

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

KİTÂB-I KÖROĞLU
(vr. 68b – 92a)
(İNCELEME-METİN-DİZİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZLEM TURAN

İSTANBUL 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

KİTÂB-I KÖROĞLU
(vr. 68b – 92a)
(İNCELEME-METİN-DİZİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZLEM TURAN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MESUT ŞEN

İSTANBUL 2017

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Özlem TURAN'ın "Kitâb-ı Köroğlu (vr.68b-92a) (İnceleme, Metin, Dizin)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mesut ŞEN
Üniversitesi : Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Gülden SAĞOL YÜKSEKKAYA
Üniversitesi : Marmara Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Murat ELMALI
Üniversitesi : İstanbul Üniversitesi

İmza

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 15 / 05 / 2017 tarih ve 2017/09-07 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖN SÖZ.....	VII
ÖZET.....	IX
ABSTRACT.....	X
KISALTMALAR ve İŞARETLER LİSTESİ.....	XI
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	XII
1. GİRİŞ.....	1
1.1. DESTAN.....	1
1.1.1. Destan Tanımı ve Türk Edebiyatında Destan	1
1.1.2. Köroğlu Destanı ve Varyantları	2
1.1.3. <i>Kitâb-ı Köroğlu</i> Adlı Eser Hakkında Bilgi	3
1.1.4. İncelememize Konu Olan 68b-92a Varaklarının Özeti.....	4
2. DİL İNCELEMESİ.....	7
2.1. YAZILIŞ (İMLA) ÖZELLİKLERİ.....	7
2.1.1. Ünlülerin Yazılışı.....	7
2.1.1.1. a ünlüsünün yazılışı.....	7
2.1.1.2. e ünlüsünün yazılışı.....	7
2.1.1.3. é ünlüsünün yazılışı.....	8
2.1.1.4. ı, i ünlülerinin yazılışı	8
2.1.1.5. u, ü, o, ö ünlülerinin yazılışı.....	8
2.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı.....	9
2.1.2.1. ç ünsüzünün yazılışı	9
2.1.2.2. p ünsüzünün yazılışı.....	9
2.1.2.3. g ünsüzünün yazılışı.....	9
2.1.2.4. ñ ünsüzünün yazılışı.....	9
2.1.2.5. t ünsüzünün yazılışı.....	10
2.1.2.6. s ünsüzünün yazılışı	10
2.1.3. Bazı Ek ve Şekillerin Yazılışı	10
2.2. SES BİLGİSİ.....	11
2.2.1. Ünlüler	11
2.2.1.1. Ünlü Değişmeleri	11
2.2.1.1.1. e > é değişmesi.....	11
2.2.1.1.2. o > u ve ö > ü değişmesi.....	12
2.2.1.1.3. u > ı değişmesi	12
2.2.1.1.4. e > ü değişmesi.....	12

2.2.1.1.5. ı > u ve i > ü değişmesi	13
2.2.1.2. Ünlü Uyumu.....	13
2.2.1.2.1. Kalınlık-İncelik Uyumu	13
2.2.1.2.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu.....	14
2.2.1.3. Ünlü Türemesi.....	16
2.2.1.4. Ünlü Düşmesi.....	17
2.2.1.5. Ünlü Birleşmesi.....	17
2.2.2. Ünsüzler	17
2.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri	17
2.2.2.1.1. b > p değişmesi.....	17
2.2.2.1.2. b > m değişmesi	18
2.2.2.1.3. b > v değişmesi.....	18
2.2.2.1.4. p > f değişmesi	18
2.2.2.1.5. t > d değişmesi	18
2.2.2.1.6. k > ğ değişmesi.....	19
2.2.2.1.7. ğ/g > v değişmesi	19
2.2.2.1.8. ğ/g > y değişmesi	19
2.2.2.1.9. d > y değişmesi.....	19
2.2.2.1.10. ç > ş değişmesi	19
2.2.2.1.11. z > s değişmesi	20
2.2.2.2. Ünsüz Düşmesi.....	20
2.2.2.2.1. b düşmesi.....	20
2.2.2.2.2. r ve l düşmesi	20
2.2.2.2.3. g düşmesi.....	20
2.2.2.2.4. v düşmesi.....	20
2.2.2.3. Ünsüz Türemesi	21
2.2.2.3.1. y türemesi	21
2.2.2.3.2. n türemesi	21
2.2.2.3.3. Ünsüz ikizlenmesi	21
2.2.2.4. Ünsüz Benzeşmesi	21
2.2.2.5. Göçüşme (Metatez)	22
2.2.2.6. Hece Düşmesi (Haploloji).....	22
2.3. ŞEKİL BİLGİSİ	22
2.3.1. İsim.....	22
2.3.1.1. Çokluk Eki	22
2.3.1.2. İyelik Ekleri.....	22
2.3.1.3. İsimlerde Tamlama.....	24

2.3.1.3.1. Belirtili İsim Tamlamaları.....	24
2.3.1.3.2. Belirtisiz İsim Tamlamaları.....	24
2.2.1.3.3. Zincirleme İsim Tamlamaları.....	24
2.3.1.4. İsim Çekimi Ekleri.....	25
2.3.1.4.1. Yalın (Nominatif) Hâl: eksiz.....	25
2.3.1.4.2. İlgi (Genitif) Hâli: -nıñ/-niñ, -nı/-ni, -ıñ/-iñ	25
2.3.1.4.3. Yönelme (Datif) Hâli: -ğa/-ge, -a/-e, (nadiren) -қа	25
2.3.1.4.4. Yükleme (Akkuzatif) Hâli: -nı/-ni, -n, (nadiren) -ı/-i ve -dı/-di.....	26
2.3.1.4.5. Bulunma (Lokatif) Hâli: -da/-de, (nadiren) -ta/-te	26
2.3.1.4.6. Uzaklaşma (Ablatif) Hâli: -dın/-din, (nadiren) -ndın/-ndin ve -dan/-den....	26
2.3.1.4.7. Eşitlik (Ekvatif) Ekleri: -ça/-çe, -çek, -day/-dey	27
2.3.1.4.8. Yön (Direktif) Ekleri: -ra/-re.....	27
2.3.1.4.9. Vasıta (İnstrumental) Hâli Ekleri: -n, -in	27
2.3.1.5. Sayı İsimleri	28
2.3.1.6. İsim Yapım Ekleri.....	28
2.3.1.6.1. İsimden İsim Yapma Ekleri	28
2.3.1.6.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri	29
2.3.2. Sıfat	30
2.3.2.1. Niteleme Sıfatları	30
2.3.2.1.1. Karşılaştırma Sıfatları	30
2.3.2.1.2. Pekiştirme (Berkitme) Sıfatları	31
2.3.2.1.3. Küçültme Sıfatları	31
2.3.2.2. Belirtme (Tayin) Sıfatları	31
2.3.2.2.1. İşaret Sıfatları	31
2.3.2.2.2. Sayı Sıfatları.....	31
2.3.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları	31
2.3.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları	32
2.3.2.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları	32
2.3.2.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları	32
2.3.2.2.2.5. Topluluk Sayı Sıfatları	32
2.3.2.2.3. Soru Sıfatları	32
2.3.2.2.4. Belirsizlik Sıfatları	32
2.3.3. Zarf.....	33
2.3.3.1. Zaman Zarfları	33
2.3.3.2. Yer Zarfları.....	33
2.3.3.3. Miktar Zarfları.....	33
2.3.3.4. Tarz (Suret) Zarfları	33

2.3.4. Zamir	34
2.3.4.1. Şahıs Zamirleri	34
2.3.4.2. Dönüşlülük Zamirleri	35
2.3.4.3. İşaret Zamirleri	35
2.3.4.4. Soru Zamirleri	35
2.3.4.5. Belirsizlik Zamirleri	35
2.3.4.6. Bağlama Zamirleri	36
2.3.5. Edat	36
2.3.5.1. Ünlem Edatları	36
2.3.5.1.1. Ünlemler	36
2.3.5.1.2. Seslenme Edatları	36
2.3.5.1.3. Gösterme Edatları	36
2.3.5.1.4. Sorma Edatları	37
2.3.5.1.5. Cevap Edatları	37
2.3.5.2. Bağlama Edatları	37
2.3.5.2.1. Sıralama Edatları	37
2.3.5.2.2. Denkleştirme Edatları	37
2.3.5.2.3. Karşılaştırma Edatları	37
2.3.5.2.4. Cümle Başı Edatları	37
2.3.5.2.4.1. Fakat ifadesini taşıyanlar	37
2.3.5.2.4.2. Eğer ifadesini taşıyanlar	37
2.3.5.2.4.3. Çünkü ifadesi taşıyanlar	37
2.3.5.2.4.4. Netice ve izah ifade edenler	37
2.3.5.2.4.5. Benzerlik ifade edenler	37
2.3.5.2.5. Sona Gelen Edatlar	37
2.3.5.3. Son Çekim Edatları	38
2.3.5.3.1. Kullanılışlarına Göre Son Çekim Edatları	38
2.3.5.3.1.1. Yalın hâl ile birleşenler	38
2.3.5.3.1.2. Yönelme hâli ile birleşenler	38
2.3.5.3.1.3. Uzaklaşma hâli ile birleşenler	38
2.3.5.3.2. Fonksiyonlarına Göre Son Çekim Edatları	38
2.3.5.3.2.1. Vasıta ve beraberlik bildirenler	38
2.3.5.3.2.2. Sebep bildirenler	38
2.3.5.3.2.3. Benzerlik bildirenler	38
2.3.5.3.2.4. Başkalık bildirenler	38
2.3.5.3.2.5. Miktar bildirenler	38
2.3.5.3.2.6. Zaman bildirenler	38

2.3.5.3.2.7. Yer ve yön bildirenler	38
2.3.5.4. Tekerrür Edatları	38
2.3.6. Fiil	39
2.3.6.1. Fiil Yapım Ekleri.....	39
2.3.6.1.1. İsimden Fiil Yapma Ekleri	39
2.3.6.1.2. Fiilden Fiil Yapma Ekleri.....	39
2.3.6.2. Fiillerde Olumsuzluk.....	40
2.3.6.3. Fiil Çekimi	41
2.3.6.3.1. Şahıs Ekleri	41
2.3.6.3.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri.....	41
2.3.6.3.1.2. İyelik Eki Kökenli Şahıs Ekleri.....	41
2.3.6.3.1.3. Emir Kipindeki Şahıs Ekleri	42
2.3.6.3.2. Şekil ve Zaman Ekleri.....	42
2.3.6.3.2.1. Bildirme Kipleri	42
2.3.6.3.2.1.1. Geniş Zaman	42
2.3.6.3.2.1.2. Şimdiki Zaman	42
2.3.6.3.2.1.3. Görülen Geçmiş Zaman	43
2.3.6.3.2.1.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman.....	43
2.3.6.3.2.1.5. Gelecek Zaman.....	44
2.3.6.3.2.2. Tasarlama (Dilek) Kipleri	44
2.3.6.3.2.2.1. Emir Kipi.....	45
2.3.6.3.2.2.2. Şart Kipi	45
2.3.6.3.2.2.3. İstek Kipi.....	46
2.3.6.3.2.2.4. Gerekliklik Kipi.....	46
2.3.6.4. Cevherî Fiil ve Bildirme Ekleri.....	46
2.3.6.5. Fiillerin Birleşik Çekimleri	47
2.3.6.6. Fiillerde Soru.....	48
2.3.6.7. Birleşik Fiiller	48
2.3.6.7.1. İsimlerden Yardımcı Fiillerle Yapılan Birleşik Fiiller	48
2.3.6.7.2. Tasvir Fiilleri.....	49
2.3.6.7.2.1. Yeterlik (İktidar) Fiili.....	49
2.3.6.7.2.2. Tezlik Fiili.....	50
2.3.6.7.2.3. Süreklilik (Devamlılık) Fiili.....	50
2.3.6.7.2.4. Yaklaşma Fiili	50
2.3.6.8. Sıfat-Fiiller (Partisipler)	51
2.3.6.9. Zarf-Fiiller (Gerundiumlar).....	52

METİN.....	53
AÇIKLAMALI DİZİN.....	84
KAYNAKLAR.....	154

ÖN SÖZ

Bu çalışma, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Muhammed Fuzûlî El Yazmaları Enstitüsünde muhafaza edilen B-206/1824 numaralı “Kitabi-Koroğlu” adlı eserin 68b-92a varaklarını kapsamaktadır. Eser, Koroğlu Destanı’nın Çağatayca (Eski Özbekçe) varyantıdır.

İki yüz altmış varaktan müteşekkil olan söz konusu destanın 1a-68b varakları Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü yüksek lisans öğrencilerinden Ayşe Özkan Akdağ ve Maral Baratova tarafından Prof. Dr. Mesut Şen’in danışmanlığında çalışılmaktadır. 68b-92a varakları tarafımızdan çalışılmış olan eserin, 92a-139a varakları ise yine Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü yüksek lisans öğrencilerinden Sümeyya Sarı ve Özge Aktaş tarafından Prof. Dr. Mesut Şen’in danışmanlığında çalışılmaktadır.

Esas itibarıyla Klasik sonrası Çağatay Türkçesi metni olan eser, yer yer karışık saha özelliği de göstermekte ve bu açıdan Türk dilinin hem doğu hem de batı Türkçelerine ait özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Gerek bu dil özellikleri çeşitliliği gerekse daha önce Çağatay Türkçesi varyantını görmediğimiz Koroğlu Destanı’na yeni bir soluk getirecek olması ile çalışmaya değer görülen eser, Türk dili açısından olduğu kadar Türk halk edebiyatı açısından da önem taşımaktadır.

Çalışmamız; giriş bölümü hariç inceleme, metin ve dizin olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde; destanın tanımından kısaca bahsedilirken, Türk edebiyatındaki destanlar ve özellikle Koroğlu Destanı ve varyantları hakkında bilgiler verildi. Sonrasında çalışmamıza konu olan *Kitâb-ı Koroğlu* adlı eser hakkında belli başlı bilgilerden bahsedildi ve bu bölüm destanın 68b-92a varakları arasında geçen olaylarının özetlenmesi ile sona erdi.

İnceleme bölümü eserin imla, ses ve şekil özellikleri bakımından örneklerle ele alınıp incelenmesinden ibarettir. Bu bölümde Prof. Dr. Mehmet Akalın’ın “Ahmedî’nin Dili” adlı makalesinden ve Muharrem Ergin’in *Türk Dil Bilgisi* adlı kitabından çokça istifade edildi.

Metin bölümünde eserin belirtilen varaklarının transkripsiyon alfabesi ile Latin harflerine aktarımı sağlandı. Eserde yanlış yazılmış olup onarılan yerler dipnotlarda gösterildi.

Dizin bölümünde bahse konu eserde geçen bütün kelimelerin alfabetik dizini yapıldı. Burada sadece kelimeler değil kelime grupları ya da birleşik yapılar da gösterildi. Dizinde geçen kelime ve birleşik yapıların anlamları verilirken bağlam içerisinde taşıdıkları anlamları tespit edilmeye çalışıldı ve bu sebeple bazen bir kelimeye birden çok anlam verildi. Herbir farklı anlam, sıra numaralarıyla belirtildi. Son olarak ise ilgili varakların tıpkıbasımına yer verilerek okuyucuya metni kontrol etme imkânı sağlandı.

2210-A Genel Yurt İçi Yüksek Lisans Burs Programı kapsamında beni tez çalışmalarım boyunca maddi açıdan destekleyen Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)'na teşekkür ederim.

Kendisiyle Türk dilini bin kat daha fazla sevdiğim, özellikle Çağatay Türkçesi çalışmaya onun derslerinden sonra karar verdiğim, tez çalışmalarım boyunca kapısını her çaldığımda bütün ilgi ve samimiyetiyle yanımda olan, eseri benimle satır satır okuyarak çalışma disiplini konusunda da bana örnek teşkil eden çok değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Mesut Şen'e müteşekkirim.

Tezimin yazılma aşamasında beni daima destekleyip yüreklendiren, umudumu tazeleyerek yolumu aydınlatan kıymetli hocam İhsan Ayal'a, eserin tam metninin Azerbaycan'dan getirilmesinde emeği olan ve sorduğum her soruya içtenlikle cevap veren Yard. Doç. Dr. Mehdi Genceli'ye, yazmış olduğu dizin programı sayesinde çalışmamın dizininin oluşmasını sağlayan Prof. Dr. Ceval Kaya'ya teşekkürü borç bilirim.

Tez çalışmalarım boyunca benden ilgilerini eksik etmeyen, bu süreci daha sağlıklı bir şekilde geçirmemde önemli katkıları olan sevgili arkadaşlarım Sümeyya Sarı ve Fatma Öksüz Yılmaz'ın ve Fatma Öksüz Yılmaz'ın desteğini her zaman yanımda hissettiğim, yakın zamanda Hakk'ın rahmetine kavuşan değerli hocam Nurettin Albayrak'a daima minnettar olduğumu ise ayrıca belirtmeliyim.

Özlem Turan

İstanbul, Nisan 2017

ÖZET

Çağatay Türkçesi, Türk dilinin Orta Asya'da 15.-20. yüzyılları arasındaki dönemine verilen addır. Bu çalışmada müellifi belli olmayan ve 1936-1937 yıllarında Mirza Halil Yüzbaşıyev Karabağî tarafından yazıya geçirilen, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Muhammed Fuzûlî El Yazmaları Enstitüsünde bulunan, B-206/1824 numaralı “Kitabi-Koroğlu” adlı eserin 68b-92a varakları incelenmiştir. *Kitâb-ı Koroğlu*, esas itibariyle Klasik sonrası Çağatay Türkçesi metni olup yer yer karışık saha özelliği de göstermektedir.

Çalışma, giriş dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; destan, Türk edebiyatında destan, Koroğlu Destanı ve varyantları hakkında bilgiler verildi. *Kitâb-ı Koroğlu*’ndan bahsedildi ve ilgili varakların özeti yapıldı. İnceleme bölümünde; dil incelemesi kapsamında metindeki ses ve şekil bilgisi özellikleri üzerinde duruldu. Metin bölümünde; eserin transkripsiyon alfabesi kullanılarak Latin harflerine aktarımı sağlandı. Dizin bölümünde; metnin dizini ve sözlüğü oluşturuldu. Son olarak ise tıpkıbasıma yer verildi.

Çağatay Türkçesinin son dönemlerinde yazılmış olan *Kitâb-ı Koroğlu*, karışık saha özelliği gösterdiği ve Koroğlu Destanı’na ait bir rivayet olduğu için Türk dili açısından mühim bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: Kitâb-ı Koroğlu, Koroğlu Destanı, destan, Çağatay Türkçesi, Türk dili.

ABSTRACT

Chagatay language is the name of the age between 15th-20th centuries in which Turkish language was used in Central Asia. In this study, the part of 68b-92a sheets of “Kitabi-Koroğlu”, the author of which is unknown but scribed by Mirza Halil Yüzbaşıyev Karabağî in 1936-1937 and found in Azerbaijan National Academy of Sciences, Institute of Manuscripts named after Mahammad Fuzuli with B-206/1824 number has been analyzed. *Kitâb-ı Koroğlu* is pertains to last period of Chagatay language in essence. However, this book has different Turkic dialects, too.

This study is composed of three main chapters, except the introduction. In the introduction, it was informed about epopee, epopee in Turkish literature, The Epic of Koroghlu and variants. The book was introduced and was epitomised the part of 68b-92a sheets of *Kitâb-ı Koroğlu*. In the examination part, phonetic and morphological features of the text have been studied with the scope of language analysis. In the text part, the text has been transcribed from Arabic alphabet into Roman alphabet. In the third chapter, index and glossary of the text have been given. Lastly, the facsimile of the text has been given.

Kitâb-ı Koroğlu scribed last periods of Chagatay language is of importance in terms of Turkish language, because of the fact that it has different Turkic dialects and it is The Epic of Koroghlu variant.

Key words: *Kitâb-ı Koroğlu*, The Epic of Koroghlu, epopee, Chagatay language, Turkish language.

KISALTMALAR ve İŞARETLER LİSTESİ

a : Her bir varığın ön yüzü

a.g.e. : Adı geçen eser

Ar. : Arapça

b : Her bir varığın arka yüzü

Bk. : Bakınız

C. : Cilt

çev. : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

Far. : Farsça

hızl. : Hazırlayan

Krş. : Karşılaştırınız

mec. : Mecaz, mecazen

R. Rusça

S. : Sayı

s. : Sayfa

TDAY : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı

TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

+ : İsim tabanına gelen ekten önce kullanılır.

- : Fiil tabanına gelen ekten önce kullanılır.

/ : Eklerdeki şekilleri gösterir. Dizinde varak numaraları ile satır numaralarını ayırmak için kullanılır.

< : Kelimenin kaynağını gösterir.

[] : Yazmada okunamayan, olmayıp eklenen veya onarılan yerleri gösterir.

() : Yazmada yanlışlıkla yazılan tekrarları göstermek için kullanılır.

(?) : Okunamayan kelimeleri veya şüpheli durumu belirtir.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء	ə
ا	a, e
آ	a, ā
ب	b, p
پ	p
ت	t
ث	ṯ
ج	c, ç
چ	ç
ح	ḥ
خ	ḫ
د	d
ذ	ḏ
ر	r
ز	z
س	s
ش	š
ص	ṣ
ض	ẓ
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	‘
غ	ġ
ف	f
قا	w
ق	ḳ
ك	k, g, ñ
نك	ñ
ل	l
م	m
ن	n
و	o, ö, u, ü, v
ه	a, e, h
ی	é, ı, i, ī, y

1. GİRİŞ

1.1. DESTAN

1.1.1. Destan Tanımı ve Türk Edebiyatında Destan

Bilindiği ve bu konudaki çoğu kaynaklarda kaydedildiği gibi, destan kelimesi dilimize, İslâmiyet'in kabulünden sonra “efsane, mesel, hikâyet-i güzeşteğân” anlamında kullanılan Farsça kökenli “dâstân” kelimesinin ses ve anlam değişikliğiyle girmiştir.¹ Batı dillerinde ise destan karşılığında *epopee* kelimesi kullanılmaktadır.

Destan, en genel tanımıyla büyük, olağanüstü toplum ve kahramanlık olaylarını uzun ve manzum olarak anlatan edebiyat türüdür.² İnsanı ve toplumu ilgilendiren ya da etkileyen hemen her olay, destan konusu olabilir.

Destanların genellikle üç dönemde oluştuğu görülmektedir. 1. Doğuş. Milletin ortak şuurunda ve hayal gücünde iz bırakan birtakım tarihî ve sosyal olaylar meydana gelir, bunlarda rol alan bazı kahramanlar yüceltilerek ön plana çıkarılır. 2. Yayılış. Olay ve kahramanlarına yenileri eklenerek destan bölgeden bölgeye ve kuşaktan kuşağa geçer. 3. Yazıya geçiriliş. Bu dönemde sözlü geleneği bilen güçlü bir şair ortaya çıkar ve destanı bir şiirler bütünü halinde nazma çeker.³

Türk destanları başka pek çok şekilde de gruplandırılmakla birlikte edebiyatçılar tarafından *İslâmiyet'ten Önceki Türk Destanları* ve *İslâmî Dönem Türk Destanları* olarak da tasnif edilmektedir. Bu bağlamda Yaratılış Destanı, Alp Er Tunga Destanı, Şu Saka Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Kurttan Türeyiş Destanı, Ergenekon Destanı, Türeyiş ve Göç Destanı, Manas Destanı ve Cengiznâme İslâmiyet'ten önceki Türk destanları arasında iken Satuk Buğra Han Destanı, Battal Gazi Destanı, Dânişmendnâme, Saltuknâme ve nihayet Köroğlu Destanı da İslâmî dönem Türk destanları arasında sayılmaktadır.⁴

İslâmî dönem Türk destanları arasında yer almakla beraber Köroğlu destanında dinî bir özden söz etmek mümkün değildir. Ancak hikâyelerin musannif ve nâkilleri kendi mezhep ve tarikat özelliklerini yer yer hikâyelerde yansıtarak bunların belli

¹ M. Öcal Oğuz, “Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları”, *Millî Folklor*, S. 62 (2004), s. 5-7.

² *TDEA*, “Destan”, C. 2, s. 263-271.

³ Kâzım Yetiş, “Destan”, *DİA*, C. 9, s. 202-205.

⁴ Kâzım Yetiş, “Destan”, s. 202-205.

yerlerinde dinî öğütlere, dualara, peygamber ve evliya kıssalarına yer vermiş, hikâyelere İslâmî bir muhteva kazandırmaya çalışmışlardır.⁵

1.1.2. Köroğlu Destanı ve Varyantları

Köroğlu; Balkanlar'dan Doğu Türkistan'a, Güneybatı Anadolu'dan Sibiry'a kadar uzanan Türk dünyasında hikâyeleri anlatılan ve okunan tarihî bir şahsiyettir.⁶ Nereli olduğu tam bilinmemekte ve konu üzerinde muhtelif araştırmacılar tarafından çok çeşitli görüşler ileri sürülmektedir.

Köroğlu, destanî daireleri vücuda getiren kahramanların bütün özelliklerini taşımaktadır. Onun etrafında, her muhitin mahallî hurafelerinin, muhtelif asırların tarihî olaylarının ve birçok hikâyedeki epizotların toplandığı görülmektedir. Türk-İran savaşları, Türkmen-Kızılbaş mücadeleleri, Celâlî İsyanları, hep Köroğlu etrafında toplanmıştır. Özbekler onu “sultan” olarak tasavvur ederken Anadolu halkı zulüm gören halkın hamisi bir “haydut” olarak kabul etmişlerdir.⁷ İşte bu tarihî şahsiyet etrafında meydana gelmiş olan destan, bütün Türk boyları tarafından sevilip sahiplenilmiş ve bunun neticesinde de tarihî süreç içerisinde destanın pek çok varyantı zuhur etmiştir. Asırlar boyunca Anadolu ve Anadolu dışındaki Türkler tarafından söylenmiş ve hâlâ söylenmekte olan Köroğlu Destanı, Türk kültür birliğini muhafaza eden nadide eserlerden biridir.⁸

Zaman içerisinde pek çok kola ayrılmış olan Köroğlu Destanı iki ana kol hâlinde varlığını sürdürmektedir. Buna göre destanın doğu versiyonunu Türkmen, Kazak, Özbek ve Doğu Türkistan (Uygur) Türklerinin anlatmaları, batı versiyonunu ise Azerbaycan ve Türkiye Türklerinin anlatmaları oluşturmaktadır.⁹ *Kitâb-ı Köroğlu* adı ile incelememize konu olan eser olay örgüsü, şahıslar ve mekân gibi çeşitli unsurlar göz önüne alındığında, bahsedilen bu rivayetlerden en çok Özbek rivayetleri ile benzerlikler göstermektedir. Özbekistan'da derlenmiş olan pek çok Köroğlu metni içinde özellikle Polkan Şair ve Rahmetullah Yusufoglu'dan derlenen metinler kayda değer olup yaptığımız karşılaştırmalar neticesinde bahsedilen metinlerin, bizim incelediğimiz metinle de epeyce benzeştiği görülmektedir.

⁵ Faruk Sümer ve Nurettin Albayrak, “Köroğlu”, *DİA*, C. 26, s. 268-270.

⁶ Faruk Sümer ve Nurettin Albayrak, “Köroğlu”, s. 268-270.

⁷ Pertev Naili, Boratav, *Köroğlu Destanı*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1931, s. 6.

⁸ Metin Ergun, “Özbek Türklerinin İntizar Destanı”, *Millî Folklor*, S. 7 (1990), s. 45-47.

⁹ Ayrıntılı bilgi için Bk. Metin Ekici, *Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

Köroğlu Destanı ile ilgili ilk derlemelerin 19. yüzyılda başladığı bilinmektedir. Bu bağlamda İ. Şopen ve A. Chodzko eseri ilk neşredenlerdir.¹⁰ Söz konusu destanın ilk Türkçe yayını ise Kâtip Molla Hasan Mir Babaoğlu tarafından yapılmıştır. Babaoğlu'nun derlediği rivayet, Özbek rivayeti olup 1890'da Kazan Üniversitesi Matbaasında "Hikâyet-i Köroğlu Sultan" adıyla basılmıştır. P. Naili Boratav'ın "Köroğlu Destanı" adlı kitabında Özbek rivayeti olarak kabul edip kısa bir özetini verdiği bu eser ile Köroğlu'nun Çağatayca varyantı olup incelememize konu olan metin arasında önemli benzerlikler olduğu da yapılan karşılaştırmalar neticesinde anlaşılmıştır.

1.1.3. *Kitâb-ı Köroğlu* Adlı Eser Hakkında Bilgi

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Muhammed Fuzûlî El Yazmaları Enstitüsünde muhafaza edilen el yazması eserlerin kayıtlarından ibaret olup 2007'de Bakü'de yayımlanan *Türk El Yazmaları Kataloğu*'nun birinci cildi "Folklor Abideleri ve Müellifsiz Elyazmalar" adını taşımaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere kataloğun ilk cildi, folklorik eserlerle müellifi belli olmayan bazı halk edebiyatı ürünlerinin kısa kısa bilgilerle tanıtımına ayrılmıştır. Toplamda beş bölümden ibaret olup 362 el yazması kaydını içeren kataloğun ilk bölümü destanlarla ilgilidir. Bahse konu bölümde destan özelliği gösteren 36 el yazması eserden bahsedilmektedir ki bunlardan üçü Köroğlu'na aittir. İşte bu katalogda rastladığımız bilgilere göre D-674/7324 numaralı "Koroğlu" adlı ilk yazma 1911 tarihini taşımaktadır ve 16 varaktan ibarettir.¹¹ Köroğlu Destanı'yla alakalı üçüncü kayıt D-381/10358 numaralı olup "Meşhur Koroğlu Hekayesi" adını taşımaktadır. Söz konusu yazma, 53 varaktan ibaret olup yazarı, tarihi ve yazıldığı yer hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

Katalogda ikinci sırada yer alan ve bizim çalışmamıza konu olan B-206/1824 numaralı "Kitabi-Koroğlu" adlı el yazması ise hacimce diğer nüshalardan daha büyük olup 260 varaktır. Köroğlu Destanı'nın Çağatayca varyantı olan bu nüsha, kayda göre Rusya Sankt Petersburg Şarksinaslık Enstitüsünde¹² saklanan asıl nüshadan Mirza Halil Yüzbaşıyev Karabağî tarafından 1936-1937 yıllarında istinsah edilmiştir. Ancak girişimlerimize rağmen eserin burada olduğuna dair kesin bir bilgiye ulaşamadığımız

¹⁰ Faruk Sümer ve Nurettin Albayrak, "Köroğlu", s. 268-270.

¹¹ El yazması hakkında ayrıntılı bilgi için Bk. Ali Memmedbağıroğlu, "Koroğlu Destanına Ait Elyazma Nüshaları", Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi "Ortak Türk Geçmişinden Ortak Türk Geleceğine" VI. Uluslararası folklor konferansının materyalleri, Bakü 2010, s. 156-160.

¹² Tarihte pek çok kez isim değiştiren enstitünün şimdiki adı, Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'dür.

için bu bilginin ne derece doğru olduğunu bilememekteyiz. Asıl el yazmasının yazılma tarihinin 1874-1875 (h. 1291) olduğu ise incelediğimiz eserin sonundaki kayıttan anlaşılmaktadır. Eserin başlangıcında Garib mahlaslı şairin bir gazeli (1a-1b) ve iki tahmisi (1b-3b) bulunmaktadır. Siyah renkli karton cilde sahip olan bir deftere müsvedde tarzında kaleme alınmış olan eserin satır yazısı yer yer değişse de genel itibariyle on birdir. Destan nazım-nesir karışık bir surette yazılmışsa da nazım bölümlerinin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Mensur kısımlar asıl hikâyenin anlatıldığı bölümlerdir.

İncelememize konu olan *Kitâb-ı Köroğlu* adlı bu eser, esas itibariyle Klasik sonrası Çağatay Türkçesi metni olup yer yer karışık saha özelliği de göstermektedir. Bilhassa Kıpçak Türkçesinin çağdaş şivelerinden Kırgız Türkçesi ile Kuzey Özbekçesi adı verilen şivenin, dil özellikleri bakımından esere tesir ettiği görülmektedir. Bunun yanında Batı Türkçelerinden özellikle Azerbaycan Türkçesinin dil özellikleri de metnimizde mevcuttur. Çalışmamızın “Dil İncelemesi” bölümünde yeri geldikçe bu hususlardan bahsedilecektir.

1.1.4. İncelememize Konu Olan 68b-92a Varaklarının Özeti

Köroğlu, Çembil şehrinde hüküm süren bir sultandır ve emrinde Kırk Yiğit vardır. Kırk Çilten, Hızır, İlyas ve pirlar ile görüşen Köroğlu Sultan, büyük bir şöhrete sahiptir. Yirmi yaşında Reyhan Arab'ın kızını kaçıır, daha sonra Aga Yunus Peri, Miskal Peri ve Gülnar Peri ile evlenir. Bunlardan başka -isimleri zikredilmese de- dokuz eşi daha vardır ancak çocuk sahibi olamamıştır. Bu sebeple yüz yaşında İsfahan'dan Halidar oğlu Hasan'ı kaçıırıp evlat edinir.

Köroğlu bir gün Gürcistan'da Hunkar Şah ile savaşı ve onu mağlup eder. Yiğitliği ve şöhreti karşısında Köroğlu'na hayran olan Bulduruk Kassab'ın oğlu Avaz Han, ona kendisi ile gelmek istediğini söyler. (Bir yerde de Köroğlu'nun, Avaz'ı zorla getirdiği söylenmektedir.) Nihayet Köroğlu Sultan, ganimetleri ve Avaz Han'ı alıp Kır At'ına binerek Bedbaht Dağ'ın başına çıkar. Memleketinden ve yakınlarından ayrılıyor olmanın verdiği acıyla Avaz Han, gözyaşlarına hâkim olamaz. Yaklaşık bir ay kadar süren yolculuğun ardından Köroğlu Sultan ve yanındakiler, Çembil'e varırlar. Burada kendilerini Çembil'in ileri gelenleri, Köroğlu'nun eşleri ve Hasan Han karşılar. Avaz Han'ın güzelliği ve şirin sözleri herkesi mest eder. Köroğlu'nun on iki eşi Avaz'ı evlat edinirler. Bir gönül, bin gönül gibi olur. Bir yiğidin gücü ve kuvveti bin yiğitten ziyade

olur. Çembil bel Avaz'la yeniden hayat bulur. Köroğlu, Avaz Oğlu'nın başına taç, beline kemer giydirir, kendi hükümet mührünü ona verir. Çembil'in bütün ileri gelenlerinin de isteği ile Avaz, Çembil beline ve Teke Yomud/Türkmen eline han olur. Birinci kıssa burada sona erer.

İkinci kıssa: Avaz Han Vakası

Avaz Oğlu, o kadar iyi bir han olur ve görevini öyle iyi yerine getirir ki Çembil'de mutlu olmayan kimse kalmaz. Kırk Yiğit'i meyhanede öyle güzel idare eder ki en ufak bir disiplinsizlikte bulunmak mümkün olmaz. Gidişattan son derece memnun olan Köroğlu Sultan, Kırk Yiğit, hanım analar ve bütün Çembil halkı Avaz'a sürekli dualar ederler. Hatta Hızır ve İlyas dahi her cuma akşamı Kırk Çiltan ile gelip Avaz'ın selameti için dua eder. Böyle huzur ve mutluluk içinde tam dört yıl geçer. Avaz'ın şöhreti yeryüzüne yayılır.

Günlerden bir gün Köroğlu Sultan, karşısına Hasan Han, Avaz Han ve bütün yiğitleri alıp onlara bazı nasihatlerde bulunur. Sonrasında hep birlikte Hüdik gölüne ördek avına giderler. Av dönüşü Kırk Yiğit'in çocukları, babalarının yanına gelip atlarını tutarak oynarlar. Köroğlu Sultan'ın huzuruna ise kimse gelmez. Bu duruma çok fazla üzülen Köroğlu Sultan, yüz yirmi yaşına gelmiş olmasına rağmen hâlâ bir çocuk sahibi olamadığı için gönlünde biriken dertleri bir bir dökerek ağlamaya başlar. Onun bu hâlini gören Aga Yunus Peri, Gülnar Peri ve Miskal Peri de sırayla gazel okuyarak ağlarlar. Bu esnada evin hemen arkasında olan Hasan Han ve Avaz Han, annelerinin Köroğlu'nu evlatsız olarak görmeleri karşısında son derece üzülrler. Köroğlu'nun, onları evlat yerine koymadığını düşünürler. Bu üzüntü ile meyhaneye giden Avaz, babasının isteği ile oradakilere şarap vermeye başlar. Ancak canı o kadar sikkındır ki kolundaki kâse birden yere düşer ve şarap dökülür. Bunun üzerine Kırk Yiğit onu suçlu bulur ve Köroğlu'na Avaz'ı affetmemiz için ne vereceksin diye sorarlar. Köroğlu Sultan, Avaz için her şeyi hatta canını bile feda etmeye hazır olduğunu söyler. Kırk Yiğit ise sadece, Avaz'ın Kır At ile gidip Hüdik'ten dokuz katar ördek getirmesini isterler. Köroğlu, Saki Mirakur'u çağırarak Kır At'ı hazırlatır. Avaz dualar, nasihatler ve iyi dilekler eşliğinde Çembil'den çıkarak Hüdik gölüne doğru yola koyulur. Yanında şunkar kuşu da vardır. Çok geçmeden Hüdik'e varır ve dokuz katar ördek alır. Ördekleri atının terkisine bağlayarak Çembil'e dönmeye karar verir. Ancak yurdunu ve Köroğlu'nu çok özleyen Avaz, mest olur ve yürüyemez bir hâle gelir. Bir yandan da çelim (bir at cinsi) isteği ile yanıp tutuşur. Çembil'e bu şekilde gidemeyeceğini

anlayınca bir tepeye çıkarak yakınlarda bir oba var mı diye bakınmaya başlar ve oldukça yakınında bulunan Türkmen obasına ulaşır. Bu oba, Köroğlu'nun dayısı Ahmed Serdar'a aittir. Avaz oba halkına kendini, Köroğlu'nun oğlu olarak tanıtır ve çelim istediğini söyler. Avaz'ın güzelliği, yiğitliği ve şirin sözleri Ayna Gül adındaki güzeller güzeli bir kızı çok etkiler ve kız Avaz'a âşık olduğunu hemen oracıkta söyler. Ancak aynı kız Avaz'a bakarak, Köroğlu'nun bir oğlu olmadığını, kendisinin ancak bir köle olduğunu, istediklerini burada yaptıramayacağını ve kimsenin onu önemsemeyeceğini de söyler.

2. DİL İNCELEMESİ

2.1. YAZILIŞ (İMLA) ÖZELLİKLERİ

Kitâb-ı Köroğlu'nun incelememize konu olan bölümünde, genellikle Eski Uygur imlasının özelliklerine rastlanmakla birlikte yer yer Arap-Fars imlasının özellikleri de göze çarpmaktadır. Ta'lik hat ile bir deftere müsvedde tarzında kaleme alınmış olan eserde, bazı istisnalar dışında neredeyse hiç hareke kullanılmamıştır.

2.1.1. Ünlülerin Yazılışı

2.1.1.1. a ünlüsünün yazılışı

İlk hecede: Metnimizde a ünlüsü ilk hecede umumiyetle medli elif (ا) ile yazılmakla birlikte bazen de elif (آ) ile karşılanmaktadır: anda (68b/07), at آت (68b/10), agam آغام (79b/11). Söz konusu ünlünün herhangi bir harfle gösterilmediği de olur: kaytıp قیتپ (69b/02).

Orta hecede: a ünlüsü orta hecede genellikle elif (آ) ve he (ه) ile gösterilmektedir. Harekesiz bir metin olması sebebiyle üstün işaretinin hiç kullanılmadığı metinde Türkçe asıllı olmayan bazı kelimelerin yazımında da üstün yerine elif (آ) tercih edilmektedir: baydağını بیداغی نی (68b/08), yorğaga یورغه غه (69a/06), kıanatımdın قناتمدین (70a/06), şadağa صداغه (70a/10).

Son hecede: Son hecede a ünlüsü genellikle he (ه) ve bazen de elif (آ) ile karşılanmaktadır: olça اولچه (68b/10), ata آتا (78a/02), munça مونچه (79b/05).

2.1.1.2. e ünlüsünün yazılışı

İlk hecede: Metnimizde ilk hece durumunda olan e ünlüsü için herhangi bir okutucu ya da hareke kullanılmamıştır: ertip ارتیب (69a/08), erdin اردین (70a/01).

Orta hecede: e ünlüsü orta hecede genellikle elif (آ) ve bazen de he (ه) ile yazılır: delegey دله کی (68b/05), yiberdiler ییاردی لر (68b/07).

Son hecede: Son hece durumunda olan e ünlüsü umumiyetle he (ه) ve bununla birlikte elif (آ) ile de gösterilmektedir: kâfirge کافرکه (80b/06), yigitge یکتکا (81a/04).

2.1.1.3. é ünlüsünün yazılışı

Metnimizde sadece ilk hecelerde bulunan kapalı e (é) ünlüsü daima ye (ى) ile gösterilmektedir: érđى (68b/04), émdí (78a/01), bélige بىلى (73b/03), déپ دىب (83a/04), né نى (84a/06).

2.1.1.4. ı, i ünlülerinin yazılışı

İlk hecede: Metnimizde ilk hece durumundaki ı ünlüsünü göstermek için müstensih bazen okutucu kullanmamış, bazen de bahse konu ünlü ye (ى) ile gösterilmiştir: çıkar چقار (77a/11), kırdın قیردین (77a/09). İlk hece durumunda olan i ünlüleri ise genellikle ye (ى) yazılmıştır: izim ایزیم (80a/04), iki ایکی (90b/08).

Orta hecede: Orta hece durumundaki ı ve i ünlüleri umumiyetle ye (ى) ile gösterilmekle beraber bazen de bu ünlüleri göstermek için herhangi bir okutucu kullanılmamıştır: kızıl قیزیل (79a/02), leşkerige لشکری (68b/06), tilimde تلمده (69b/07).

Son hecede: Son hece durumunda olan ı ve i ünlüleri ye (ى) ile gösterilir: toğrı تورلى (81a/15), toğrı (68b/05), türli تورلى (81a/15).

2.1.1.5. u, ü, o, ö ünlülerinin yazılışı

Diğer bütün Arap harfli metinlerde olduğu gibi bizim metnimizde de darlık-genişlik ve kalınlık-incelik hususiyetlerinin, yazımdan hareketle tespit edilmesi mümkün değildir. Arap harfli metinlerde böyle bir ayrım olmadığından bizim metnimizde de söz konusu ünlülerin yazımında herhangi bir farklılık yoktur. Kelimelerin yazımı, Özbek ve Kırgız Türkçelerinde geçen varyantları göz önüne alınarak belirlenmeye çalışılmıştır.

İlk hecede: Söz konusu ünlüler ilk hecede vav (و) ile gösterilmektedir: uruş اوروش (72a/09), üçün اوچون (78b/04), oğul اوğول (80a/05), ötgen اوتكان (80a/06), köp كوپ (80b/06).

Orta hecede: Orta hecede olmaları durumunda da bu ünlüler genellikle vav (و) ile gösterilmektedir: mindürüp مندوروپ (69a/07), tapşurdım تاپشوردیم (70a/11).

Son hecede: İlk ve orta hecelerde olduğu gibi son hecelerde de bu ünlülerin yazımı genellikle vav (و) ile karşılanmaktadır: kayđu قیغو (72b/05), oşbu اشبو (75a/06), kéltürüp كىلتوروپ (72a/06).

2.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı

Metnimizdeki ünsüzlerin yazılışı, ünlülerde olduğu gibi Arap-Fars ve Eski Uygur imlasının özelliklerini ihtiva eder. Bilindiği üzere Arapçada, Türkçenin p, ç, g ve ñ ünsüzlerini karşılayan sesler bulunmamaktadır. Metnimizde p sesinin yazılışında hem p (پ) hem de b (ب), ç sesinin yazılışında ç (چ), g sesinin yazılışında daima kef (ك), ñ sesinin yazılışında ise nun kef (نك) ve kef (ك) kullanılmıştır.

2.1.2.1. ç ünsüzünün yazılışı

Metnimizde ç ünsüzü ilk, orta ve son hece durumunda daima ç (چ) ile yazılmıştır: içige ایچیکا (70a/02), Çembilge چمبیل کا (70b/02), aç آچ (78a/11).

2.1.2.2. p ünsüzünün yazılışı

Metnimizde ilk hece ve orta hece durumunda olan p ünsüzü, daima p (پ) ile gösterilmektedir: tapşurdım تاپشورديم (70a/11), tutupdur توتو پدور (71a/03), perī پری (71b/06), pul پول (85b/05).

Son hecede p yazılışında ise genellikle b tercih edilse de p'li yazımlara da rastlandığı için belli bir düzenden bahsetmek mümkün değildir. İlk hecede p ile yazılan birtakım eklerin son hecede hem p ile hem de b ile yazıldığı görülmektedir. -p zarf-fiil ekinin yazımında ise yaygın olarak b sesi kullanılsa da ekin p sesi ile gösterildiği de olur: kelip کلیپ (68b/06), körüp کوروپ (69a/01).

2.1.2.3. g ünsüzünün yazılışı

Metnimizde k ünsüzü ile g ünsüzünü ayıracak herhangi bir işaret yoktur. Her iki ses de kef (ك) ile gösterilmektedir: delegey د له کی (68b/05), tilige تیلیکه (70b/08), bég بیک (73b/03).

2.1.2.4. ñ ünsüzünün yazılışı

Metnimizde ñ ünsüzünü göstermek için nun kef (نك) ve kef (ك) kullanılmıştır. Bilindiği üzere nun kef (نك) yazımı, Eski Uygur imlasının bir özelliğidir. Söz konusu ünsüzün, bilhassa -niñ/-niñ ilgi hâli ekinin son sesi olması durumunda kef (ك) ile gösterildiği anlaşılmaktadır. Bu ünsüzü karşılayan, özellikle Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde çokça rastladığımız üç noktalı kef (ڭ) vb. özel işaretler bizim metnimizde yoktur: çengniñ چنگ نيك (68b/04), ecelimniñ اجلم نيك (70a/02), soñ سونك (70b/11), köñül كونل (86a/08).

2.1.2.5. t ünsüzünün yazılışı

Arapça ve Farsça asıllı olup bünyesinde tı (ط) ünsüzünü bulunduran kelimeler dışarıda tutulursa metnimizde, hem kalın hem de ince sıradan olan Türkçe kelimelerin ilk, orta ve son heceleri te (ت) ile yazılmaktadır: tuğ توغ (68b/05), ot اوت (70a/02), otuzdağı اوتوزداغی (78b/08).

Düzenli bir şekilde tı (ط) ile yazılan tamar kelimesi ile hem te (ت) hem de tı (ط) ile yazılan at/ağ kelimesi istisna teşkil etmektedir: at آت (68b/10), atını اطينی (69a/05), tamarı طمارى (88a/09).

2.1.2.6. s ünsüzünün yazılışı

Eski Uygur imlasının bir özelliği, kalın sıradan kelimelerdeki s ünsüzü için daima sin (س) harfinin kullanılmasıdır. Bizim metnimizde de bu imla özelliğine uyularak hem ince hem de kalın sıradan olan kelimelerdeki ilk, orta ve son hece durumunda olan s ünsüzleri sin (س) harfi ile gösterilmiştir: nayzasığa نيزه سيغه (68b/03), sansız سانسيز (68b/04), qalmas قالمس (74a/03).

Sad (ص) harfi yalnızca, Arapça-Farsça asıllı kelimeler ile bir yerde geçen şayadı kelimesinin yazımında kullanılmıştır: şayadı صايدى (79b/04).

2.1.3. Bazı Ek ve Şekillerin Yazılışı

Eski Uygur Türkçesinin yazımından kaynaklanan Doğu Türkçesi imla geleneği metnimizdeki bazı ek ve kelimelerin yazılışında da kendisini göstermektedir.

a) Metnimizdeki dek/dék edatı ile ki ve kim bağlama edatları nadir olarak kelimeye bitişik yazılır: quralay-dék قوره لايدىك (73a/02), ay-dek آيدىك (74b/04), kıldı-ki قىلدىكه (73b/05), kördi-kim كوردىكم (89a/04).

b) İlgi hâli eki -nıñ/-niñ, düzenli bir şekilde olmasa da çoğunlukla ayrı yazılır: çengniñ چىنگ نىك (68b/04).

c) Bazı Farsça terkiplerde ye (ى) kullanılmaktadır: éger-i afđalını اىكارى افضلنى (69a/06), hüsn-i cemāliniñ حسنى جمالى نىك (73a/03).

2.2. SES BİLGİSİ

2.2.1. Ünlüler

Çağatay Türkçesinde, Türkiye Türkçesindeki a, e, ı, i, o, ö, u, ü ünlülerinin yanısıra bir de kapalı e (é) ünlüsü bulunmaktadır.

2.2.1.1. Ünlü Değişmeleri

Türkçenin tarihî ve modern dönemlerine ait dil malzemeleri incelendiğinde, devirler arasındaki en büyük farklılığın ses olaylarıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Ses olayları içinde de ses değişimleri büyük bir yer tutar.¹³ *Kitâb-ı Köroğlu*'nın incelediğimiz kısmında görülen ünlü değişimleri şunlardır:

2.2.1.1.1. e > é değişmesi

Eski Türkçe kök hece e'si Hakaniye ve Harezm Türkçelerinde korunmakla birlikte yer yer kapalı e (é) ya da i'ye çevrilmektedir. Çağatay Türkçesi ise tamamen kapalı e (é) ya da i tarafındadır.¹⁴ Eski Türkçede esasen e olan ve Türk dilinin daha sonraki dönemlerinde kapalı e (é) yahut i'ye dönüşen kök hece vokallerinin nasıl okunması gerektiği konusunda herhangi bir birlikten söz etmek mümkün değildir. W. Radloff başta olmak üzere bir grup Türkolog bu sesi, yazımına dikkat etmeksizin e şeklinde okurken başka Türkologlar kapalı e (é) veya i şeklinde okumayı tercih etmektedirler.¹⁵

Geç dönem bir Çağatay metni olan *Kitâb-ı Köroğlu*'nda biz bu kök hece vokallerini, Çağataycanın devamı olan bugünkü Özbekçedeki ä telaffuzunu da göz önünde bulundurarak kapalı e (é) şeklinde okumayı tercih ettik.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Eski Türkçedeki kök hece e vokallerinin tamamı Çağatay Türkçesinde kapalı e (é) ya da i tarafındadır ancak metnimizde böyle bir durum söz konusu değildir. Şöyle ki bazı kelimelerde kapalı e (é) yazımı umumileşmiş olmasına rağmen bazı kelimeler de hem e ile hem de kapalı e (é) ile yazılmıştır.

Eski Türkçede e olup metnimizde daima kapalı e (é) ile yazılan kelimelerden bazıları şunlardır: ésen < esen “sağ, sıhhatli, mesut” ésen ايسان (69b/11), bég < beg “bey” bég بيك (85a/03).

¹³ Mehmet Kara, *Ayrı Düşmüş Kelimeler*, Çağlar Yayınları, Ankara 2004, s. 37.

¹⁴ Mesut Şen, *Türk Dilinin Dünü ve Bugünü*, Post Yayın, İstanbul 2016, s. 155

¹⁵ Janos Eckmann, *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (hzl. Osman Fikri Sertkaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 84.

Metnimizde hem e hem de kapalı e (é) ile yazılan kelimelerin sayısı oldukça fazladır. Bazen bir kelimenin aynı sayfada bile ikili yazımı söz konusudur: eşit- < eşit- “ışitmek, duymak” eşit ایشت (73b/01), eşiteyin اشتاین (80a/10), kél- < kel- “gelmek” kelmeydür کلمایدور (75b/08), kélse کیسه (75b/10).

2.2.1.1.2. o > u ve ö > ü değişmesi

Bilindiği gibi Arap harfli metinlerde a ve e; ı ve i; o, ö ve u, ü aynı yazılışlarla karşılanır. Bu bakımdan yanlarındaki ünsüzlerin de yardımıyla a ve e’yi; ı ve i’yi; o, u ile ö, ü’yü birbirinden ayırt etmek imkânımız vardır. Fakat o ile u ve ö ile ü’yü birbirinden ayıracak herhangi bir ölçümüz yoktur. Bundan dolayı bugün, Güney-Batı ağzlarında, her ikisi de mevcut olan bu sesleri, bazıları o veya ö, bazıları da u veya ü olarak tespit etmektedirler. Mesela, biri oyan- okurken, bir diğeri uyan-; biri yöri- (veya yori-) okurken, bir diğeri yüri-; biri oğrı okurken bir diğeri uğrı vb. okumaktadır.¹⁶ Bahsedilen farklı okumalardan hangisinin daha doğru olduğunu tespit etmek pek mümkün olmadığı için kelimeleri dar yahut geniş ünlülü okumak tercih meselesidir. Bu bağlamda *Kitâb-ı Köroğlu*’nda geçen ilgili kelimeler için yaptığımız tercihlerde, kelimelerin Özbekçe ve Kırgızcadaki söylenişleri dikkate alınmıştır.

Metnimizde bu duruma örnek teşkil edebilecek kelimelerden bazıları şunlardır: oşbu “işte bu” (75a/06), ul “o” (90b/09), hūş “hoş” (68b/10), hoş “akıl” (78a/07).

2.2.1.1.3. u > ı değişmesi

Nadir görülen ses değişmelerinden biridir. Metnimizde u > ı değişmesinin bir örneği vardır: ulu > ulı ulı (74a/10).

2.2.1.1.4. e > ü değişmesi

Çağatay Türkçesinde bazı kelimelerde ikinci hecedeki yuvarlak ünlünün etkisiyle ilk hecedeki düz ünlü yuvarlaklaşmaktadır. Bu değişim iki yöndedir: 1. ü’nün etkisiyle e > ö değişimi; 2. ü’nün etkisiyle i > ü değişimi.¹⁷ *Kitâb-ı Köroğlu*’nun incelediğimiz kısmında bu duruma örnek teşkil edebilecek kelimeye rastlanmamıştır. Ancak çeşitli ses olaylarına bağlı olarak ilk hecede e > ü değişimi söz konusudur: év > üy üydin (91a/06), sév- > süy- süymedim (79b/08). Bu konu ilerleyen bölümlerde de ele alınacaktır.

¹⁶ Mehmet Akalın, “Ahmedî’nin Dili”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* (1989), s. 27.

¹⁷ Janos Eckmann, *a.g.e.*, s. 112.

2.2.1.1.5. *ı > u ve i > ü değişmesi*

Metnimizde, kelime kök veya gövdelerinde meydana gelen ı > u değişmesine örnek teşkil eden kelime: akız- > akuz- akuzdım (70b/06). i > ü değişmesinin de bir örneği vardır: üzengi > üzengü üzengüsini (71b/08).

2.2.1.2. *Ünlü Uyumu*

Türkçede gerek kelimelerin köklerinde, gerek kelime kökleri ile ekler arasında birtakım uyumlar vardır. Bu uyumlar Türkçe kelimelerde ancak muayyen seslerin bir arada bulunmasını icap ettirir.¹⁸ Söz konusu uyumlardan ilki ünlü uyumudur. Ünlü uyumu, *kalınlık-incelik uyumu* ve *düzlük-yuvarlaklık uyumu* olmak üzere ikiye ayrılır.

2.2.1.2.1. *Kalınlık-İncelik Uyumu*

Ural-Altay dillerinin en belirgin özelliklerinden biri olan kalınlık-incelik uyumu, başlangıçtan bugüne Türk dilinde bulunmaktadır. Bu uyuma göre bir kelimede bulunan ünlüler, kalınlık-incelik bakımından birbirine uygun olmalıdır. Yani ilk hecesi kalın ünlülü olan bir kelimenin sonraki heceleri de kalın, ince ünlülü olan kelimelerin ise sonraki heceleri de ince ünlülü olmalıdır.

Dilimizde kalınlık-incelik uyumuna büyük ünlü uyumu da denmektedir. Ancak bu ses olayına kalınlık-incelik uyumu veya damak uyumu denmesi daha doğrudur. Çünkü kelimeye tâbi olan ekin kalın ya da ince olmasında, ön veya arka damaktan çıkarılan ünlüler yanında, ön veya arka damaktan çıkarılan kalın/ince k ve ince l gibi ünsüzler de belirleyici konumdadır. Dolayısıyla bu uyum, aslında hem bir ünlü uyumu, hem de bir ünlü-ünsüz uyumudur.¹⁹

Türkçenin en temel ses bilgisi kurallarından olan ve başlangıçtan günümüze kadar Türk dilinin her devresinde hâkimiyetini koruyan kalınlık-incelik uyumu, Çağatay Türkçesinde de Türkçe kelimelerde esas itibarıyla muhafaza edilmiştir: közige (68b/03), evvelgidin (73a/06), ortasığa (74a/02). Ancak gerileme döneminde, bilhassa Özbekçenin etkisi ile bu kaideye uymayan ve dolayısıyla ek uyumsuzluğuna sebep olan eklerin varlığı da bilinmektedir. Metnimizde de bu duruma örnek olarak verilebilecek kelimeler vardır: burungidin (75a/11), yigitlerğa (83b/02), aytgen (86a/02).

¹⁸ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, İstanbul 2009, s. 69.

¹⁹ Mesut Şen, “Tarihî Şivelerde Ek Uyumsuzluğu Var mı?”, 4. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (2000), s. 1695.

Çağatay Türkçesinde Arap ve Fars dillerinden alınan ödünç kelimeler ise umumiyetle kalın sıradan ek almaktadır. Ancak incelemekte olduğumuz metin, karışık saha özelliği gösterdiği için bu kaideye uymayan pek çok kelime vardır. Bazen aynı kelimenin hem kalın sıradan hem de ince sıradan ek alması ise ödünç kelimelerdeki telaffuz farklılıklarına işaret etmektedir: perīka (78a/05) – perīge (78a/09), bendesiğa (83b/11), sa‘atge (87b/11).

2.2.1.2.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumı

Düzlük-yuvarlaklık uyumu, Türkçe bir kelimedeki düz ünlüleri düz ünlülerin, yuvarlak ünlüleri ise ya düz-geniş ya da dar-yuvarlak ünlülerin takip etmesi durumudur. Ancak bu uyum yukarıda bahsettiğimiz kalınlık-incelik uyumu kadar yaygın değildir. Hatta Türkiye Türkçesine gelinceye kadar tarihî Türk lehçelerinde düzlük yuvarlaklık uyumu yoktur. Bu uyumsuzluk çağdaş Türk lehçelerinde de devam etmektedir.²⁰

Metnin yazıldığı dönem için mevcut olmayan bir uyumu kelime köklerinde aramak doğru olmayacağı için çalışmamızda yalnızca eklerdeki uyumsuzluklar üzerinde durulacaktır. Nitekim ekler, kelimelere tâbi olmak durumundadırlar. Şu durumda ekleri düzlük-yuvarlaklık uyumuna tâbi olan ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna tâbi olmayan ekler olarak iki grupta inceleyeceğiz.

Düzlük-yuvarlaklık uyumuna tâbi olan ekler

Çağatay Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna tâbi olan ve *Kitâb-ı Koroğlu*'nun incelediğimiz kısmında karşımıza çıkan ekler şunlardır:

1. İyelik eki -ım/-im, -um/-üm; -iñ/-iñ, -uñ/-üñ: armānım (69a/04), tenim (69b/09), oğlum (72a/08), köñlüm (69b/11), armānıñ (76a/03), kāküliñ (72b/03), boyuñdın (70b/07), düşüñ (77b/01).

Gösterilen iyelik eklerinde genel anlamda bir uyum söz konusu olsa da yer yer bu uyumun bozulduğu da görülmektedir. Şöyle ki metnimizde sürekli olmamakla birlikte yuvarlak ünlülü kelime kök veya gövdelerine teklik birinci şahıs ve teklik 2. şahıs iyelik eklerinin düz biçimlerinin getirildiği göze çarpmaktadır: yüzime (69b/05), sözime (78b/10), zülfiñ (72a/09).

2. Görülen geçmiş zaman eki -dım/-dim, -dum/-düm: kıramadım (70a/04), bérdim (87a/07), boldum (79b/02), kördüm (87a/03). Metnimizde, görülen geçmiş zamanın

²⁰ Mustafa Argunşah, *Çağatay Türkçesi*, Kesit Yayınları, İstanbul 2014, s. 81.

teklik birinci şahıs çekiminde düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı olan iki fiil vardır: baş urdım (86b/02), tapşurdım (86b/09).

3. Emir eki -iñ/-iñ, -uñ/-üñ; -iñiz/-iñiz; uñızlar: kulağ salıñ (70a/10), içiñ (75b/08), boluñızlar (69a/10), boluñ (70a/09), ötüñ (75b/10), satıñız (75b/07), eşitiniz (81a/12). Uyuma aykırı olan bir kelime vardır: bolıñız (70a/07).

4. Zarf-fiil eki -ıp/-ip, -up/-üp: kaçıp (68b/09), minip (69a/07), bolup (70b/08), tüşüp (71b/02). Uyuma girmeyen dört kelime vardır: kılup (71b/03), alup (72a/10), çağrup (83b/09), salup (89b/02).

5. Fiilden isim yapma eki -ığ, -üg: katiğ (83a/07), ölüğ (80a/11).

6. Fiilden isim yapma eki -ım: atımlap (82b/15), yarım (87b/11).

7. Fiilden isim yapma eki -ın/-in: yakın (76b/08), kelinlerge (78b/12).

8. Fiilden isim yapma eki -uş: uruş (72a/09), turuşnı (80b/13).

9. Fiilden fiil yapma (edilgenlik) eki -ıl, -ul: sayıldı (85a/02), buzulup (69a/03).

10. Fiilden fiil yapma (dönüşlülük) eki -ün: köründi (68b/04).

Düzlük-yuvarlaklık uyumuna tâbi olmayan ekler

Çağatay Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna tâbi olmayan ve *Kitâb-ı Koroğlu*'nun incelediğimiz kısmında karşımıza çıkan ekler şunlardır:

a. Sadece düz vokalli şekilleri kullanılanlar:

1. Teklik 3. şahıs iyelik eki -(s)ı/-(s)i: yurtı (69a/10), cıgası (79a/02), tüyesi (79a/07). Destanın incelediğimiz kısmında nadiren de olsa bu kaidenin dışında kalan örneklerle rastlanmıştır: köñlü (78a/04), üyün (81b/13), kuşunı (88a/03).

2. Yükleme durumu (akkuzatif) ekleri -nı/-ni ve -ın/-in: koşunı (68b/07), leşkerini (68b/08), hālın (86b/10), kākülin (87b/04).

3. Ayrılma durumu (ablatif) eki -dın/-din: boyuñdın (70b/09), köñüldin (72a/05).

4. Görülen geçmiş zaman teklik 3. şahıs eki -dı/-di: olturdı (83a/11), yürdi (87a/03).

5. Emir kipi ekleri -ğıl/-gil ve -ğın/-gin: bolğıl (69b/02), dégil (70a/05), tanığın (71a/02), kötergin (82a/10).

6. İsimden isim yapma eki -çı: koşçı (86a/03).

7. -ğı/-gi aitlik eki: burunğıdın (75b/04), burungidin (75a/11).
8. İsimden isim yapma eki -sız/-siz: ırāğsız (68b/04), miyvesiz (79a/03).

b. Sadece yuvarlak vokalli şekilleri kullanılanlar:

1. Emir teklik 3. şahıs eki -sun/-sün: alsun (72b/01), körmesün (84a/07).
2. Zarf-fiil eki -ğünça/-günçe: tañ atğünça (74b/10), kélgünçe (86b/03).
3. Fiilden isim yapma eki -ğu: ayğu (72b/05).
4. Fiilden isim yapma eki -uğ: artuğ (73a/06).
5. Fiilden fiil yapma (faktitif) eki -dur/-dür, -tur/-tür: aldurmay (79b/02), döndür (72a/10), apturupdur (89a/07), kéltürüp (72a/06). Metnimizde -dur/-dür faktitif ekinin düz vokalli varyantına üç yerde rastlanmaktadır: aldırdıñ (81a/08), aldırdıñ (81a/08), bildirmey (74b/11).
6. Fiilden fiil yapma (faktitif) eki -gur: olturgurup (72a/05).
7. Fiilden fiil yapma (faktitif) eki -guz/-güz: olturguzup (72b/08), körgüzür mén (85a/04).
8. Soru eki mu/mü: bar mu (76a/05), öler mü (79a/10). Söz konusu ekin düz ünlülü varyantına metnimizin sadece iki yerinde rastlanmaktadır: süsin mi (91a/07), elim mi (91a/07).

Bu sayılanların dışında bir de ağatay Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna giriyor olmasına rağmen metnimizde yer yer uyum dışında kalan isimden isim yapma eki -lık/-lik, -luğ/-lük'ten bahsedilebilir. Söz konusu ekin, yuvarlak vokalle biten bazı kelimelerden sonra düz vokalli şekillerinin getirilmesiyle uyum dışında kaldığı görülmektedir: zorlık (81a/10), yoğlıkıdın (82b/07).

Yukarıda bahsedilen eklerin uyuma girmeme sebepleri, Eski Türkçedeki aslı şekillerini devam ettirmelerinden kaynaklanmaktadır.

2.2.1.3. Ünlü Türemesi

Sesler gramer birlikleri içinde yan yana düşerken bazen birbirleriyle doğrudan doğruya birleşmez ve aralarına bağlanmayı sağlayacak ilave bir ses alırlar. Bu hadiseye ses türemesi denir.²¹ Ses türemesi, kelimeyi genişleten bir ses olayıdır. Ekleme

²¹ Muharem Ergin, *a.g.e.*, s. 51.

kolaylaştırmak ve yabancı kelimeleri Türkçenin ses ve hece yapısına uydurmak amacıyla ortaya çıkar.²²

Kitâb-ı Köroğlu'nda ünlü türemesine örnek teşkil edebilecek kelimeler şunlardır: açığlan- > açığılan- açığılanıp (70a/04), sor- > sora- sorama (86b/10), tur- > tura- turama (86b/10), sür- > süre- süresiñ (91a/09).

2.2.1.4. Ünlü Düşmesi

Türkiye Türkçesinde vurgusuz olan orta hece vokalinin çoğunlukla düştüğü bilinmektedir. Bu durum Çağatay Türkçesi için de geçerlidir: köñlüm (69b/11), oğlum (72a/08), zülfiñ (72a/09), kıysı (76b/05). Ön seste ünlü düşmesinin ise bir örneği vardır: yiber- < iyeber- < ıda bér- “göndermek” yiberdiler (68b/07).

2.2.1.5. Ünlü Birleşmesi

Ünlü ile biten bir kelimedenden sonra ünlü ile başlayan başka bir kelime geldiğinde iki ünlüden biri düşer ve böylece iki kelime birleşerek tek bir kelime oluşturur. Bu duruma *ünlü birleşmesi* adı verilir. Metnimizde tespit edebildiğimiz örnekler şunlardır: neyle- < ne + eyle- neyley (69b/09), şul < şu + ol şul (74a/09), bul < bu + ol bul (78a/01), nemeşe < neme + erşe nemeşe (79a/10).

2.2.2. Ünsüzler

Çağataycanın ünsüz varlığı, Karahanlıca ve Harezmi'den *ḍ* (ذ) ve *w* (ف, و) seslerinin Nevâî öncesi yazarlarda tesadüf edilen arkaik bazı istisnalar haricinde tamamıyla *y* (ی) ve *v* (و)'ye dönüşmüş olmasıyla ayrılır.²³ Çağataycanın, ünsüz varlığı bakımından Türkiye Türkçesinden ayrılan yönü ise bünyesinde *ñ* damak ünsüzü ile gırtlak ünsüzü olan *ḥ* sesini barındırmasıdır.

2.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri

Metnimizde tesadüf ettiğimiz ünsüz değişimleri aşağıdaki gibidir.

2.2.2.1.1. *b > p* değişmesi

Çağatay Türkçesinde kelime başı *b*- sesi esas itibarıyla korunmuştur. Metnimizde sadece bir kelimedede *b > p* değişimi söz konusudur: biş- > piş- pişip (90b/01).

²² Hatice Şahin, *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s. 46.

²³ Janos Eckmann, *a.g.e.*, s. 87.

2.2.2.1.2. *b > m* değişmesi

Metnimizde geniz sesinden önce gelen bazı kelime başı b- vokallerinin m'ye çevrilmiş olduğu görülmektedir. Çağatay Türkçesine has olmayan bu değişimi Türk dilinin en eski metinlerinde de görmek mümkündür. Metnimizde b > m değişikliğinin söz konusu olduğu kelimelerden bazıları şunlardır: ben > men men (77a/08), bin- > min- mindim (80a/04), burun > murun murnı (90b/06), bunça > munça munça (79b/05), bunda > munda munda (89b/11). Bazen geniz sesi bulunmayan kelimelerde de bu değişimi görmekteyiz: biz > miz körer miz (69b/06), buz > muz muznı (78a/12).

2.2.2.1.3. *b > v* değişmesi

Eski Türkçede kelime ortası ve sonundaki -b-, -b sesleri, Uygurcada -v-, -v, Karahanlıcada -w-, -w, Çağatay Türkçesinde ise -b-, -v-, -y şeklindedir. Metnimizde kelime sonundaki b > v ses değişimine örnek olarak gösterilebilecek bir kelimeye rastlanmıştır: ab > aw > av avğa (74a/01). Kelime başı b > v değişimi de bir örnekte mevcuttur: bar > var (84b/09).

Bunun yanısıra év ses grubunun iki kelimeye üy şekline çevrildiği görülmektedir: év > üy üydin (91a/06), sév- > süy- süymedim (79b/08).

2.2.2.1.4. *p > f* değişmesi

Çağatay Türkçesinin önemli ses özelliklerinden birisidir. Dudak ünsüzü /p/ birkaç yerde diş-dudak ünsüzü /f/ sesine döner.²⁴ ofrağ, tofrağ ve yafrağ kelimelerinde olduğu gibi. Bahse konu değişimi metnimizde şu kelimelerde görmekteyiz: toprağ > tofrağ (77a/05), top > tof (68b/08). Değişim Türkçe kelimelerle sınırlı kalmayıp bazı Farsça kelimelerde de kendisini göstermektedir: pülād > fulad (79b/07). Bunun yanısıra çoban kelimesindeki b sesinin de f'ye çevrildiğine tesadüf edilmektedir: çoban > çofan (83a/08).

2.2.2.1.5. *t > d* değişmesi

Çağatay Türkçesinde kelime başı t- sesi umumiyetle muhafaza edilmekle birlikte birkaç kelimeye d'ye çevrilmiştir: dé- < té-, dégrü < tegürü, dék < teg, dağı < tağı, dur ve durur (< turur).

²⁴ Mustafa Argunşah, *a.g.e.*, s. 93.

Kitâb-ı Köroğlu'nda t > d değişiminin söz konusu olduğu bazı kelimeler şunlardır: té- > dé-/de- dédi (83b/02) – dey (83b/07), teg > dék/dek dék (71b/03) – dek (69b/10), takı > dağı dağı (74a/07), turur > dur barçasıdur (71a/06), tal > dal dal (70b/07), tört > dört dört (74b/08), tüş > düş düşün (77b/01).

2.2.2.1.6. k > ğ değişmesi

Metnimizde k > ğ değişimine örnek teşkil eden kelimeler şunlardır: ğayday (74b/03), kıl- > ğıl- ğayret ğılğıl (72b/01), kır > ğır ğır (80b/05), kırla- > ğırla- ğırladıñ (82b/06), kısgan- > ğızgan- ğızganmadılar (72a/03).

2.2.2.1.7. ğ/g > v değişmesi

Çağatay Türkçesinde iç ses durumunda olan -ğ/-g-'lerin bazı kelimelerde v'ye çevrildiği bilinmekte ise de *Kitâb-ı Köroğlu*'nda örneğine rastlanmamıştır. Ancak -ağu/-egü > -av/-ev değişimine örnek teşkil eden kelimeler mevcuttur: biregü > birev birev (73b/04), ikegü > ikev ikevi (75a/01).

2.2.2.1.8. ğ/g > y değişmesi

Kırgız Türkçesinde kelime ortasında ve sonunda bulunan -ğ/-g-, -ğ/-g seslerinin bazı kelimelerde -y-, -y'ye çevrildiği bilinmektedir. Metnimizde de söz konusu değişimi iki yerde görmekteyiz: bağla- > bayla- baylap (88a/06), öğret- > öyret- öyrettim (78b/01).

2.2.2.1.9. d > y değişmesi

Eski Türkçe -d/-d sesi, Harezmi Türkçesinde -d/-d, Çağatay Türkçesinde ise -y/-y olmuştur. *Kitâb-ı Köroğlu*'nda şu kelimelerde bu değişimi görmekteyiz: adır- > adır- > ayır- ayırmason (74a/06), adağ > adağ > ayak ayağınıñ (69a/03), bođ > boy boyuñdın (70b/07), kadğu > kadğu > kayğu (72b/05), kod- > kod- > koy- koyduñızlar (76a/08).

Eski Türkçe d'den meydana gelen y ise ince vokalli kelimelerde bazen g'ye çevrilir: idi > ige igem (83b/11), eder > éger égerni (85a/11).

2.2.2.1.10. ç > ş değişmesi

Bu değişim bir kelimeye mevcuttur: uç- > uş- 'aklı uşup (90b/02). Söz konusu fiilin ş'li şeklinin sadece bir yerde geçtiği görülmektedir. Bunun dışındaki bütün kullanımlarda fiilin ç'li şekli tercih edilmiştir.

2.2.2.1.11. z > s değişmesi

Çağatay Türkçesinde geniş zamanın olumsuzunda tonlu /z/ ünsüzü tonsuzlaşarak /s/ olur.²⁵ Nadir olarak kullanılan -maz/-mez biçimine metnimizde rastlanmaz. Daima -mas/-mes biçimi tercih edilmektedir: almas erdi (74a/03), kelmes (85b/07).

2.2.2.2. Ünsüz Düşmesi

Metnimizde tespit ettiğimiz ünsüz düşmesi örnekleri aşığıdaki gibidir.

2.2.2.2.1. b düşmesi

Batı Türkçesinde bir kelimedede kelime başı b- sesinin düştüğü bilinmektedir: ol- < bol-. Batı Türkçesine has olan bu düşme, metnimizde iki kere karşımıza çıkmaktadır: olsun (81b/13), olsun (84a/07). Bu iki istisna dışında bol- fiilindeki b- sesi daima muhafaza edilmiştir. Bir kelimedede ise son seste -b düşmesi söz konusudur: sub > suw > su (75b/08).

2.2.2.2.2. r ve l düşmesi

Metnimizdeki r düşmesi örnekleri: birle > bilen bilen (75a/10), er- > - dim (78a/10). Ancak bu düşmelerin Çağatay Türkçesinden önceki devirlerde meydana geldiği unutulmamalıdır. Yine akıcı bir ses olan l'nin ise bir kelimedede düştüğü görülmektedir: ul > u (88b/05).

2.2.2.2.3. g düşmesi

Klasik öncesi ve klasik dönem Çaęatay Türkçesinde /G/ sesi birden fazla heceli kelimelerin sonunda çoklukla kendisini korur. Bu ses klasik dönem sonrası metinlerinde düşme eğilimindedir.²⁶ Metnimizde bir örneği vardır: atığ > atı katı (87a/10). Bunun dışında -lığ/-lig isimden sıfat yapma ekindeki son ses ę/g ünsüzünün tamamen düştüğü görülmektedir: anlığ > anlı (86b/02), türlüğ > türlü miň türlü (91b/07), udretlig > udretli (91b/07). Söz konusu ek yalnızca bir kelimedede muhafaza edilmiştir: tiyimlig (86b/06).

2.2.2.2.4. v düşmesi

Bir kelimedede v düşmesi söz konusudur: tüwkür- > tüvkür- > tükür- tükürmaq (73b/10).

²⁵ Mustafa Argunşah, *a.g.e.*, s. 95.

²⁶ Mustafa Argunşah, *a.g.e.*, s. 96.

2.2.2.3. Ünsüz Türemesi

Metnimizde tespit ettiğimiz ünsüz türemesi örnekleri aşağıdaki gibidir.

2.2.2.3.1. y türemesi

Metnimizde y türemesine umumiyetle Arapça–Farsça asıllı kelimelerin iç seslerinde rastlanmaktadır: ġāibāne > ġāyibāne (69a/10), qā'im > qāyım (71a/09), qā'il > qāyıl (71b/04), fā'ide > fāyıda (75b/07), nā'ib > nāyib (81b/04), ma'ib > māyib (81b/04), dā'im > dāyım (84a/03), şemā'il > şemāyıl (90b/03).

2.2.2.3.2. n türemesi

Bilindiği üzere Çağatay Türkçesinde zamir n'si çoğu kez türememektedir. Metnimizde de bunun pek çok örneği olmakla birlikte bazı yerlerde tıpkı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi 3. şahıs iyelik eklerinden sonra isim çekim ekleri getirildiğinde araya bir -n- yardımcı sesinin geldiği görülmektedir: içindin (68b/04), birindin (72a/03).

2.2.2.3.3. Ünsüz ikizlenmesi

Metnimizde ünsüz ikizlenmesine örnek teşkil eden bir kelime vardır: Far. heme > hemme hemmesi (71b/02).

2.2.2.4. Ünsüz Benzeşmesi

Bir gramer birliğinde bir kelimedede bazen yan yana gelen veya biraz aralıklı olarak bir arada bulunan iki sestən birinin diğere tesir ederek onu kendisine benzettiği, böylece iki sesin birbirine benzeştiği görülür.²⁷ Bu ses olayına *benzeşme* adı verilir.

Çağatay Türkçesinde ünsüz uyumunun düzgün olduğu söylenebilir. Hatta bugünkü Türkçede sadece sadasız şeklini kullandığımız -ki aitlik ekinin bahsedilen dönemde -kı/-ki; -ğı/-gi biçiminde hem sadalı hem de sadasız varyantları kullanılmıştır: evvelgidin (73a/06), burunğıdın (75b/04). Bunun yanısıra metnimizde ünsüz benzeşmesinin yer yer bozulduğu da görülmektedir. Mesela ünlülerden ve sadalı ünsüzlerden sonra -da/-ta, -dın/-tın ve -dı/-tı eklerinin d'li şekilleri kullanılırken sert ünsüzle biten kelimelerden sonra bu eklerin hem d'li hem de t'li şekilleri kullanılabilir: uruşda (70a/08), atdın (71b/09), ketdi (71a/05); kıyāmatta (69b/06), ötti (74b/08).

²⁷ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 52

2.2.2.5. Göçüşme (Metatez)

Bir kelime içindeki iki sesin bazı durumlarda yer değiştirmesi hadisesine *göçüşme* adı verilir. Göçüşme çoğu zaman açıklığı daha yüksek olan bir sesin kelime başına, daha düşük olanın kelime sonuna doğru kayması şeklinde olur.²⁸ Özellikle çocuk dilinde ve Anadolu ağızlarında çok sık meydana gelen bu ses hadisesine *Kitâb-ı Köroğlu*'nun incelediğimiz kısmında iki kere rastlanmaktadır: öğret- > örget- örgetdiñ (80b/09), aylan- > aynal- aynalsun (91b/10).

2.2.2.6. Hece Düşmesi (Haploloji)

Bir gramer birliğinde arka arkaya gelen ve ses bakımından birbirine benzeyen iki heceden birinin bazen eridiği, düştüğü görülür. Böylece o iki hece bir hece hâline gelir.²⁹ Metnimizde hece düşmesinin tek örneği tur- > dur- yardımcı fiilinin üçüncü teklik şahıs geniş zaman çekiminde zaman ekinin benzer iki hece yan yana geldiği için sonuncu hecenin düşmesidir.³⁰ Söz konusu ekin -dur/-dür ve -tur şekilleri yan yana kullanılmaktadır: barçasıdur (71a/06), ğanîmetdür (83b/01), yoktur (91b/10).

2.3. ŞEKİL BİLGİSİ

2.3.1. İsim

2.3.1.1. Çokluk Eki

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çağatay Türkçesinde de çokluk, isimlerin sonuna -lar/-ler eklerinin getirilmesi ile yapılır: kargalar (70a/03), ayımlar (72a/02), köñülleridin (73a/03), künlerim (78b/03).

2.3.1.2. İyelik Ekleri

İyelik ekleri, ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu ifade eden eklerdir. Bir nesnenin başka bir nesnenin malı olduğu, başka bir nesneye bağlı olduğu veya başka bir nesnenin parçası olduğu ifade edilmek istenirse o nesneyi karşılayan ismin sonuna iyelik eki getirilir.³¹ Çağatay Türkçesindeki ve dolayısıyla metnimizdeki iyelik eklerinin fonksiyonları da Türkiye Türkçesindeki iyelik eki fonksiyonlarının aynısıdır.

²⁸ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 70.

²⁹ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 52.

³⁰ Mehmet Akalın, *a.g.m.*, s. 75.

³¹ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 221.

Teklik 1. şahıs -m, -(ı,u)m, -(i,ü)m

Çağatay Türkçesinde ve metnimizde teklik 1. şahıs iyelik ekleri -m, -(ı,u)m, -(i,ü)m şeklindedir: atamın (69a/03), benim (69b/09), cānım (70a/10), oğlum (72a/08), özüm (70b/10).

Metnimizde genel itibariyle düzlük-yuvarlaklık uyumuna tâbi olan teklik 1. şahıs iyelik ekinin, yuvarlak ünlülü bazı kelimelerden sonra düz ünlülü varyantlarının getirilmesi ile uyum dışında kaldığı da görülmektedir: yüzime (69b/05), sözime (78b/10). Konuya “Ses Bilgisi” bahsinde de değinilmiştir.

Teklik 2. şahıs -ñ, -(ı,u)ñ, -(i,ü)ñ

Teklik 2. şahıs iyelik ekleri -ñ, -(ı,u)ñ, -(i,ü)ñ şeklindedir: başıñnı (75a/06), düşüñ (77b/01), kişiñ (77b/02), iziñ (77b/09), uluñ (77b/08).

Metnimizde genel itibariyle düzlük-yuvarlaklık uyumuna tâbi olan teklik 2. şahıs iyelik ekinin, yuvarlak ünlülü bazı kelimelerden sonra düz ünlülü varyantlarının getirilmesi ile uyum dışında kaldığı da görülmektedir: zülfiñ (72a/09), kāküliñ (72b/03). Konuya “Ses Bilgisi” bahsinde de değinilmiştir.

Teklik 3. şahıs -ı/-i, -sı/-si, (nadiren) -u/-ü

Teklik 3. şahıs iyelik eki ünlü ile biten kelimelerden sonra -sı/-si; ünsüz ile biten kelimelerden sonra -ı/-i ve nadiren de -u/-ü şeklindedir: vaktı (68b/09), özi (72b/08), iyesi (79a/08), ağası (89a/03). Nadiren de olsa metnimizin bazı yerlerinde teklik 3. şahıs iyelik ekinin yuvarlak vokalli kelimelerden sonra yuvarlak ünlülü geldiğine de tesadüf edilmektedir: köñlü (78a/04), üyün (81b/13), kuşunı (88a/03).

Çokluk 1. şahıs -mız/-miz, -(ı)mız/-(i)miz

Çağatay Türkçesinde çokluk 1. şahıs iyelik eki -(ı,u)mız, -(i,ü)miz, nadiren de -umuz/-ümüz şeklindedir. Ancak metnimizde söz konusu ekin yalnızca -mız/-miz, -(ı)mız/-(i)miz biçiminde olduğunu görmekteyiz: maqşadımıznı (74a/05), tilegimizni (74a/05), töremizge (74a/09), közimizge (74b/02), qolımızdın (83b/05).

Çokluk 2. şahıs -ñız/-ñiz, -(ı)ñız/-(i)niz

Çağatay Türkçesinde -(ı,u)ñız, (i,ü)ñiz, nadiren de -(u)ñuz/-(ü)ñüz şeklinde olan çokluk 2. şahıs iyelik eki, *Kitâb-ı Köroğlu*’nda -ñız/-ñiz, -(ı)ñız/-(i)niz şeklindedir: barçañız (70a/09), atıñız (84a/10), yurtıñız (84a/10), zeriñiz (84a/10).

Çokluk 3. şahıs -ları/-leri

Çokluk 3. şahıs iyelik eki -ları/-leri şeklindedir: barçaları (71b/03), köñülleridin (73a/03). Türkiye Türkçesinde olduğu gibi metnimizde de çokluk 3. şahıs iyelik eki yerine bazen teklik 3. şahıs iyelik eki gelebilmektedir.

2.3.1.3. İsimlerde Tamlama

Aralarında anlamca ilgi bulunan en az iki ismin meydana getirdiği kelime grubuna *isim tamlaması* adı verilir. Arada ilgi durumu ekinin kullanılıp kullanılmamasına veya tamlayanın da bir ad tamlaması olup olmamasına göre isim tamlamaları, *belirtili isim tamlaması*, *belirtisiz isim tamlaması* ve *zincirleme isim tamlaması* olmak üzere üç gruba ayrılır.³²

2.3.1.3.1. Belirtili İsim Tamlamaları

Hem tamlayan hem de tamlananın ek aldığı belirtili isim tamlamaları, bir şeyin kime, neye ait olduğunu belirtir. Bu tür tamlamalarda tamlayan ilgi hâli eki alırken tamlanan iyelik eki alır: atanın tilige (70b/08), âdem-zâdnın ırâğı (82a/03), üynin sırtıdın (83a/6), Çembilnin igesi (85b/10).

2.3.1.3.2. Belirtisiz İsim Tamlamaları

Bu tür tamlamalarda tamlayan ek almazken tamlanan 3. teklik şahıs iyelik eki alır. Belirtili ad tamlamasında tamlayanın tamlanana bağlılığı *ağacın dalı*, *insanın iyisi*, *gözlerinin rengi*, *mavinin tonu* örneklerinde görüldüğü gibi, belirli fakat geçiçi olduğu hâlde, belirtisiz ad tamlamalarında tamlayanın tamlanana bağlılığı belirsiz fakat süreklidir. Anlamca da tamlananın ayrılmaz bir parçasıdır. Bundan dolayı tamlamanın iki ögesi arasına bir başka gramer ögesi giremez.³³ *Kitâb-ı Köroğlu*'ndaki örneklerden bazıları şunlardır: hecr otı (69b/05), ceng gubârı (71a/03), neñ yoğıdın (75a/08).

2.2.1.3.3. Zincirleme İsim Tamlamaları

Zincirleme ad tamlaması, bir ad tamlamasının başka bir adla oluşturduğu ikinci bir ad tamlamasıdır. Böylece, tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de ad tamlaması biçiminde olan iç içe girmiş yeni bir tamlama türü ortaya çıkmaktadır.³⁴ Metnimizdeki

³² Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri – Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 270.

³³ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 272.

³⁴ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 275.

örnekleri şunlardır: atasını bul kılğan işini (69a/01), ‘Avaznıñ hüsni cemâliniñ şavkı (73a/03), Köroğlınıñ Aḡmed Serdār dégen tağasınıñ éli (89a/04).

2.3.1.4. İsim Çekimi Ekleri

İsimler kelime grupları ve cümleler içinde diğer kelimelerle münasebetleri sırasında, münasebetin cinsine göre çeşitli hâllerde bulunurlar.³⁵ Türkçede isimlerin şu hâlleri vardır: yalın (nominatif) hâl, ilgi (genitif) hâli, yönelme (datif) hâli, yükleme (akkuzatif) hâli, bulunma (lokatif) hâli, uzaklaşma (ablatif) hâli, eşitlik (ekvatif) hâli, yön gösterme (direktif) hâli, vasıta (instrumental) hâli.

2.3.1.4.1. Yalın (Nominatif) Hâl: eksiz

Yalın hâl, ismin hiçbir çekim eki almamış hâlidir. Bu durumdaki bir isim, başka hiçbir unsura bağlı değildir. Metnimizdeki şu kelimeler, yalın hâle örnek teşkil etmektedir: baydağ (68b/05), kulağ (83a/06), yol (85b/06), él (89b/11).

2.3.1.4.2. İlgi (Genitif) Hâli: -nıñ/-niñ, -nı/-ni, -ıñ/-iñ

Bu hâl, ismin başka bir isimle münasebeti olduğunu ifade eden hâlidir. İlgi hâli ismin bir isimle ilgisi olduğunu, kendisinden sonra gelen bir isme tâbi bulunduğunu gösterir. İsmi bu hâli bazen eksiz, çok defa da ekli olur.³⁶ Çağatay Türkçesinde çoğunlukla -nıñ/-niñ, yuvarlak vokalden sonra nadiren -nuñ/-nüñ, bazen de -nı/-ni olarak karşımıza çıkan genitif eki, *Kitâb-ı Köroğlu*’nda çoğunlukla -nıñ/-niñ olmakla birlikte bazen -nı/-ni ve nadiren de -ıñ/-iñ şeklindedir. Metnimizde söz konusu ekin yuvarlak vokalli şekline hiç tesadüf edilmemiştir: çöllerniñ (69b/05), atnıñ (86a/04), atasını (69a/01), Çembilni (82a/10), meniñ (72a/07), düşmanıñ (76a/02).

2.3.1.4.3. Yönelme (Datif) Hâli: -ğa/-ge, -a/-e, (nadiren) -қа

Cümlede ismi fiile bağlamakla görevli durumlardan biridir. Yönelme durumu eki Çağatay Türkçesinde -ğa/-ge, sert ünsüzlerden sonra çoklukla -қа/-ke, bazen de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi -a/-e şeklindedir. *Kitâb-ı Köroğlu*’nun incelediğimiz kısmında datif ekinin umumiyetle -ğa/-ge, bazen -a/-e ve birkaç kelimedede de -қа şeklinde olduğunu görmekteyiz. Klasik sonrası Çağatay Türkçesinde ünsüz uyumunun gitgide bozulduğunu ve metnimizin de geç dönem bir Çağatay Türkçesi metni olduğunu göz önüne alarak datif ekinin -қа’lı birkaç şeklini istisna olarak değerlendirebiliriz.

³⁵ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 226.

³⁶ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 228.

Metnimizde datif eki almış kelimelerden bazıları şunlardır: közige (68b/04), kaçışğa (75b/01), kaçıkğa (77a/02), başıma (69b/03), düşmanlara (78a/11), bélime (69b/07), perīka (78a/05), kolka (86b/04).

2.3.1.4.4. Yükleme (Akkuzatif) Hâli: -nı/-ni, -n, (nadiren) -ı/-i ve -dı/-di

Yükleme hâlindeki bir isim, cümledeki geçişli fiilin etkisi altındadır. Eski Türkçede isimlerden sonra -ğ/-g (sonradan -ığ/-ig, -uğ/-üg); iyelik ekli kelimelerden sonra -n; zamirlerden sonra -nı/-ni olmak üzere üç türlü akkuzatif eki kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde genel akkuzatif eki ise -ı/-i, -u/-ü'dür.

Çağatay Türkçesinde iki türlü akkuzatif eki kullanılmıştır: -nı/-ni ve 3. şahıs iyelik ekinden sonra genellikle -n. *Kitâb-ı Köroğlu*'nun incelememize konu olan kısmında ise akkuzatif ekinin kullanımında hem Doğu hem de Batı Türkçesinin izleri görülebilir. Nitekim metnimizde genel akkuzatif eki -nı/-ni iken bunun yanında söz konusu ekin -n, çok seyrek olarak -ı/-i ve birkaç örnekte ise -dı/-di şekillerini görmekteyiz: olçalarını (70b/02), kākūlini (72b/09), kākūlin (81a/13), devrānı (72b/06), Hāndı (69a/06, 87a/09).

2.3.1.4.5. Bulunma (Lokatif) Hâli: -da/-de, (nadiren) -ta/-te

Bulunma hâli, fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren hâldir. Lokatif eki Çağatay Türkçesinde -da/-de; -ta/-te ve şiirde 3. şahıs iyelik ekinden sonra genellikle -nda/-nde şeklindedir. Metnimizde ise lokatif eki umumiyetle -da/-de, nadiren -ta/-te ve -nda/-nde biçimindedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi incelememize konu olan *Kitâb-ı Köroğlu*, Klasik sonrası Çağatay Türkçesi metni olduğu ve yer yer karışık saha özelliği de gösterdiği için ünsüz uyumu bakımından sağlam değildir. Bu sebeple lokatif ekinin iki kelime hariç sert ünsüzlerden sonra da daima -da/-de şeklinde geldiği görülmektedir: uruşda (70a/08), aldında (79b/11), közde (75b/01), yetekde (79a/07), kıyāmatta (69b/06), işte (79a/01), başında (71a/06), kolındağı (76b/11).

2.3.1.4.6. Uzaklaşma (Ablatif) Hâli: -dın/-din, (nadiren) -ndın/-ndin ve -dan/-den

Eklendiği adda, fiilin gösterdiği işin kendinden uzaklaştığını gösterme durumudur. Bu durumda, fiilin hareketi çıkma durumundaki addan dışarıya doğru yönelmiştir.³⁷ Çağatay Türkçesinde ablatif eki -dın/-din; -tın/-tin; şiirde 3. şahıs iyelik ekinden sonra genellikle -ndın/-ndin şeklindedir. *Kitâb-ı Köroğlu*'nda ise söz konusu ek

³⁷ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 24.

umumiyetle -dın/-din; nadiren de -ndın/-ndin ve -dan/-den şeklindedir. Ablatif ekinin -tın/-tin şekline metnimizde tesadüf edilmez: erdin (70a/01), tılladın (76a/07), dünyādın (78a/01), birindin (72a/03), uzakdan (71a/03), üstiden (91b/04).

2.3.1.4.7. Eşitlik (Ekvatif) Ekleri: -ça/-çe, -çek, -day/-dey

Eşitlik eklerinin esas fonksiyonu gibilik, benzerlik ifade etmektir. Fakat görelilik, kadarlık gibi hâller de ifade ederler.³⁸ Batı Türkçesinde -ca/-ce; -ça/-çe şeklinde karşımıza çıkan eşitlik eki, Çağatay Türkçesinde ve incelediğimiz metinde Eski Türkçeye paralel olarak yalnızca -ça/-çe şeklindedir. *Kitâb-ı Köroğlu*'nda görülen örnekleri şunlardır: barça (70a/07), tañ atğunça (74b/10), kıyâmatğaça (83a/03), munça (79b/05), dégençe (69a/02), körgünçe (70a/01), kélgünçe (86b/03).

Kitâb-ı Köroğlu'nda rastladığımız bir diğer eşitlik eki -çek'tir. Türkçede eskiden beri mevcut olan bu ek aslında küçültme yapım ekidir. Fakat sonradan çekim eki olarak eşitlik eki hâline de gelmiştir.³⁹ Metnimizde söz konusu ekin eşitlik hâli eki olarak kullanıldığı bir örnek vardır: gül-bünçek (90a/10). Bunun dışında bir kelimede de -çek ekinin küçültme işlevinde yapım eki olarak kullanıldığını görmekteyiz: kelinçek (90b/09).

Metnimizde çok sık kullanılan -day/-dey şeklindeki eşitlik eki ise başlangıçta edat olmasına rağmen zamanla uyuma girmeye başlamış ve nihayetinde ekleşmiştir. Gibilik, benzerlik ifade etmektedir: baladay (76b/10), bōridey (78a/11).

2.3.1.4.8. Yön (Direktif) Ekleri: -ra/-re

Çağatay Türkçesinde kullanılan yön gösterme ekleri -ra/-re; -ğarı/-geri, -kırı/-keri şeklinde ise de *Kitâb-ı Köroğlu*'nun incelememize konu olan kısmında söz konusu eklerden yalnızca -ra/-re'ye tesadüf edilmektedir: içre (72b/02).

2.3.1.4.9. Vasıta (İnstrumental) Hâli Ekleri: -n, -in

Çağatay Türkçesinde kullanılan instrumental ekleri -n; -ın/-in, -un/-ün ve seyrek olarak da -la/-le şeklindedir. *Kitâb-ı Köroğlu*'nda ise -n ve -in ekleri vasıta hâli eki olarak karşımıza çıkmaktadır: bilen (89a/10), bir birin “bir bir, birer birer” (82a/03).

³⁸ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 239.

³⁹ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 241.

2.3.1.5. Sayı İsimleri

Kitâb-ı Köroğlu'nun incelediğimiz kısmında karşımıza çıkan sayı isimleri şu şekildedir: bir (68b/07), iki (72b/08), üç (80b/02), dört (74b/08), beş (79a/02), altı (82a/07), toğuz (84b/04), on (71b/05) on iki (71b/10), on beş (78a/10), yigirme (78a/10), otuz (78b/08), kırk (84a/05), toksan (78b/11), yüz (81a/05), yüz on (81a/09), yüz on bir (81a/09), yüz yigirme (80b/06), miñ (73a/05), on miñ (69a/07). Görüldüğü gibi sayı isimleri, -bazı ses değişiklikleri dışarıda tutulursa- Türkiye Türkçesinden çok da farklı değildir.

2.3.1.6. İsim Yapım Ekleri

Metnimizde tespit edebildiğimiz isimden isim ve fiilden isim yapma ekleri aşağıdaki gibidir.

2.3.1.6.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

-ak: Eski Türkçedeki +GAk küçültme ve kuvvetlendirme ekiyle ilişkisi olan bu ek, genellikle tek heceli kelimelere gelerek benzetme ve küçültme işleviyle az sayıda adlar türetmiştir.⁴⁰ Metnimizde bir kelimedede bu eke rastlanmaktadır: topağın (77b/06).

-an: Eski Türkçeden beri örnekleri az olup kalıplaşmış olarak birkaç kelimedede yaşamaktadır. Metnimizde bir örneği vardır: oğlan (73b/03).

-cı, -çı: Türkçenin en işlek eklerinden biri olan bu ekin başlıca görevi isimlerden meslek ve uğraşı isimleri yapmaktır. Metnimizde şu örneklerine rastlanır: başcı (76a/10), yalğançı (78a/01), yulavcının (84a/05), avcı (85b/09), koşçı (86a/03).

-çek: Eski Anadolu Türkçesinden sonra c'li şekilleri de ortaya çıkan bu ek, sevgi ve küçültme ifade eder. Metnimizde yalnızca bir kelimedede geçmektedir: kelinçek (90b/02).

-daş: Çok işlek olmayan bu ek, ortaklık ve beraberlik bildirir: karındaşı (69a/10), kardaş (78b/12), yoldaş (91a/08).

-ğ/-gi: İsimlerden sıfat ve zamir olarak kullanılan isimler yapan aitlik ekidir. Klasik Çağatay Türkçesinde sadasız şekli de bulunan aitlik eki, metnimizde daima sadalı şekildedir: burunğıdın (75b/04), evvelgidin (73a/06), tiriglikdegi (77b/05).

⁴⁰ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 35.

-ka/-ge: Kalıplaşmış olarak yalnızca iki kelimedede bulunan bu ek, dışındalık bildirir: özge (71b/07), başka (89b/11).

-l: İşlek olmayan bu ek, benzerlik ifade eder. Metnimizde bir örneği vardır: kızıl (78b/02).

-lı/-li: İsimden isim ve sıfat türetir. Türkçenin en işlek eklerinden biridir. Metnimizdeki örnekleri: yaramlı (68b/10), türlü (73a/08), kanlı (86b/02), ballı (90a/04).

-lık/-lik, -luğ/-lük: Eski Türkçe döneminden beri kullanılan Türkçenin işlek eklerinden biridir. Başlıca fonksiyonları isimlerden yer, âlet, topluluk isimleri, mücerret isimler ve sıfat yapmaktır.⁴¹ Metnimizde görülen örneklerden bazıları şunlardır: künlük (69b/01), béglik (75b/05), düşmenlik (76a/06), zorlık (81a/10), yoklukıdın (82b/07), yamanlıkını (84a/07), zorluğunu (85a/04).

-rağ: Karşılaştırma fonksiyonunda kullanılan -rağ/-rek eki *Kitâb-ı Koroğlu*'nda kalıplaşmış olarak bir kelimedede karşımıza çıkmaktadır: érterak (86a/07, 86a/11, 86b/05).

-sız/-siz: İsimlerden isim ve sıfat yapan bu ek -lı/-li ekinin olumsuzudur. Eski Türkçeden beri vokal uyumuna giren ekin yuvarlak ünlülü şekillerine metnimizde tesadüf edilmemiştir: miyvesiz (79a/03), zürriyetsiz (79a/06), çırağsız (80a/03).

2.3.1.6.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri

-ğa: Fiil kök veya gövdelerine eklenerek isim ve sıfatlar türetir: yorğa (yori-“yürümek”ten) (69a/05).

-gin: Çoğunlukla tek heceli fiil köklerine gelerek isimler türeten işlek bir ektir. Metnimizde tek bir örneği vardır: tizgin (84a/06).

-ğu: Eski Türkçeden beri yalnızca yuvarlak vokalli şekilleri kullanılan, Batı Türkçesinde vokal ve konsonant uyumuna giren -ğu/-gü eki metnimizin sadece bir yerinde soyut ad yapma işlevinde karşımıza çıkmaktadır: kayğu (72a/05).

-k/-k: Eski Türkçeden beri işlek olan eklerden biridir. Somut ve soyut manada isimler yapar: artuğ (73a/09), tilek (79b/01), açık (85a/09), töşekge (90b/05). Metnimizde ekin Eski Türkçeden kalma sadalı şekline de tesadüf edilmektedir: yarağ (85b/09).

⁴¹ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 155.

-m: Birkaç fonksiyonu olmakla birlikte fiillere gelen -m eki çoklukla tek seferde veya kısa sürede oluşan işlere ad olur: ölüm (77b/07), atımlap (82b/15).

-ma: Tıpkı -mak/-mek gibi bütün fiil kök veya gövdelerine gelebilen bu ek, iş isimleri ve sıfatlar türetir: burma (90a/09).

-mağ/-mek: Masdar eki olarak da bilinen bu ek, bütün fiil kök veya gövdelerine getirilebilir. Fiillerdeki hareket ve oluşun soyut ismini yapar: külmağ (73b/10), kaçırmağ (73b/10), körmek (88a/07), yürmek (88a/08).

-n: Klasik Çağatay Türkçesinde çokça kullanılan -n fiilden isim yapma eki somut ve soyut adlar türetmektedir: koşun (76a/10), kelinçek (90b/09).

-ş: Fiillerden hareket ve oluş isimleri yapan işlek bir ektir: yürüşini (78b/05), turuşını (80b/13).

-t: İşlek bir ek değildir. Fiillerden somut ve soyut adlar türetir. Metnimizde yalnızca bir örneği vardır: uyatı (82a/06).

-z: Topluluk veya ikilik bildirir. İşlek bir ek olmayıp kalıplaşmış bazı kelimelerde görülmektedir: köz (68b/11).

2.3.2. Sıfat

İsimleri çeşitli yönlerden belirten ve niteleyen kelimelerdir. Aslında Türkçede hiçbir kelime tek başına sıfat değildir. Bir kelimenin sıfat olabilmesi için mutlaka bir isimden önce gelmesi ve onu nitelemesi gerekir. İşlevlerine göre sıfatlar *niteleme sıfatları* ve *belirtme sıfatları* olmak üzere iki ana gruba ayrılır.

2.3.2.1. Niteleme Sıfatları

İsimlerin çeşitli vasıflarını niteleyen sıfatlardır. Metnimizde çok sık görülen niteleme sıfatlarına şu örnekler verilebilir: yaramlı at (68b/10), revşen közime (78b/10), katı kamaç (87a/10).

Niteleme sıfatları, kendi içerisinde *karşılaştırma sıfatları*, *pekiştirme (berkitme) sıfatları* ve *küçültme sıfatları* olmak üzere üçe ayrılır.

2.3.2.1.1. Karşılaştırma Sıfatları

Çağatay Türkçesinde, sıfatlarda karşılaştırma yapmak için -rağ/-rek eki kullanılmaktadır. Ancak metnimizde örneği yoktur. *Kitâb-ı Köroğlu*'nda söz konusu ek,

yalnızca bir kelimede kalıplaşmış bir biçimde geçmektedir ki burada da kelime sıfat değil, zarf durumundadır: érterak (86a/07, 86a/11, 86b/05).

2.3.2.1.2. Pekiştirme (Berkitme) Sıfatları

Anlamı güçlendirme işlevinde kullanılan berkitme sıfatları, bazı kurallar çerçevesinde sıfatın başına eklenen hecelerle oluşturabildiği gibi sıfatın tekrarlanması suretiyle de karşılanabilir. *Kitâb-ı Köroğlu*'nda örneğine rastlanmaz.

2.3.2.1.3. Küçültme Sıfatları

Nitelik sıfatları, bazı ekler alarak kendilerinden sonra gelen adların anlamlarında bir “küçültme”, bir “azaltma” meydana getirirler.⁴² Bu yolla kurulan sıfatlara, *küçültme sıfatları* adı verilir. *Kitâb-ı Köroğlu*'nda örneği yoktur.

2.3.2.2. Belirtme (Tayin) Sıfatları

Nesneleri şu veya bu şekilde belirten sıfatlardır. Yani niteleme sıfatları, nesnenin bünyesinde olan bir vasfı gösterirken belirtme sıfatları nesneyi yalnızca birkaç bakımdan belirtir. Belirtme sıfatları, belirtme şekillerine göre *işaret sıfatları*, *sayı sıfatları*, *soru sıfatları* ve *belirsizlik sıfatları* olmak üzere dörde ayrılır.

2.3.2.2.1. İşaret Sıfatları

İşaret yoluyla varlıkların yerlerini belirten kelimelerdir. Metnimizde tespit edilen işaret sıfatları bul, bu, şul, oşal, oşbu, u, ul şeklindedir: bul aradın (74b/08), bu devrânlar (75b/08), şul sebebdin (75a/01), oşal mağalda (71b/06), oşbu fânî dünyâda (82a/07), u yerdin (77a/04), ul elde (89a/02).

2.3.2.2.2. Sayı Sıfatları

Varlıkları, sayılarını bildirmek suretiyle belirten kelimelerdir. Sayı sıfatları, işlevlerine göre *asıl sayı sıfatları*, *sıra sayı sıfatları*, *üleştirme sayı sıfatları*, *kesir sayı sıfatları* ve *topluluk sayı sıfatları* olmak üzere beşe ayrılır.

2.3.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

Metnimizde geçen asıl sayı sıfatları şunlardır: bir ay (7b/03), iki üy (89a/05), üç perî-za‘îf (80b/02), dört yıl (74b/08), beş kün (79a/02), tokuz hâtünge (71b/07), on hişşe

⁴² Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 377.

(71b/05), yigirme üyde (89a/02), Kırk Yigit (73b/05), yüz elvān (89b/03), miñ yigit (73a/05).

2.3.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

Çağatay Türkçesinde, sayı isimlerine -nçı/-nçi, -mçısı/-mçisi ve -lançı/-lençi eklerinin ilave edilmesiyle oluşturulan sıra sayı sıfatlarına metnimizde tesadüf edilmemiştir.

2.3.2.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çağatay Türkçesinde de asıl sayı isimlerine -ar/-er eklerinin getirilmesiyle oluşturulan üleştirme sayı sıfatlarına metnimizde tesadüf edilmemiştir.

İnstrumental eki ile yapılmış bir birin (82a/03) ve tekrar suretiyle teşkil edilmiş bir bir (70a/01) örnekleri “birer” anlamı verse de metnimizde bunlar sıfat özelliği değil, zarf özelliği göstermektedirler.

2.3.2.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları

Diğer sayı sıfatlarından farklı olarak tek kelime ile değil de kelime grubu ile ifade edilen kesir sayı sıfatlarının metnimizde örneği yoktur.

2.3.2.2.2.5. Topluluk Sayı Sıfatları

Çağatay Türkçesinde, asıl sayı isimlerine -av/-ev, -la(sı)/-le(si) ve -avlan/-evlen eklerinden birinin ilave edilmesiyle teşkil edilen topluluk sayı sıfatlarına metnimizde tesadüf edilmemiştir. Sadece bir yerde üçeleri “her üçü” örneği karşımıza çıksa da söz konusu kelime cümle içinde sıfat konumunda değildir: üçeleri (85b/03).

2.3.2.2.3. Soru Sıfatları

Varlıkları ve nesneleri soru yoluyla belirten soru sıfatlarının metnimizde örneği çok azdır: ne yerdin (77a/07), né sanda (75b/06).

2.3.2.2.4. Belirsizlik Sıfatları

Varlık ve nesneleri belirsiz bir biçimde bildiren sıfatlardır. Metnimizde geçen şu kelimeler, belirsizlik sıfatlarına örnek teşkil etmektedir: barça ayımlar (72a/02), bir neçe yerlerdin (72a/06), bir kün (75a/02), hiç kim (75b/07), beş altı kün (82a/07), her kün (82b/07).

2.3.3. Zarf

Zarflar fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum, azlık-çokluk bildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözlerdir.⁴³ Türkçede zarflar, işlevleri bakımından *zaman zarfları*, *yer zarfları*, *miktar zarfları* ve *tarz (suret) zarfları* olmak üzere dörde ayrılır.

2.3.3.1. Zaman Zarfları

Metnimizde geçen belli başlı zaman zarfları şunlardır: émdi (69b/11), soñ (70b/11), bir kün (75a/02), keçe kündüz (75a/07), tañla (75a/09), āhīr (75b/02), érterāk (86a/07), érte bilen (89a/10).

2.3.3.2. Yer Zarfları

Boşlukta yer ifade eden kelimelerdir. Türkiye Türkçesinde de sayıları pek fazla olmayan yer zarflarının örneğine metnimizde rastlanmamıştır.

2.3.3.3. Miktar Zarfları

Metnimizde miktar zarfı özelliği gösteren kelimelerin sayısı pek fazla değildir. Tespit edebildiğimiz örneklerden bazıları şunlardır: köp (70b/09), artuķ (73a/06), ‘acep (89a/11).

Mesut Şen, dilimizdeki az, biraz, birçok, çok fazla, pek çok vb. kelimeler yanında acayıp, inanılmaz, korkunç, müthiş gibi kelimelerin de miktar zarfı olarak aşırılık fonksiyonunda ‘çok fazla’ manasını ifade ettiklerini söylemektedir. Bu bağlamda tarihî şivelerdeki miktar zarflarını değerlendiren Şen, “acep” kelimesi üzerinde de durmaktadır.⁴⁴ Biz de buradan hareketle metnimizdeki acep kelimesini miktar zarfı olarak kabul etmekteyiz.

2.3.3.4. Tarz (Suret) Zarfları

Hâl, tavır, nasıllık-nicelik ifade eden kelimelerdir. Zarfların büyük bir bölümünü tarz zarfları oluşturur. Metnimizde de sayıları oldukça fazla olan tarz zarflarına şu örnekler verilebilir: tike tike (68b/07), ğāyibāne (69a/10), beyhūde (73b/10), asta asta

⁴³ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 451.

⁴⁴ Mesut Şen, “Miktar Zarfı Olarak Kullanılan Kelimelere Lengüistik Bir Bakış”, *TDAY – Belleten* (2008), s. 109-123.

(77a/01), atıg (83a/07), nagah (83b/03), ulu (86b/02), elvan elvan (87b/02), tez (91a/06), apay palay (91a/07).

2.3.4. Zamir

Zamirler, en geniş tanımla ismin yerini tutan kelimelerdir. Nesneleri, temsil ve işaret yoluyla karırlarlar. Tek balarına anlamları yoktur.

Zamirler, kişilerin ve nesnelerin yerini tutan belirli kelimeler oldukları için sayıları da çok sınırlıdır. Ne var ki, her adın yerini tutabildikleri, her adı işaret ederek gosterebildikleri için kapsamaları çok geniş ve sınırsızdır. Bu özellikleriyle de u veya bu nesneye balı olmadan bütün nesneleri karılayabilen, bütün nesnelerin ortak adları durumunda olan gramer ogeleridir.⁴⁵ Zamirler kendi içerisinde *ahıs zamirleri*, *dnllk zamirleri*, *işaret zamirleri*, *soru zamirleri*, *belirsizlik zamirleri* ve *balama zamirleri* olmak üzere altı gruba ayrılırlar.

2.3.4.1. ahıs Zamirleri

Kişi adlarının yerini tutan zamirlerdir. Türkçede  teklik  de okluk olmak üzere altı şahıs zamiri bulunur. ahıs zamirleri, adlar gibi işletme eklerini alarak çekime girerler. Bu ekimler sırasında da bünyelerinde bazı değişiklikler meydana gelebilir. *Kitb-ı Köroğlu*'nda geçen şahıs zamirleri ve onların çekimli hlleri aşağıdaki gibidir.

Teklik 1. ahıs zamiri: men (77a/08), mn (70a/04).

meni (70b/10), meni (80a/10), maa (79b/05), mendin (78a/03).

Teklik 2. ahıs zamiri: sen (85b/07), sn (80b/10).

seni (86b/03), saa (72b/05), sn sn (72a/07).

Teklik 3. ahıs zamiri: ul, u (78a/03).

anı (74a/07), unı (74a/06), ua (82b/06), andın (84a/06).

okluk 1. ahıs zamiri: biz (70a/08), bizler (74a/07).

bizler (74a/07), bizni (71a/07), bizlerni (83b/05), bizni (74a/06), bizge (75b/02), bizlerge (84a/10), bizlerde (84a/05), bizdin (74a/06).

okluk 2. ahıs zamiri: siz (75a/07), sizler

⁴⁵ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 399.

sizniñ (79b/04), sizni (70a/11), sizge (82a/03), sizlerge (84a/04), sizlerde (84a/06), sizlerdin (70a/07).

Çokluk 3. şahıs zamiri: alar

2.3.4.2. Dönüslülük Zamirleri

Dönüslülük zamirleri, şahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlam taşıyan, onları anlamca katmerli kılan pekiştirilmiş bir tür şahıs zamirleridir.⁴⁶ Türkiye Türkçesinde *kendi* kelimesine iyelik eklerinin getirilmesiyle kurulan dönüslülük zamiri, Çağatay Türkçesinde umumiyetle *öz* ve bazen de *hod* kelimelerinin çekimlenmesiyle kurulmaktadır. *Kitâb-ı Köroğlu*'nda ise dönüslülük zamiri olarak daima *öz* kelimesi tercih edilmiştir: *öz* (76b/06), *özini* (68b/06), *özi* (69a/07), *özleri* (72a/02), *özige* (73a/01), *özime* (78b/10), *özim* (80a/10). Metnimizde bir kere de *kendi* dönüslülük zamirine tesadüf etmekteyiz: *kendi* (87a/09).

2.3.4.3. İşaret Zamirleri

Varlıkları işaret ederek, göstererek karşılayan zamirlere *işaret zamirleri* adı verilir. Metnimizde işaret zamiri olarak tespit edilen kelimeler şunlardır: *bu*, *şul*, *ul*, *bular*. Bu zamirlerin metnimizde geçen yalın ve çekimli hâlleri ise aşağıdaki gibidir.

bu: *bu* (81a/04), *muniñ* (75b/01), *munı* (70b/07), *munda* (89b/11), *mundın* (86b/04), *munça* (79b/05).

şul: *şul* (79b/08)

ul: *ulnı* (88b/11), *anı* (88a/04), *anda* (90b/02).

bular: *bularnıñ* (73b/10)

2.3.4.4. Soru Zamirleri

Kişi ve nesneleri soru yoluyla temsil eden zamirlerdir. Metnimizdeki örnekleri şu şekildedir: *kim* (75b/04), *ne* (83b/07), *né* (91a/05), *nége* (86a/03), *qayda* (85b/03).

2.3.4.5. Belirsizlik Zamirleri

Kişileri ve nesneleri belirsiz bir şekilde temsil eden zamirlerdir. Metnimizdeki örnekleri şu şekildedir: *kim* (76a/06), *hıç kim* (91b/02), *ba'zıları* (72b/11), *hıç biri*

⁴⁶ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 414.

(72a/03), biri (83b/04), bir neçeler (91a/04), bir neme (91a/06), her ne (83b/10), her nemerse (79a/10), né (84a/06), barça (70a/07), her kıysı (76b/05).

2.3.4.6. Bağlama Zamirleri

Bağlama zamiri; bir kelimeyi, bir kelime grubunu veya bir cümleyi başka bir kelimeye, kelime grubuna veya cümleye bağlayan ve aynı zamanda içinde “zamir” anlam ve işlevini de bulunduran bir zamir türüdür.⁴⁷ Çağatay Türkçesinde olduğu gibi metnimizde de bağlama zamiri olarak Türkçe *kim* ve Farsça *ki* kullanılmıştır: Ammā rāviyān-ı aḥbār ve nāḳılān-ı āṣārlar andağ rivāyet kıılurlar kim ‘Avaż Oğlan Çembil bēlige ve Türkmen élige bēg bolup andağ ābād kııldı-ki birev birevge zerre dēk cebr sitem kıla’lmadılar. (73b/02).

2.3.5. Edat

Edatlar, yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlelerin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlerdir.⁴⁸

Edatlar kendi içerisinde *ünlem edatları*, *bağlama edatları*, *son çekim edatları* ve *tekerrür edatları* olmak üzere dörde ayrılır.

2.3.5.1. Ünlem Edatları

Bunlar her türlü duygu ve heyecanı ifade etmek için kullanılan sözlerdir. Menşe ve yapı bakımından ya tabiat seslerini taklit suretiyle, yahut da hislerin yorumlanarak “ses” şeklinde terennümü neticesinde meydana gelmişlerdir. Bu bakımdan bir kısmı aşağı yukarı bütün dillerde müşterektir. Ancak mânâlı dil birliklerinin kalıplaşmak suretiyle teşkil ettikleri müstesna örnekler de vardır.⁴⁹

Ünlem edatları, kendi içerisinde beşe ayrılır:

2.3.5.1.1. Ünlemler ah (78a/07), dirîğ (83a/08).

2.3.5.1.2. Seslenme Edatları ey (83b/01), hey (83a/08).

2.3.5.1.3. Gösterme Edatları ana (69b/02), tā (70a/01), turam (71b/02).

⁴⁷ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 449.

⁴⁸ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 1052.

⁴⁹ Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, (hızl. Vahit Türk), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015, s. 293.

2.3.5.1.4. Sorma Edatları Sayıları oldukça az olan sorma edatlarının metnimizde örneği yoktur.

2.3.5.1.5. Cevap Edatları yok (69a/04).

2.3.5.2. Bağlama Edatları

Bağlama edatları cümleleri, cümledeki kelimeleri ve kelime gruplarını şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan sözlerdir. Metnimizde tespit edebildiğimiz bağlama edatları, fonksiyonlarına göre şu şekildedir:

2.3.5.2.1. Sıralama Edatları ve (71b/07), bilen (75a/10), birle (82b/03).

2.3.5.2.2. Denkleştirme Edatları veyā (73b/06).

2.3.5.2.3. Karşılaştırma Edatları ḥvāh ... ḥvāh (78a/03).

2.3.5.2.4. Cümle Başı Edatları Daima cümle başında bulunan bu edatlar, cümleleri mânâ bakımından birbirine bağlarlar. Fonksiyonlarına göre şu gruplara ayrılırlar:

2.3.5.2.4.1. Fakat ifadesini taşıyanlar. likīn (73b/08), velikīn (84a/11).

2.3.5.2.4.2. Eğer ifadesini taşıyanlar. eger (73b/06).

2.3.5.2.4.3. Çünkü ifadesi taşıyanlar. zīrā ki (83b/05).

2.3.5.2.4.4. Netice ve izah ifade edenler. belki (74a/08), émdi (74a/09), ammā (74a/03).

2.3.5.2.4.5. Benzerlik ifade edenler. gūyā ki (72a/02).

2.3.5.2.5. Sona Gelen Edatlar Bunlar dil birliklerinin, kelimelerin, kelime gruplarının, cümlelerin sonuna gelerek onları önceki veya sonraki unsurlara, kelimelere, kelime gruplarına ve cümlelere bağlayan edatlardır.⁵⁰ Metnimizde tespit edebildiğimiz örnekleri şunlardır: dağı (74a/07), da/de (91a/10, 91a/11), ki (73b/03), kim (89a/04), tögül (77b/10), ékin (73a/11).

Kuvvetlendirme edatları: Sona gelen bağlama edatlarının tamamı aynı zamanda kuvvetlendirme fonksiyonu da taşımaktadırlar. Bu sebeple bahse konu edatlar, kuvvetlendirme edatı olarak da değerlendirilebilir.

⁵⁰ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 357.

2.3.5.3. Son Çekim Edatları

İsimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümlelerin diğer unsurları arasında zaman, mekân, cihet, tarz, benzerlik, başkalık vb. bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edatı denir. Bunlar, mutlaka bir isimden sonra gelmeleri ve ancak o isim sayesinde mânâ kazanmaları sebebi ile isim hâl eklerine çok benzerler.⁵¹ Metnimizde geçen son çekim edatları, kullanılışlarına ve fonksiyonlarına göre aşağıdaki gibidir.

2.3.5.3.1. Kullanılışlarına Göre Son Çekim Edatları

2.3.5.3.1.1. Yalın hâl ile birleşenler. içre (72b/02), dép (79b/01), dék (73a/02)/dek (73a/01), bilen (70a/07), birle (74b/04)/birlen (72b/09), ilen (81a/10), menen (85b/06), üçün (82b/03)/içün (75a/06), yanlıg (90b/07).

2.3.5.3.1.2. Yönelme hâli ile birleşenler. dék (86b/05).

2.3.5.3.1.3. Uzaklaşma hâli ile birleşenler. beri (84b/01), soñ (75b/03), başka (89b/11).

2.3.5.3.2. Fonksiyonlarına Göre Son Çekim Edatları

2.3.5.3.2.1. Vasıta ve beraberlik bildirenler. bilen (70a/07), birle (74b/04)/birlen (72b/09), ilen (81a/10), menen (85b/06).

2.3.5.3.2.2. Sebep bildirenler. içün (75a/06)/üçün (89b/02), dép (79b/05).

2.3.5.3.2.3. Benzerlik bildirenler. dék (71b/04)/dek (73a/01), yanlıg (90b/07).

2.3.5.3.2.4. Başkalık bildirenler. başka (89b/11).

2.3.5.3.2.5. Miktar bildirenler. dék (73b/04)/dek (74a/03).

2.3.5.3.2.6. Zaman bildirenler. beri (84b/01), soñ (75b/03).

2.3.5.3.2.7. Yer ve yön bildirenler. içre (72b/02).

2.3.5.4. Tekerrür Edatları

Metnimizde tesadüf ettiğimiz başlıca tekerrür edatları şunlardır: bāz (76b/04), def'a (73a/06), martaba (68b/07), yana (86a/10), kayta (91a/05), kaytadın (83a/11).

⁵¹ Necmettin Hacıeminoğlu, *a.g.e.*, s. 1.

2.3.6. Fiil

2.3.6.1. Fiil Yapım Ekleri

Metnimizde tespit edebildiğimiz isimden fiil ve fiilden fiil yapma ekleri aşağıdaki gibidir.

2.3.6.1.1. İsimden Fiil Yapma Ekleri

-a/-e-: İşlek olmayan bu ek, genellikle tek heceli isim köklerine gelerek geçişli veya geçişsiz fiiller türetir: yaşa- (81a/05), tile- (83b/10), oyna- (88b/09).

-er-: Başka birkaç fonksiyonu da olmakla birlikte umumiyetle renk adlarından fiiller yapar: köger- (85a/10).

-kür-: Ses taklidi kelime köklerinden geçişli ve geçişsiz fiiller türetir: tükür- (73b/10).

-la/-le-: Eski Türkçeden bu yana çok işlek olan bu ek, her türlü isim ve isim soylu kelimeye gelerek çeşitli işlevlerde geçişli ve geçişsiz fiiller türetir: bağla- (85a/07), başla- (72b/09), kolla- (87b/03), taşla- (68b/09), égerle- (80a/02), izle- (91b/02), kizle- (84b/09), közle- (86b/05).

-laş-: Söz konusu ek, -la/-le- ekinin -ş- işteşlik eki ile kaynaşmasından meydana gelmiştir: yaklaş- (78b/11), sırlaş- (83b/08).

-r-: Ses taklitlerinden fiiller yapmada kullanılan ek, çok işlek değildir: çağır- (83b/09).

2.3.6.1.2. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

Fiil kök ve gövdelerine gelerek fiiller türeten eklerdir. Sayıları az olmakla birlikte işleklikleri oldukça fazladır. Fiilden fiil türeten eklerin bir kısmı, eklendikleri fiillerde köklü anlam değişiklikleri meydana getirirken bir kısmı da anlamda köklü değişiklikler yapmayıp şekil ve durum değişikliği yaparlar ki bunlar çatı ekleridir. Metnimizde tespit edebildiğimiz fiilden fiil yapma ekleri şu şekildedir:

-a/-e-: Eski Türkçeden beri çok seyrek olarak görülen bu ek, pekiştirme fiilleri türetmektedir: sora- (86b/10), tura- (86b/10), süre- (91a/09).

-dır/-dir-, -dur/-dür-, -tur/-tür-: İşlek bir ettirgenlik ekidir. Oldurma ve yaptırma bildiren geçişli fiiller türetir: çaldır- (81a/08), bildir- (74b/11), aldur- (79b/02), bildür- (83a/11), çaptur- (89a/06), keltür- (72a/06).

-ker-: Ettirgenlik ekidir. Metnimizde yalnızca bir örneği vardır: ötker- (84a/03).

-gur-: Ettirgenlik ekidir. Metnimizde bir kere geçmektedir: olturgur- (72a/05).

-guz/-güz-: Ettirgenlik ekidir: olturguz- (72b/08), kurgüz- (71b/11), körgüz- (85a/04).

-k-: Tek heceli fiil köklerine gelerek anlamı kuvvetlendirir: kork- (74b/11).

-l-: En işlek fiilden fiil yapma eklerinden biridir. Pasiflik ve meçhullük bildirir: koşul- (70b/02), çapıl- (75a/08), tizil- (76b/11), buzul- (81a/15), tapıl- (92a/03).

-n-: Türkçenin en işlek fiilden fiil yapma eklerinden biridir. Asıl fonksiyonu dönüşlülük bildirmekse de edilgenlik bildirdiği de olur: körün- (68b/04), baylan- (71a/07), yaraqlan- (71a/08), ayan- (84a/04).

-r-: Fiil köklerine gelerek ettirgen anlamlı fiiller türeten işlek bir ektir: keçir- (69b/07), tüşür- (77a/02).

-se-: İşlek olmayan ekin metnimizde yalnızca bir örneği vardır: körset- (74a/10).

-ş-: İşteşlik ekidir. Eklendiği fiillere ortaklaşa yapma, karşılıklı yapma veya kendiliğinden oluş anlamı verir. İşlek eklerden biridir: körüş- (71b/02), sözleş- (73b/09), oynaş- (76b/06).

-t-: Yaygın kullanıma sahip ettirgenlik eklerinden biridir: aksat- (79a/04), çaynat- (88b/08), oynat- (88b/09), yumşat- (91a/05).

-y-: İşlek olmayan bir fiilden fiil yapma ekidir. Eski Türkçedeki şekli -d-'dir: koy- (76a/08).

2.3.6.2. Fiillerde Olumsuzluk

Fiillerde olumsuzluk, Eski Türkçeden beri işleklik derecesi en geniş olan fiilden fiil yapma eki -ma/-me- ile yapılmaktadır. Söz konusu ek, i- fiili hariç bütün fiil kök ve gövdelerine gelebilir: kıramadım (70a/04), ayırmasun (74a/06), salmağıl (87a/05), bolmasa (90b/08), körsetmesün (74a/10), bilmedi (75b/07), süymedim (79b/08).

Geniş zamanın olumsuzu ise -mas/-mes ile yapılmaktadır: oñmas (74a/08), çapılmas (75a/08), sözleşmes érdi (73b/09), körmes éken (83a/10).

2.3.6.3. Fiil Çekimi

2.3.6.3.1. Şahıs Ekleri

Çekimli fiillerdeki şahıs ekleri, fiilin bildirdiği oluş ve kılışın hangi şahıslar tarafından yapıldığını gösteren eklerdir. Şekil ve zaman eklerinden sonra gelirler ve kendilerinden sonra yalnızca soru eki alabilirler.

Türkçede *zamir kökenli şahıs ekleri, iyelik eki kökenli şahıs ekleri ve emir kipindeki şahıs ekleri* olmak üzere üç tip şahıs eki vardır.

2.3.6.3.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Teklik 1. şahıs: mén/(nadiren) men: barur mén (70a/04), қарay-mén (89b/05), қартayıp men (80a/01).

Teklik 2. şahıs: sén: çökür sén (82a/15), қалмай sén (86a/02).

Teklik 3. şahıs: eksiz: bolur (70b/11), уşlar (77b/08). Nadir olarak şekil ve zaman ekinden sonra -dur/-tur kuvvetlendirme eki gelebilmektedir: çapturupdur (89a/08), yapturuptur (89a/09).

Çokluk 1. şahıs: miz: öler miz (74a/07), көrer miz (69b/06).

Çokluk 2. şahıs: siz: yoқlar siz (79b/10).

Çokluk 3. şahıs: -lar/-ler: қılurlar kim (73b/02).

2.3.6.3.1.2. İyelik Eki Kökenli Şahıs Ekleri

Teklik 1. şahıs: -m: tirildim (70a/06), мәл қıldım (79a/08), oylasam (92a/06).

Teklik 2. şahıs: -ñ: çulқа қıldıñ (76a/09), келдиñ (77a/05), déseñ (91a/09).

Teklik 3. şahıs: eksiz: talқан қıldı (80b/10), yürди (87a/03), berse (74a/05).

Çokluk 1. şahıs: -қ/-k: ayrıldıқ (70a/01), келдик (70b/09), ayrılсақ (74a/07).

Çokluk 2. şahıs: -ñız/-ñiz, (nadiren) -ñızlar/-ñizler: açtıñız (76a/02), devrānlar sürдиñiz (76a/05), қойдуñızlar (76a/08), tileseñizler (83b/10), déseñiz (84a/06).

Çokluk 3. şahıs: -lar/-ler: yiberdiler (68b/07), ferzend қıldılar (71b/10), şarāb içer bolsalar (73b/06).

2.3.6.3.1.3. Emir Kipindeki Şahıs Ekleri

Aslında şekil ekleri olan emir ekleri, aynı zamanda şahıs da ifade ederler. Bu sebeple kip ekinden sonra ayrı bir şahıs eki almazlar. Emir kipindeki şahıs ekleri, her şahıs için ayrı ayrıdır. Söz konusu ekler, “Emir Kipi” bölümünde anlatılacaktır.

2.3.6.3.2. Şekil ve Zaman Ekleri

Şekil ve zaman ekleri, fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketi şekle ve zamana bağlayan eklerdir.⁵²

Türkçede dokuz çekim kalıbı vardır ve bu çekim kalıpları, *bildirme kipleri* ve *tasarlama (dilek) kipleri* olmak üzere iki ana gruba ayrılır.

2.3.6.3.2.1. Bildirme Kipleri

2.3.6.3.2.1.1. Geniş Zaman

Geniş zaman ekinde esas itibarıyla “her zaman”ı içine alan bir sürerlilik işlevi vardır. Bu işlevi dolayısıyla sık sık yapılan, alışkanlık ya da âdet hâline gelen veya her zamanı kapsayan ve genellik taşıyan oluş ve kılışlar hep bu kiple anlatılır.⁵³ Metnimizde geçen geniş zaman ekleri -r, -ar/-er, -ır/-ir, -ur/-ür şeklindedir: yoklar siz (80a/10), çıkar (75a/09), körer miz (69b/06), bérir (81b/01), barur mén (70a/04), çökür sén (82a/15), kılurlar (73b/02).

Geniş zamanın olumsuzu -mas/-mes ekleri ile teşkil edilir: oñmas (74a/08), at çapılmas (75a/08), kélmes (85b/07). Çağatay Türkçesinde geniş zamanın olumsuzunu ifade eden bu eklerden sonra şahıs zamirleri de gelmektedir. Ancak metnimizde örneğine tesadüf edilmemiştir.

2.3.6.3.2.1.2. Şimdiki Zaman

Fiildeki oluş ve kılışın içinde bulunulan zamanda ortaya çıktığını ya da yapıldığını bildirir. Metnimizde şimdiki zaman çekimi fiil kök veya gövdelerine -a/-e; y + -dur/-dür yapısının eklenmesi ile teşkil edilmektedir: uradur (69b/05), uçadur (71a/01), tüşedür (82a/02), yığlaydur (87a/01). Çağataycada bahse konu şimdiki zaman yapısından sonra şahıs zamirleri gelmekteyse de metnimizde yalnızca eksiz olan teklik üçüncü şahıs çekimine rastlanmıştır.

⁵² Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 288.

⁵³ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 637.

Şimdiki zamanın olumsuz çekimi -may/-mey eklerinden sonra şahıs zamirleri getirilmek suretiyle yapılmaktadır. Söz konusu yapı aynı zamanda III. tip öğrenilen geçmiş zamanın olumsuz çekimini de karşılamaktadır: kulağ salmay sén (86a/02), almay-sén (86a/03).

2.3.6.3.2.1.3. Görülen Geçmiş Zaman

Fiildeki oluş ve kılışın içinde bulunulan zamandan önceki bir zamanda tamamlanmış ya da yapılmış olduğunu bildirir. Görülen geçmiş zaman çekimi fiil kök veya gövdelerine -dı/-di, -du/-dü; -tı/-ti, -tu/-tü eklerinden sonra iyelik kökenli şahıs eklerinin getirilmesi ile teşkil edilir: boldum (79b/02), tüşüm (70b/08), keldiñ (77b/08), ötti (74b/08), kördük (70b/09), kördiñiz (76a/04), koyduñızlar (76a/08), çıktılar (69a/08), yıkıldılar (68b/09).

Görülen geçmiş zamanın olumsuzu -ma/-me ile yapılmaktadır: karamadım (70a/04), bilmedi (75b/07), süymedim (79b/08).

2.3.6.3.2.1.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Öğrenilen ya da duyulan geçmiş zaman kipi; fiilin karşıladığı oluş ve kılışın içinde bulunulan zamandan daha önce gerçekleştiğini, ancak konuşanın bunu görmediğini, bilmediğini, başkasından duyup öğrendiğini veya farkında olmadan işlediğini ve sonradan fark ettiğini ya da gördüğünü bildiren şekil ve zaman kalıbıdır.⁵⁴

Çağatay Türkçesinde üç tip öğrenilen geçmiş zaman kipi bulunmaktadır:

1. tip öğrenilen geçmiş zaman: -mış/-miş + şahıs zamirleri; olumsuzu -ma/-me + -mış/-miş + şahıs zamirleri şeklinde teşkil edilmektedir. Metnimizde örneği yoktur.
2. tip öğrenilen geçmiş zaman: -ğan/-gen, -қан/-ken sıfat-fiil eki + şahıs zamirleri şeklindedir: bolğandır (70b/10), ferzend éken (82a/07), bolğan sén (82a/11). Olumsuzu -ğan/-gen, -қан/-ken eklerinden sonra *érmes* getirilerek teşkil edilmekte ise de metnimizde örneği yoktur.
3. tip öğrenilen geçmiş zaman: -p + -dur/-dür, -tur/-tür (seyrek olarak durur/turur) + şahıs zamirleri şeklindedir. Metnimizde durur/turur biçimi bulunmamaktadır: tutupdur (71a/03), ketipdür (82a/06), yapturuptur (89a/09). Bunun yanında kırtayıp men (80a/01) şeklinde de çekimlenen kipi, bildirme eki almadığı da olur.

⁵⁴ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 599.

Olumsuz -may/-mey + şahıs zamirleri şeklindedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu çekim, öğrenilen geçmiş zaman yanında şimdiki zamanın olumsuzunu da bildirmektedir. Söz konusu olan olumsuz yapı metnimizde öğrenilen geçmiş zaman anlamını taşımamaktadır.

2.3.6.3.2.1.5. Gelecek Zaman

Fiilin ifade ettiği oluş ve kılışın henüz gerçekleşmemiş olduğunu, ancak gelecekteki bir zaman diliminde gerçekleşeceğini bildirir. Çağatay Türkçesinde olduğu gibi metnimizde de gelecek zaman çekimi, fiil kök veya gövdelerine -ğay/-gey eklerinden sonra şahıs zamirleri getirilmek suretiyle teşkil edilir. Bu ekin bağlama göre gelecek zaman anlamı yanında geniş zaman, istek ve tahmin anlamlarından birini veya birkaçını karşıladığı da bilinmektedir: ayağay mu (78a/03).

Gelecek zamanın olumsuz -ma/-me + -ğay/-gey + şahıs zamiri şeklinde teşkil edilse de metnimizde örneğine tesadüf edilmemiştir.

Çağatay Türkçesinde bir de -ğu/-gü gelecek zaman sıfat-fiil eki + iyelik eki + (-dur/-dür) şeklinde çekimlenen ve mutlak gelecek zamanı bildiren bir yapı vardır. Harezmi Türkçesinde de görülen bu yapı, Çağatay Türkçesinin en belirleyici özelliklerinden biridir ancak *Kitâb-ı Köroğlu*'nda örneğine rastlanmamıştır.

Bunlardan başka metnimizde, Kuzey Türkçelerinde -a/-e; y + şahıs ekleri şeklinde çekimlenen esasen şimdiki zaman kipi olmasına rağmen gelecek zaman da ifade eden bir yapı daha vardır. *Kitâb-ı Köroğlu*'nda yalnızca teklik üçüncü şahıs çekimi mevcuttur: yayadı (79b/04), şayadı (79b/04), boladı (81b/09). -dur bildirme ekinin -dı şeklini aldığı da örneklerden anlaşılmaktadır.

2.3.6.3.2.2. Tasarlama (Dilek) Kipleri

Tasarlama kiplerinde, bildirme kiplerindeki gibi bildirme, haber verme biçiminde bir oluş ve kılış yoktur. Bu kipler, daha gerçekleşmemiş olan, ancak gerçekleşmesi istek, emir, şart ve gereklilik şekillerinde tasarlanan kiplerdir.⁵⁵

⁵⁵ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 647.

2.3.6.3.2.2.1. Emir Kipi

Fiilin ifade ettiği hareketin emirle yapılmasını işaret eden kiptir. Emir ekleri hem şekil hem de şahıs bildirirler. Yani diğer fiil çekimlerinden farklı olarak emir kipinde her şahsın ayrı ayrı ekleri vardır.

Teklik 1. şahıs eki: -ayın/-eyin, -ayım, -ay: aytayın (82a/03), eşiteyin (80a/10), kılayım (79b/01), aytay (86b/06), yoldaş bolay (91a/08).

Teklik 2. şahıs eki: eksiz, -ğıl/-gil, -ğın/-gin: mey toldur (72b/06), kara (78b/07), amān bolğıl (69b/10), kélğıl (84b/08), tanığın (71a/02), kötergin (82a/10).

Teklik 3. şahıs eki: -sun/-sün: baylansun (71a/07), körsetmesün (74a/10).

Çokluk 1. şahıs eki: Metnimizde örneği yoktur.

Çokluk 2. şahıs eki: -ñ, -ñız/-ñiz, -ñızlar/-ñizler: kulağ salñ (70a/10), amānda bolñız (70a/07), éşitiñiz (81a/12), amān boluñızlar (69a/10), biliñizler (76a/08).

Çokluk 3. şahıs eki: Metnimizde örneği yoktur.

Emir kipinin olumsuz şekli -ma/-me + şahıs ekleri şeklinde oluşturulur: şaşma (68b/06), körmesün (84a/07).

2.3.6.3.2.2.2. Şart Kipi

Esas cümledeki oluş ve kılışı şarta bağlayan tasarlama kipiştir. Şart kipi -sa/-se + iyelik kökenli şahıs ekleri şeklindedir.

Teklik 1. şahıs: -sa-m/-se-m: yād étsem (75b/11), oylasam (92a/06).

Teklik 2. şahıs: -sa-ñ/-se-ñ, -sı-ñ/-si-ñ: koşun kılsañ (76a/10), ölseñ (82b/11).

Teklik 3. şahıs: -sa/-se: berse (74a/05), kılsa (76a/06).

Çokluk 1. şahıs: -sa-ğ/-se-k: ayrılsağ (74a/07), sürtsek (74b/02).

Çokluk 2. şahıs: -sa-ñız(lar)/-se-ñiz(ler): yoklasañızlar (83a/04), déseniz (84a/06), tileseñizler (83b/10).

Çokluk 3. şahıs: -sa-lar: içer bolsalar (73b/06).

Şart kipinin olumsuz şekli -ma/-me + -sa/-se + şahıs ekleri şeklinde oluşturulur: konmasañ (91b/03).

Metnimizdeki şart kiplerinin tamamı incelendiğinde bahse konu kipin teklik 2. şahıs çekimlerinde -sa-ñ/-se-ñ yanında -sı-ñ/-si-ñ şeklinin de kullanıldığı görülmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla metnimizde şart kipinin teklik 2. şahıs çekimi yirmi iki defa kullanılmış, bu kullanımların onunda -sa-ñ/-se-ñ tercih edilirken on ikisinde -sı-ñ/-si-ñ tercih edilmiştir: isgesiñ (77b/07), ölsiñ (81b/09), körsiñ (81b/13), olsiñ (81b/13), ölsiñ (82b/15), barsiñ (85b/05), barsiñ (85b/07), yarasıñ (91a/08), qarasıñ (91a/08), süresiñ (91a/09), konmasıñ (91a/11), konsiñ (91b/02).

2.3.6.3.2.2.3. İstek Kipi

Tasarlanan hareketin istendiğini veya bir işe niyet edildiğini gösteren kiptir. Metnimizde istek kipi -Eski Türkçede de olduğu gibi- aslında gelecek zaman eki olup bünyesinde geniş zaman, tahmin ve istek anlamlarını da barındıran -ğay/-gey, ğa/-ge eki ile kurulmaktadır: keçirgey (69b/07), kélgey sén (86a/11), qarağa sén (87a/09). Bilindiği üzere bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan -a/-e istek kipi de buradan gelmektedir.

2.3.6.3.2.2.4. Gereklilik Kipi

Tasarlanan hareketin gerekli olduğunu bildiren kiptir. Çağatay Türkçesinde gereklilik kipi *kérek* ile yapılmaktadır. *kérek* kelimesi bildirme ile (*kérekdür*, *kérek durur/turur*) geldiği gibi -*mAK kérek*, -*sA kérek* vb. yapılarla da ifade edilir. Bu dönemde nadiren -*mAI* ekine rastlanır.⁵⁶ Gereklilik bildiren herhangi bir yapıya metnimizde tesadüf edilmemiştir.

2.3.6.4. Cevherî Fiil ve Bildirme Ekleri

-i fiili Eski Türkçede er- şeklinde idi. Normal bir yardımcı fiil olan ve bütün kipleri bulunan er- fiilinin Batı Türkçesine geçerken r'si düşmüş, e>i değişmesi ile vokali de değişerek i- şekli ortaya çıkmıştır. Öte yandan fiilin çekim sahası da daralmış ve i- fiili Batı Türkçesinin başından beri dört çekim şekli içinde kullanıla gelmiştir.⁵⁷

Metnimizde söz konusu fiilin otuz iki kere é-, on yedi kere ér-, bir yerde de er- şeklinde geçtiği tespit edilmiştir. İsim fiili, ek fiil, cevher fiili, cevherî fiil ya da ana yardımcı fiil olarak adlandırılan i- fiili, tek başına belirli bir anlam ifade etmeyip bir yandan isimleri yüklem yaparken bir yandan da fiillerin birleşik çekimlerini oluşturmaktadır.

⁵⁶ Mustafa Argunşah, *a.g.e.*, s. 177.

⁵⁷ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 316.

i- fiili Batı Türkçesinde isimlerle birlikte kullanıldığında şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart kipi çekimlerinde bulunmaktadır. *Kitâb-ı Köroğlu*'nun incelememize konu olan kısmında ise ér-, é-, er- şekillerinde karşımıza çıkan fiilin, yalnızca şu çekimlere girdiği tespit edilmiştir:

Şimdiki zamanın teklik 3. şahıs çekimi: Aşkardur (70b/10), yoktur (91b/10).

Görülen geçmiş zamanın teklik 1. 2. ve 3. şahıs çekimi: érdi (73b/10), édim (78a/10), édiñ (80b/05), édi (91a/02).

2. tip öğrenilen geçmiş zamanın teklik 3. şahıs çekimi: éken (69a/02), erken (71b/05).

Cevherî fiilin olumsuzu Çağatay Türkçesinde genellikle *é(r)mes* ile yapılırken bazen *é(r)mes* yerine *dögül/dégül* edatı da tercih edilmektedir. Bilindiği üzere bahse konu fiilin menfisi, Batı Türkçesinde de *değil* edatı ile ifade edilmektedir. Metnimizde de olumsuzluğu ifade etmek için *tögül* edatı kullanılmaktadır: oğul tögül (77b/10), māl tögül (84a/06).

2.3.6.5. Fiillerin Birleşik Çekimleri

Bildirme ve tasarlama kipleri ile bildirilen ve tasarlanan hareketlerin görülen geçmiş zamanda, öğrenilen geçmiş zamanda veya şart şeklinde ortaya çıktığını veya çıkacağını ifade etmek için birleşik çekimlere baş vurulur. Birleşik çekim iki çekimli fiilin bir araya gelmesinden, birlikte kullanılmasından ibarettir.⁵⁸

Türkiye Türkçesinde birleşik çekim, tek başına belli bir anlamı olmayan i-fiilinin yardımıyla yapılmaktadır ve fiil çekimlerinde basit tarzın dışında hikâye tarzı, rivayet tarzı ve şart tarzı olmak üzere üç tarz daha vardır. *Kitâb-ı Köroğlu*'nda é- ve ér- ile yapılan birleşik çekimlerin tespit edebildiğimiz örnekleri ise şu şekildedir:

Hikâye Tarzı:

Geniş zamanın hikâyesi: bérer érdi (72b/11), yürür érdiler (74b/07), kalmas érdi (74a/03).

Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi: kulağ salıp turup érdiler (83a/06), qarap édi (88b/05).

Şartın hikâyesi: düşse édi (83b/06).

⁵⁸ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 320.

Rivayet Tarzı:

Geniş zamanın rivayeti: bérür éken (83b/07), bolur érken (74b/06), körmes éken (83a/10).

Öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti: bolup éken (84a/02).

Şart Tarzı:

Şart tarzındaki birleşik çekimli fiillerin metnimizde örneği yoktur.

2.3.6.6. Fiillerde Soru

Metnimizde, fiillerde soru -mu/-mü eki ile yapılmaktadır. İsimlere -mı/-mi şeklinde de geldiği görülen soru eki, fiillere daima yuvarlak ünlülü olarak gelmektedir. Fiil çekimlerinde söz konusu ekin yeri, bugünkü yazı dilimizdekinden farksızdır: ayağay mu (78a/04), bolar mu (79a/11), öler mü (82b/02), kaldı mu (92a/08).

2.3.6.7. Birleşik Fiiller

Birleşik fiiller, bir isim ile bir yardımcı fiilin birleşmesinden veya belirli kurallar çerçevesinde bir araya gelmiş iki ayrı fiilin anlamca kaynaşmasından oluşan fiil türleridir. Yardımcı fiil daima isim veya asıl fiilden sonra gelir.

Birleşik fiilleri *isimlerden yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiiller* ve *tasvir fiilleri* olmak üzere iki ana gruba ayırarak inceleyebiliriz:

2.3.6.7.1. İsimlerden Yardımcı Fiillerle Yapılan Birleşik Fiiller

Bunlar bir ad veya sıfat ile et-, eyle-, yap-, kıl-, ol- ve bulun- yardımcı fiillerinin birleşmesinden oluşmuştur. Birleştikleri yardımcı fiilin görevi, bir adı fiil durumuna getirmektir. Dolayısıyla, esas anlam ad üzerindedir. Yardımcı fiil, yalnızca adı “etmek”, “yapmak”, “kılmak” ve “olmak” anlamları katarak fiilleştiren ve çekim eklerini alan bir işlev yüklenmiştir.⁵⁹

Metnimizde isimlerden birleşik fiil yapmak için ét-, eyle-, kıl- ve bol- ana yardımcı fiilleri kullanılmıştır. Bunlardan özellikle bol- ve kıl- oldukça işlektir. Hemen hemen her isimle birleşerek onları fiilleştirmişlerdir. Bunların yanında bir de çok işlek olmayan ancak bazı isimlerle birleşerek yeni bir anlam meydana getiren fiiller vardır.

⁵⁹ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 792.

Yardımcı fiil olarak sayılmasalar da oluşturdıkları kelime grubu birleşik fiil olarak kabul edilmektedir. Metnimizdeki birleşik fiil örneklerinden bazıları şunlardır:

ét- ile yapılanlar: yād ét- (75b/11).

eyle- ile yapılanlar: nidā eyle- (70a/10), tesbīh eyle- (92a/02).

ķıl- ile yapılanlar: olça ķıl- (68b/10), düşmenlik ķıl- (76a/06).

bol-ile yapılanlar: amān bol- (69a/10), günehkār bol- (83b/05)

at- ile yapılanlar: tañ at- (74b/10), cüfteg at- (87b/07).

bar- ile yapılanlar: avġa bar- (86a/01), kūn bar- (87b/11)

bér- ile yapılanlar: tenbih bér- (73b/07), devlet bér- (79b/05).

bil- ile yapılanlar: ġanīmet bil- (72b/06), ķadīr bil- (89b/10).

buzul- ile yapılanlar: mühr buzul- (69a/03), köñül buzul- (86a/08).

çek- ile yapılanlar: miħnet çek- (79b/06).

oķu- ile yapılanlar: namāz oķu- (74b/11).

öt- ile yapılanlar: devrān öt- (75a/07), dünyādın öt- (79a/03).

sal- ile yapılanlar: ķulaķ sal- (70a/10), ķamçı sal- (88b/06).

tile- ile yapılanlar: meded tile- (68b/03), taleb tile- (86a/04).

ur- ile yapılanlar: ervāh ur- (68b/08), ah ur- (78a/08), baş ur- (86b/02).

2.3.6.7.2. Tasvir Fiilleri

Tasvir fiilleri, belirli zarf-fiil eklerini almış fiillere yine belirli yardımcı fiillerin getirilmesi suretiyle yapılan birleşik fiil tabanlarıdır. Bu birleşik yapı içerisinde asıl anlam, zarf-fiil eki almış olan ilk fiildedir. İkinci fiil ise zarf-fiil hâlindeki esas fiilin oluş ve kılış biçimini tasvir etmektedir.⁶⁰ Tasvir fiilleri kendi içinde *yeterlik (iktidar) fiili*, *tezlik fiili*, *sürekli (devamlılık) fiili* ve *yaklaşma fiili* olmak üzere dörde ayrılır.

2.3.6.7.2.1. Yeterlik (İktidar) Fiili

Çaġatay Türkçesinde yeterlik fiili dört şekilde yapılmaktadır. İlki ve en çok kullanılan fiil kök veya gövdelerine -a/-e zarf-fiil eklerinden sonra al- yardımcı fiili getirilmek suretiyle oluşturulan yapıdır. İkincisi fiil + -a/-e zarf-fiili + bil-, üçüncüsü fiil

⁶⁰ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 811.

+ -a/-e zarf-fiili + bol- , dördüncüsü ise fiil + -sa/-se şart kipi + bol- şeklindedir. Yeterlilik ifade eden bu yapılardan metnimizde yalnızca al- yardımcı fiili ile teşkil edilen birleşik fiiller kullanılmıştır: kıla'l- (73b/04), bura'l- (88a/11), kire'l- (91b/01). Örneklerde de görüldüğü üzere, metnimizde al- yardımcı fiilinin ünlüsü çekim sırasında daima düşmektedir.

2.3.6.7.2.2. Tezlik Fiili

Tezlik fiili, metnimizde ber-/bér- yardımcı fiili ile yapılmaktadır: yeteley ber- (76b/06), ayta bér- (79a/07), yüre bér- (83a/04).

2.3.6.7.2.3. Süreklilik (Devamlılık) Fiili

Çağatay Türkçesinde kél- ve tur- yardımcı fiilleri yapılan süreklilik fiili, metnimizde tur-, yat- ve tap- yardımcı fiilleri ile yapılmaktadır.

tur-: sözley tur- (80a/01), kıla tur- (82a/07), bére tur- (90a/05). Metnimizde, tur- yardımcı fiili ile yapılan süreklilik fiillerinin çekimlerinde tur- fiilindeki son ses r'sinin daima düştüğü görülmektedir: sözleytuğan (80a/01), kılatuğan (82a/07), béretuğan (90a/05).

yat-: Kırgız Türkçesinde süreklilik bildiren tasvirî fiiller yapmak için kullanılan yat- yardımcı fiilinin bu işlevine, metnimizde iki yerde rastlamaktayız: kéle yat- (71a/07, 71a/11).

tap-: Metnimizde bir örneği vardır: bara tap- (85b/03).

2.3.6.7.2.4. Yaklaşma Fiili

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çağatay Türkçesinde de yaz- yardımcı fiili ile yapılan yaklaşma fiilinin örneğine metnimizde tesadüf edilmemiştir.

Yarı Tasvir Fiilleri

Tahsin Banguoğlu, -ip zarf-fiilleri ile yapılmış olup birleşik fiil görünümünde olan fiilleri *yarı tasvir fiili* olarak kabul etmektedir. Bu yapıyı yeni bir gelişme olarak gören Banguoğlu, dilimizde tek olarak kullanılışı daralan -e zarf-fiillerinin, yerini -ip zarf-fiillerine bıraktığını söyler.⁶¹ Konu üzerinde fikir beyan eden bilim adamlarından

⁶¹ Tahsin Banguoğlu, *a.g.e.*, s. 493.

biri olan Mesut Şen de söz konusu yapıları yarı tasvirî fiil veya birleşik kelime olarak değerlendirmektedir.⁶²

Metnimizde tespit edebildiğimiz örneklerden bazıları şunlardır: tartıp al- (71b/09), ölüp ket- (79a/05), sulayıp yat- (80a/11), iñrenip çök- (82a/15), yetip bar- (88b/07).

2.3.6.8. Sıfat-Fiiller (Partisipler)

Sıfat-fiiller, bir yanları ile sıfat bir yanları ile fiildirler. Fiil özellikleri dolayısıyla, kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, ad oldukları sığata aktararak varlıkları ve nesneleri hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırırılar.⁶³ Bazı durumlarda kalıcı isimler de yapabilen sıfat-fiil ekleri, böyle olduğunda zaman gösterme özelliklerini kaybederler.

Metnimizde tespit edebildiğimiz sıfat-fiiller, bünyelerinde barındırdıkları zaman ifadelerine göre üç kısımda ele alınabilir:

Geçmiş Zaman İfadeli Sıfat-Fiiller

Çağatay Türkçesinde, önceki devirlerin aksine oldukça az kullanılan ve geçmiş zaman ifade eden -mış/-miş sıfat-fiiline metnimizde tesadüf edilmemiştir.

Geniş Zaman İfadeli Sıfat-Fiiller

-ğan/-gen: Klasik Çağatay Türkçesinde ünsüz uyumuna uygun olarak -ğan/-ken şeklinde de kullanılan ek, metnimizde daima -ğan/-gen şeklindedir. Kullanım alanı oldukça geniştir: uçğan (70a/03), sırtaşğan (83b/08), keygen (68b/05), ötgen (79a/03).

-r, -ar/-er, -ur/-ür: Menfisi -mas/-mes ile yapılan sıfat-fiil ekinin, düz-dar ünlülü biçimi hiç kullanılmamıştır: içer bol- (73b/06), çıkar (77a/11), aytur (80a/04), körer (86a/01).

-mas/-mes: Olumsuz geniş zaman sıfat-fiil ekidir: kılmasnı (75b/07).

Gelecek Zaman İfadeli Sıfat-Fiiller

-ğu/-gü: Ekin *dek/dék* edatı ile kullanılışı Çağatay Türkçesinde oldukça yaygındır. Gelecek zaman dışında, bağlama göre gereklilik ya da mecburiyet de ifade edebilir. Metnimizde yalnızca bir örneği vardır: bérğü-dey (80a/02).

⁶² Mesut Şen, “Almak Fiili Üzerine”, 3. *Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı* (1996), Türk Dil Kurumu, Ankara 1999, s. 1071-1092.

⁶³ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 909.

2.3.6.9. Zarf-Fiiller (Gerundiumlar)

Zarf-fiiller, bir yanıyla fiil, bir yanıyla da zarf özelliği taşıyan gramer kategorileri oldukları için fiil yönleriyle yalnızca hareket ve zaman kavramını karşılarlar; zarf yönleriyle de bir oluş ve kılışın durum ve tarzını bildirme niteliğine sahiptirler. Bu nedenle cümlede, şahsa ve zamana bağlı bir yargı bildirmeyen; ancak, yargı bildiren fiiller yanında, onlardaki oluş ve kılışın durum ve tarzını belirleyen zarf görevi yüklenirler.⁶⁴ İsimler veya fiiller gibi çekime girmeleri mümkün değildir.

Metnimizde tespit edebildiğimiz zarf-fiil ekleri ve örnekleri aşağıdaki gibidir.

-a/-e; -y: Ünsüz ile biten fiillere -a/-e, ünlü ile biten fiillere ise -y zarf-fiili gelmektedir. Çağatay Türkçesinde, özellikle tasvirî fiillerin teşkil edilmesinde ve ikilemelerde çokça kullanılır: ayta bérsem (79a/07), yığlay yığlay (83a/10).

-ğanda/-gende: -ğan/-gen sıfat-fiil eki ile -da/-de bulunma hâli ekinin birleşmesinden oluşan bu zarf-fiil eki, “-dığında/-diğinde” anlamını verir: kele yatgende (71a/11), kırtayğanda (82a/11), bolğanda (91b/11).

-ğünça/-günçe: -ğu/-gü sıfat-fiil eki, n yardımcı sesi ve -ça/-çe eşitlik ekinin birleşmesinden oluşan -ğünça/-günçe zarf-fiili, “-dıkça/-dikçe” ve “-ıncaya/-inceye kadar” anlamlarına gelir: tañ atğünça (74b/10), ölgünçe (83a/03), bolğünça (83a/08), kélğünçe (86b/03).

-mayın/-meyin, -may/-mey: -a/-e; -y ve -p zarf-fiillerinin olumsuz şekillerini ifade etmek için kullanılır: amāndaşmay (70a/01), ecel yétmey (82b/02), açılmayın (82b/02).

-p: Ünlü ile biten fiillere doğrudan eklenirken ünsüz ile biten fiillere, araya bir yardımcı ünlü geldikten sonra getirilir. Oldukça işlektir: urup (68b/08), köterip (71b/09), kırap (72a/06), başlap (72b/09), açığlanıp (91b/09). Söz konusu zarf-fiil ekinin, bugün Azerbaycan Türkçesinde gördüğümüz -ıp/-ip şeklinden genişlemeyle oluşan -ap/-ep şekline de metnimizde rastlanmaktadır: şalbırap (76b/11), sayap (78b/11), yalbırap (90a/11).

⁶⁴ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 983.

METİN

[68b] (3) El-kışşa: Köroğlı Sultān pīrlerdin meded tilep nayzasığa sönep turup (4) érdi. Benāgāh köziğe bir çeng köründi. Çengniñ içindin sansız aq (5) delekey keygen ādemler, top top deste deste tuğ baydağ çıkıp toğrı (6) kelip şaşma Köroğlı dép Hünkār Şāhniñ leşkerige özini Allāh dép (7) bir martaba urup ul qoşunni tike tike kılıp yiberdiler. Anda Hünkār (8) Şāhni leşkerini ervāh urup tof tof-ḥānasını tuğ baydağını (9) taşlap kaçıp barıp şehrige yıkıldılar. Anda Köroğlı Sultān vaqtı (10) ḥūş bolup saylap yürüp yaramlı at, yaramlı ton bulsa olça kılıp (11) köz körüp kulaq eşitmegen köp olça birle ‘Avaż Hān aldığa keldi. [69a] (1) Anda ‘Avaż Hān atasını bul kılgan işini körüp āferīn kılıp (2) ve Köroğlı dégençe bar ékençe bar éken dép bir mühr Köroğlığa (3) buzulup ve bu atamnı⁶⁵ ayağınıñ başgan izini közümge sürtüp (4) ölsem⁶⁶ armānım yoq dép öz ḥayālıda va‘de kılıp turdı. (5) Anda Köroğlı Hān ‘Avaż Hānga olça atlarıdn bir yaḥşı yorğa atnı (6) bérıp ve özini éger-i afḍalını ul yorğağa urup ‘Avaż Hāndı (7) mindürüp ve özi Ğır Atığa minip ve olçalarını on miñ atığa (8) yüklep ertip aldığa salıp Bedbaht tağnı başığa çıktılar. Anda (9) ‘Avaż Oğlan keynige bakıp Gürcistān şehrini körüp yaşı aqıp éli (10) yurtı birle ve qavm qarındaşı birle ġāyibāne ḥūşlaşıp amān boluñızlar (11) dép bir söz aydı:

[69b]

- (1) Aldımda körünür Bedbahtnı béli
Neçe künlük éken bile’lmem çöli
- (2) Amān bolğıl yana qayıp körgünçe
Oynap ösge ana Gürcistān éli
- (3) Ayranlıq başıma salaydur qahrı
Ejdehādur kim kötürer bu zehri
- (4) Amān bolğıl yana qayıp körgünçe
Ḥūş amān bolupdur Gürcistān şehri
- (5) Yürekge hecr otı salup-dururday
Yüzime uradur çöllerniñ gerdi
- (6) Naşīb bolsa qıyāmatta körer miz
Amānda bolupdur Gürcistān yurtı

⁶⁵ Metinde اتيم نى şeklinde yazılıdır.

⁶⁶ Metinde اولسيم şeklinde yazılıdır.

(7) Bélime uradım nuḡradın fūtām

Ḥudāyım keçirgey tilimde ḡaṭām

(8) Naşīb bolsa körer miz mü körmey miz [mü]⁶⁷

Amānda boluptur Bulduruḡ atam

(9) Hecr otıge ḡalır boldı bu tenim

Vīrān boldı neyley bu külbe-i ḡānem

(10) Amān bolḡıl yana ḡaytıp körgünçe

Aḡ sūt bergen Gül Ayım dek cān anam⁶⁸

(11) Vīrān köñlüm émdi ḡaynap cūş émdi

Ésen bolsa néler körer baş émdi

[70a]

(1) Amāndaşmay bir bir erdin ayrıldık

Tā körgünçe ḡarīb siñilim ḡuş émdi

(2) Ot tutaşdı Bal ‘Avażnı içige

Ḳıvana men ecelimniñ keçige

(3) Selām dey başımdın uçḡan ḡargalar

Atam rāzī bolsun bēlin küçige

(4) Açıḡılanıp ḡaramadım tenige

Mén barur mén Köroḡlınıñ⁶⁹ yurtıge

(5) Selām déḡil şūrlı ḡarīb anamge

Anam rāzī bolsun bergen sūtige

(6) Uçḡurımda⁷⁰ ḡanatımdın ayrıldım

Yügrüḡimde⁷¹ tuyāḡımdın tirildim

(7) Amānda bolıñız barça aḡayın

Armān bilen mén si[z]lerdin ayrıldım

(8) Uruşda meñenim ceyren ḡızılday

Ḳaytıp kēlip körmek ḡayda biz éldey

⁶⁷ Metinde كورتاليمز şeklinde yazılıdır.

⁶⁸ Metinde ايكم şeklinde yazılıdır.

⁶⁹ Metinde كوراعكيك şeklinde yazılıdır.

⁷⁰ Metinde اوچقوردوره şeklinde yazılıdır.

⁷¹ Metinde يوكراكيমে şeklinde yazılıdır.

- (9) Amān boluñ ağa ini barçañız
Töz⁷² naşībe Gürcistāndın üzildi
- (10) Kulağ salıñ mén eylegen nidāğa
Cānım dilim barçañızdın şadağa
- (11) Körey miz mü körmey miz mü ağayın
Emānet tapşurdım sizni Hudāğa

[70b] (1) El-kışşa: ‘Avaž Hān bu sözlerini aytıp köz yaşnı yetip Köroğlı Sulṭānga (2) koşulup Bedbaht tağnı başıdın tüşüp olçalarını haydap Çembilge (3) yüzlenip evvel āhīr bir ay yol yürüp Çāştgāhda Çembilni munāra pīştāk- (4) larını körüne bardılar. Anda Köroğlı Sulṭānnı vaqt[ı] hūş bolup ‘Avaž (5) Hānga qarap yerini atını aytıp körsetip bir söz aydı:

- (6) Hudā boldı mén ġarībge mihribān
Meydānda aқuzdım suday kızıl-қан
- (7) Kākūlindin dal boyuñdın ıırāğım
Kulağ salıp tıñla munı ‘Avaž Hān
- (8) Kulağ sal ‘Avaž Hān atanıñ tilige
Ġarīb bolup tüştüm Çembil yolige
- (9) Boyuñdın köp kördük yolnı ‘azābın
Köziñni aç keldik Çembil élige
- (10) Ana tağ Aşardur ana tağ Balkan
Çembilde özüm meniñ bolğandur hān
- (11) Naşīb bolsa Çembilge kirgen soñ
Kırk Yigitge hān bolur ‘Avaž Hān

[71a]

- (1) Ana bir körüngen Çembilni tağı
Bülbülleri қonup uçadur zāğı
- (2) Közüñ açıp yer ü sunı tanığın
Ana turğan cān bulaqñıñ bulağı

⁷² Metinde تور şeklinde yazılıdır.

- (3) Közüm tutupdur ceng ğubārı
Uzaqdan körünür Çembilniñ dārı
- (4) Köziñ açıp qara émdi Bal ‘Avaż
Yaraqlap körüngen Çembil bélni minārı
- (5) Qaray qaray ketdi közümnıñ bāğı
Bir taş yerdı Çembil bélni urağı
- (6) Munāralar başında kette körüngen
Barçasıdur medrese pıştāğı
- (7) Baylansun ‘Avaż Cān ğanımnıñ qavlı
Kéle yatğan bizniñ Çembilniñ havlı
- (8) Şükrullah émdi keldi[k] Çembilge
Yaraqlanğa ana Hüdikniñ köli
- (9) At çapmaqa qāyim Hüdik dalası
Laylay dey Hüdikni bégler⁷³ balası
- (10) Köroğlu dér keldik Çembil élige
Aldımızda turğan Çembil qalası

(11) El-qışsa: Köroğlu Sultān bu sözlerni aytıp kele yatgende aldıdın [71b] (1) tamām Çembilniñ ‘ümerā, ekābir, sergerdeleri birle Hasan Han pışvāza⁷⁴ çıkıp atdın (2) tüşüp hemmesi Köroğlu Han ve ‘Avaż Han birle körüşüp yarmang turam (3) dep barçaları du‘ā kıluv ‘Avaż Hannıñ qad kāmāt[ı]ğa Rüstem dek (4) şavletige ay-dek yüziğe şeker dek söziğe qur[a]lay-dek köziğe kâyil bolup (5) ve degençe on hisse bar erken bārek’allāh dep ortağa alıp Çembilni (6) darvāzasığa alıp keldiler. Ammā oşal mağalda Ağa Yunus Perī, Mişkāl (7) Perī ve Gülnār Perī ve özge tokuz hātünge baş bolup çıkıp hemmesi (8) Köroğlınıñ üzengüsini köziğe sürtüp ‘Avażnı Ağa Yunus Perī (9) atdın köterip alıp yaqasıdın salıp etegidin tartıp alıp (10) ve on ikisi hem şunday kıluv ferzend kıldılar. El-farż Köroğlu (11) Sultān ‘Avaż Hannı alıp kelip Çembilni şehriğe kirgüzüp [72a] (1) bir köñül min köñül bolup ve Qırq Yigitniñ hem ‘Avaż Handın köñli (2) tolup barça ayımlar hem şād hurrem bolup gūyā ki özleri tapğan-dek bolup (3) hıç biri birindin ğızğanmadılar. Barçaları bir dek boldı. Ammā Köroğlu (4) Han ‘Avaż Oğlannı Çembilni meyhanasığa kirgüzüp ve Qırq Yigitni orta- (5) sığa olturgurup ve köñüldin

⁷³ Metinde نیکلر şeklinde yazılıdır.

⁷⁴ Metinde پیشواره şeklinde yazılıdır.

barça ğam kayğı ketip ve Köroğlu Han ‘Avaž (6) Oğlanga qarap bir neçe yerlerdin timsāl keltürüp bir söz aydı:

(7) Sén sén meniñ kızıl gülüm

Belki meniñ cānım dilim

(8) Kākülindin ‘Avaž oğlum

Qızum mey döndür mey döndür

(9) Uruş bolsa kir savaşa

Zülfñ yüziñe⁷⁵ yaraşa

(10) Qolga alup altun kāse

Balım mey döndür mey döndür

[72b]

(1) Ğayret ğılğıl şır dék bolup

Ğanım qalsun yer dék bolup

(2) Cennet içre hūr dék bolup

Qızum mey toldur mey toldur

(3) Kāküliñ yüziñe⁷⁶ taralıp

Zülfñ béliñe⁷⁷ uzalıp⁷⁸

(4) Ğilmān dék bolup buralıp

Balım mey döndür mey döndür

(5) Düşmenge kayğı miñnet

Qırq Yigitim⁷⁹ saña ülfet

(6) Bu devrānı bil ğanīmet

Qızum mey toldur mey toldur

(7) El-qıışsa: Köroğlu Sultān bu sözlerni ‘Avaž Han eşitip vaqtı hūş bolup (8) Qırq Yigit katara olturguzup ve özi ortada olturup iki (9) zer kākülini iki yüzige taşlap qadīmge şavletni başlap maqām birlen (10) lebni tişlep ğamze bilen yaqınnı oşlap Qırq Yigitniñ vaqtını hūşlap (11) bir kāse bir kāse şarāb bérer érdi. Qırq Yigitniñ ba‘zıları [73a] (1)

⁷⁵ Metinde يوزيكا şeklinde yazılıdır.

⁷⁶ Metinde يوزيكا şeklinde yazılıdır.

⁷⁷ Metinde بيليكة şeklinde yazılıdır.

⁷⁸ Metinde اوراليب şeklinde yazılıdır.

⁷⁹ Metinde يگيتيم şeklinde yazılıdır.

‘Avaż Hänniñ öziğe ve ba‘zıları şeker dek söziğe ve ba‘zıları naqş alma dek (2) yüziğe ve ba‘zıları quralay-dék köziğe baqıp şarābniñ keyfi bilen (3) ve ‘Avażniñ hūsni-cemāliniñ şavqı birlen mest bolup yıqılıp ve köñülleridin (4) dünyāniñ işi bi’l-küll ketip hemmesi şir-dil, bir dek bolup ‘Avaż Hänni sebebi birlen (5) bir yigitniñ küci ve kuvveti miñ yigit hem ziyāde bolup ve Köroğlıniñ avāzı (6) evvelgidin miñ def‘a artuq bolup dünyāniñ çehār eṭrāfiğe haber yetip (7) taht-ı felekge dañkı ketip köp yerlerni Köroğlı Hān ābād kılıp ve ‘Avaż (8) Oğlanıñ başığa cığa ve bēlige kemer ve üstige tokuz türlü pād-şāhī (9) kirgüzüp ve qolığa özini hükümet mührini berip ve hemme ‘inān-ı ihtiyār (10) ve Çembilniñ bēlige ve Teke Yomudniñ élige ‘Avaż Hänni hān kılıp murād (11) u maqşadığa yetti ékin ve rabbü’l-‘ālemīn temmet tamām. [73b] (1) **Éşit kıssa-i düvvüm vākı‘a-[1]** ‘Avaż Hān (2) Ammā rāviyān-ı aḥbār ve nāqılān-ı āşārlar andağ rivāyet kılurlar kim ‘Avaż (3) Oğlan Çembil bēlige ve Türkmen élige bēg bolup andağ ābād kıldı-ki (4) birev birevge zerre dék cebr sitem kıla’lmadılar ve Kırk Yigitni meyḥānada (5) andağ taḥkīk kıldı-ki her vaqtā ki Kırk Yigit birle oturup şarāb (6) içer bolsalar eger nāgāh birevni qolıdın bir kāsesi tüşse veyā (7) kāsesinde bir qatre mey qalsa ul ādemni ‘Avaż Oğlan tenbīh bērip (8) at tongaça ve yav yarağını satturup günehkār kılıp alır érdi līkīn (9) meyḥānada Kırk Yigit birbiri birlen beyhūde sözleşmes érdi (10) ve beyhūde külmaq ve tükürmaq ve qaķırmaq yok érdi. Eger bularnıñ (11) birini birevi kılsa der-hāl günehkār kılur érdi ve yana Kırk Yigit [74a] (1) ‘Avaż Oğlan birle birge oltursa veyā birge avğa çıksa bir yigit miñ (2) yigit dek bolup yigitlerniñ ortasığa bereket kirer érdi ve eger ‘Avaż Hān (3) sır bolsa Kırk Yigitni bereket bir yigit dek qalmas érdi. Ammā şul sebebdin (4) Kırk Yigit ve Köroğlı Sultān barçası ‘Avaż Oğlanıñ keynidin du‘ā kılıp (5) aytur érdi ki eger Hudā-yı Te‘ālā bizniñ murād maqşadımızni ve tilegimizni berse (6) ‘Avaż Oğlanıñ aldıda bizni alsun ve bizdin bir dem unı ayırmason (7) ve eger bizler ‘Avaż Hānıñ bir dem ayrılsaq anıñ dağı hecridin öler miz (8) ve yana hīç işimiz oñmas ve belki ḥāzırān-ı Çembilni ḥayr berekesi ve Hızır (9) İlyās ‘Avaż Hān boldı. Émdi Hudā-yı Te‘ālā şul ‘Avaż Oğlan töremizge (10) hīç zerre dék yamanlıknı körsetmesün dép keçe kündüz Ulı Köroğlı (11) ve Kırk Yigit ve hemme orda[da]gi⁸⁰ ayım anaları ve yana Çembilniñ hemme yurtı ve ğarīb [74b] (1) ğurebā faķīr fuķarālar hemmesi ‘Avaż Hänniñ ‘adāleti [ve] dañqını ve alma dék (2) yüzini ve şeker dék sözini ve belki izini körüp közimizge sūrtsek dép barçasını (3) keynidin ğayday du‘ā kılur érdi ve yana ḥazret-i Hızır İlyās ikevileri her cum‘a (4) akşamı Kırk Çiltan birle kēlip ‘Avażniñ Ḥaḳqığa du‘ā kılıp ve ay-dek tolğūan (5)

⁸⁰ Metinde اورده کی şeklinde yazılıdır.

yüzini körüp temāšā kılıp ve ādem-zāddın hem mundağ çıray miñ ādem birinde (6) bolur⁸¹ érken dép şok çordın ve yaman tildin ve yaman közdin ve yana düşman- (7) dın ve ziyānkārdın amān kılıp keynidin qorup yürür érdiler. Ammā (8) bul aradın dört yıl ötti ve ‘Avažnıñ yaḥşı atı yer-yüzige hemmesige ketti. El-kışsa: (9) ‘Avaž Oğlan Çembilge şāh bolup oynap külüp ‘ömrini şād ħurrem birle (10) keçe kündüz küni Qırq Yigit birlen birge oturup keçesi tañ atğunça namāz (11) oqup kişige bildirmey Ĥudā-yı Te‘ālānıñ qahrıdın qorqup yığlap aşıla oflamas [75a] (1) érđi. Şul sebebdin Ĥızır İlyās ikevi ‘Avaž Oğlannıñ du‘ā kılıp keter érđi. (2) Ammā Köroğlı Sulţān künlerde bir kün Çembilniñ [é]lide oturup üyniñ yanında (3) Ĥasan Ĥan olurguzup çep yanında ‘Avaž Ĥannı olurguzup ve hemme yigit- (4) lerini qaşığa⁸² alıp oturup yigitlerge qarap pend naşıhatler bérıp ve (5) dünyā-yı ġaddārnnıñ bī-pāyānlıǵını ayıp Köroğlı Ĥan bir söz aydı:

(6) Qulaq salıñ émdi oşbu nidāğa

Dünyā içün başıñnı kılığıl sadağa

(7) Keçe kündüz zārılıǵlañız Ĥudāğa

Devrān öter siz bizdin Qırq Yigit

(8) At çapılmas qarāmetler toǵıdın

Zār iñrelmeyin birle neñ yoǵıdın

(9) Tañla künde çıkar solnıñ soǵıdın

Ayrılmason sizni bizni Qırq Yigit

(10) Al tilni bu dünyādın⁸³ ħuşlanmañ

Mālı bilen devletige boşlanmañ

(11) Qurgur⁸⁴ dünyā yalğançıdur işeniñ

Kimler qaldı burungidin Qırq Yigit

[75b]

(1) Quydın kéle barmañ munıñ qaşığa

Yetimlerniñ qarayıñ közde yaşığa

⁸¹ Metinde برتور şeklinde yazılıdır.

⁸² Metinde قياتيغا şeklinde yazılıdır.

⁸³ Metinde دنياييك şeklinde yazılıdır.

⁸⁴ Metinde قورغور şeklinde yazılıdır.

- (2) Dünyā tégen talay erniñ başıǵa
Āhır bizge nevbet kélür Qırq Yigit
- (3) Bu dünyā hemmeniñ köñlini aldı
Algandın soñ başıǵa belālar saldı
- (4) Siz bizdin burunǵıdın kim qaldı
Ādem-zādlar mislge revān Qırq Yigit
- (5) Béglık kılıp Teke Yomud élige
Şunqarlarıñ salıñ Şalkar kölige
- (6) Erletip minip Şalkar bélige
Né sanda devrān süriñ Qırq Yigit
- (7) Bu dünyā hıç kimge fāyda qılmadı
Qılmasnı ġāfil ādem bilmedi
- (8) Bu devrānlar qayıp iki kelmeydür
Su ornıǵa şarāb içiñ Qırq Yigit
- (9) Bir taǵım Aşqardur bir taǵım Balqan
Çembilde Qırq Yigit burungiler darğan
- (10) Nuqra-qılınç bilen küreke qalқан
Né ésende kélse ketip ötüñ Qırq Yigit
- (11) Keçim qılayıñ zer-bāft bilen mavutnı
Uruşda yād étsem pīrim Dāvudnı

[76a]

- (1) Çār ayna bilen tılla-savutnı
Uruş künide dür-bertenglik Qırq Yigit
- (2) Dīn yolını bégim üçün açtıñız
Düşmanıñ qanını yere saçıñız
- (3) Su ornıǵa gül-gün şarāb içtiñiz
Hālı hem armānıñ bar mu Qırq Yigit
- (4) Bu dünyānıñ devletini kördiñiz
Her qaysıñ Rüstemdey bolup turdıñız

- (5) Çembil bélde hūb devrānlar sürdiñiz
Hālı hem armānıñ bar mu Kırk Yigit
- (6) Kim düşmenlik kılsa unı atıñız
Oynap külüp béglık bilen yatıñız
- (7) Kızıl-başnı üç tılladın satıñız
Hālı hem érmānıñ bar mu Kırk Yigit
- (8) Koyduñızlar aq-saķal erbābını
Kırk Yigitim biliñizler her bābını
- (9) Çulķa kıldıñ sa‘adet bilen zer-bābını
Hālı hem armānıñ bar mu Kırk Yigit
- (10) Koşun kılsañ başcı boldı Hasan Hān
Tursañ du‘ā-gūyıñ Köroǵlı Sultān
- (11) Otañda kāse gül boldı ‘Avaż Cān
Hālı hem érmānıñ bar mu Kırk Yigit

[76b] (1) El-kışsa: Köroǵlı Sultān bu sözlerini ayıp Kırk Yigitniñ köñlini köyertip Hasan Hān (2) bilen ‘Avaż Oǵlan ortalarǵa alıp ve Kırk Yigitni hemmesini hem atıǵa mindürüp (3) barçaları Hüdik kölige barıp her qaysını toķuz toķuz yürük alıp hancıǵalarıǵa (4) baǵlap bāz oyun külegi birle kélip Çembilge kirdiler. Ammā şul maħalda (5) Kırk Yigitniñ balaları atalarınıñ aldıǵa çıķıp ve her qaysı bir ördek alıp (6) oynaşıp her bala öz atasınıñ atını uşlap savutup yeteley berdiler. (7) Köroǵlı Sultānıñ aldıǵā hıç kim çıķmadı. Ammā şul maħalda kibir[li] maralday kirip (8) ayak-başķa ayırtıp içgen aşı yaķındın körünüp iki lebi güldey bolup (9) kııda bolsa ulday bolup satıp alǵan ķulday bolup behiştdegi hūr- (10) day bolup tolabay (?) nūrdıy bolup. Yaş baladay yalırıp tulum- (11) ları şalırıp qolındaǵı rūmālǵa közinniñ yaşı tizilip Köroǵlını [77a] (1) körüp köñli buzulup Aǵa Yunus Perī asta asta yıǵlap kélip Ğır Atnıñ (2) tizginidin uşlap sultān atdın tüşürüp Ğır Atnı qazıķǵa baǵlap kélip (3) Köroǵlı[nı]ñ qaşıda oturıp Aǵa Yunus Perī, Hān Köroǵlıǵa qarap bir söz aydı:

- (4) Baǵat’a ketip bu yerdin
Yigitni alıp u yerdin
- (5) Tılla-cıǵañ tofraķ bolup
Bī-ferzend keldiñ kırdın

- (6) Hüdik dégen kölgə barıp
Alķur şuñķarlarnı salıp
- (7) Kırķ Yigitni birge alıp
Bī-devlet keldiñ ne yerdin
- (8) Men yür[e]di-mén güldey bolup
Ferzendsizdin içim tolup
- (9) Kırķ Yigit kāküllü bolup
Sırtlanım keldiñ kırdın
- (10) Çembildin ābād dalan yoķ
Muñday köteh ķal‘a yoķ
- (11) Aldıñdan çıkar bala yoķ
Arslanım keldiñ ne yerdin

[77b]

- (1) Dünyāgā ašlā işiñ yoķ
Kartaydıñ şekli düşüñ yoķ
- (2) Atıñnı uşlar kişiñ yoķ
Bī-ferzend keldiñ kırdın
- (3) Çembil bélde sén sén pür-nār
Düşmanlarınñ iziñe zār
- (4) Atıñnı uşlar kimiñ bar
Bī-devlet keldiñ ne yerdin
- (5) Sargaydı⁸⁵ émdi sayagıñ
Tiriglikdegi ırāgıñ
- (6) Kiyikde yoķ bir topagıñ
Sultānım keldiñ kırdın
- (7) İsgesiñ taze güliñ yoķ
Yamañga ašlā ölüm yoķ

⁸⁵ Metinde سير غايدى şeklinde yazılıdır.

(8) At uşlar turam uluñ yok

Sırtlanım keldiñ kırdın⁸⁶

(9) Öziñ yalquz sén iziñ yok

Köplerge aytar söziñ yok

(10) Oğul tögöl bir kıziñ yok

Arslanım keldiñ kırdın

(11) El-ķışsa: Kōroğlı Sultān, Ağa Yunus Perīniñ bu sözlerini eşitip [78a] (1) barmağını tişlep bī-dirīg ħüsni bilen émdi bul yalğançı dünyādın bī-ferzend (2) bolup atımnı uşlap ata dép boynıma asılıp aldımğa çıkar turğan bir (3) ferzendni ħ^vāh u oğul ħ^vāh kız bolsun Ĥudā-yı Te‘ālā mendin aya- (4) ġay mu dép Kōroğlı Sultānnıñ hem köñlü buzulup közidin kaçre (5) kaçre yaş tizilip yürek bağı ezilip Ağa Yunus Perīka qarap sehlā (6) közini süzüp içindegi hemme derdleri ve hemme dermānları qozup bul (7) dünyādın āħırde bī-ferzend keterige közi yetip ‘aql hoşı ketip ah (8) urup boz ordanıñ öñ yanında oturup derdi içige (9) sığınmay Kōroğlı Ĥan hem Ağa Yunus Perīge qarap bir söz aydı:

(10) On beşimde katardağı nār édim

Yigirmede Askar tağ [dék] bar édim

(11) Düşmanlara aç bōridey dār édim

Yaşım yetip ‘ömrüm ötüp qarıdım

(12) Bulut çaynap muznı bürkgen künlerim

[78b]

(1) Ėır Atımnı ġunanıñda öyrettim

Dünenide yipek arkan süyrettim

(2) Kaçda düşman körsem koyday çayrattım

Aç sopadan kızıl nayza tıyrattım

(3) Kāfirlerdin ‘ārım alğan künlerim

(4) Yigitlerge bērip tılla-ķılınçnı

Ayamay dīn üçün qoşnı küçni

⁸⁶ Metinde قيريدىن şeklinde yazılmıştır.

- (5) Rüstemdey afırıp kılıp turuşını
Meydān içre bolar Hāḡdayın yürüşini
- (6) Kılıp kılıp başlar kesgen künlerim
- (7) Bu dünyādın küfr bilen ḡāl ketti
Ḳuralay közini ḡara ḡal ketti
- (8) Ḳartayḡan soñ devlet bilen māl ketti
Otuzdaḡı küç ḡuvvet ḡāl ketti
- (9) Nārday bolup āḡīr çökgen künlerim
- (10) Ey yārānlar ḡulaḡ salın sözime
Minār kirdi iki revşen közime
- (11) Yakınlaşıp toḡsan bilen yüzime
Sayap sayap mēn ḡaray-mēn özime
- (12) Kēlinlerge ḡardaş bolḡan künlerim

[79a]

- (1) Taḡlarnıñ boladur türli kiyāsı
Ḳartayḡannıñ işte ḡalmas mayası
- (2) Beş kün ādem-zādıñ kızıl cıḡası
Oḡul bilen ḡız ēkendür hevāsı
- (3) Dünyādın miyvesiz ötgen künlerim
- (4) Ḳāḡdın aldıda bolur nāyibi
Yigitni aḡsatur anıñ tāyibi⁸⁷
- (5) Ölüp ketsem bu Çembilde bir küni
Kim boladur māl cānıñ şāyibi
- (6) Dünyādın zürriyetsiz ötgen künlerim
- (7) Sevdā-gernıñ yetekde tüyesi
Ayta bérsem kélür sözniñ cüyesi
- (8) Ümīd birle Çembil bélde māl ḡıldım
Ölüp ketsem kim boladur iyesi

⁸⁷ Metinde مایبی şeklinde yazılıdır.

- (9) Ferzendni tağını tartğan künlerim
(10) Ecel yetmey her nemerse öler mü
Ötgen kün kişige qayıp kéler mü
(11) Oğul kıldım Hasan bilen ‘Avažnı
Özimdin tuğmasa ferzend bolar mu
(12) Bir uyadın yalqız uçğan künlerim

[79b]

- (1) Qartaydım yürekde miñ derdim bar
Bir ferzend dép kılayım Haqqa tilek⁸⁸ zār
(2) Ferzend kılgan ‘Avaž bilen Hasange
Til aldurmay āhırinde boldum hār
(3) Otday çaynap güldey söngen künlerim
(4) Men ölgen soñ kim çaçını yayadı
Balan sizniñ körgeñ küni şayadı
(5) Munça devlet bérıp maña Hudāyım
Berter tağını né dép mendin ayadı
(6) Hasret bilen miñnet çeken künlerim
(7) Yarkılatıp⁸⁹ fulad dabil tuymadım
Bu dünyāğa rāhat üçün köymedim
(8) Bir armānım şul bolğandur Hudāyım
Talpındurup bir balanı süymedim
(9) Qoruk heves armān kılgan künlerim
(10) Çembil belde sultān édim benim yok
Özim ölmey düşmanlarğa tenim yok
(11) Bir opadın yalqız uçup bara mén
Aldımda aғam yañımda inim yok
(12) Şunqardayın yalqız uçğan künlerim

⁸⁸ Metinde تلاق şeklinde yazılıdır.

⁸⁹ Metinde يرقا لا تيب şeklinde yazılıdır.

[80a]

- (1) Köp içinde sözleytuğan tilim yok
Kartayıp men men şūrlığa gülüm yok
- (2) Atımnı égerlep maña bérgüdey
Kıl qatarı şām cırāğım ulum yok
- (3) Dünyādın cırāğsız ötge[n] künlerim
- (4) Çembil bélde atnı mindim izim yok
Özüm yalquz köpge aytur sözüm yok
- (5) Eger ölsem başımda yıǵlap turarğa
Hıç bolmasa oǵul töǵul kızım yok
- (6) Dünyādın bī-ferzend ötgen künlerim

(7) El-kışsa: Köroǵlı Hān, Aǵa Yunus Perīniñ ordasında oturup bu sözlerini (8) aytǵandın soñ Aǵa Yunus Perī bilen Gülnār Perī Mişķāl Perīniñ derdi (9) kökregige sıǵmay yıǵlay bérdi. Anda Köroǵlı Sulţān men ölgendın soñ (10) meni néme dép yoqlar siz, özım terkimde eşiteyin dép boz⁹⁰ ordanıñ (11) öñ yanıda tā ölüg dék bolup sulayıp yatıp üstige atlas [80b] (1) kemī[n]lerni yapturup yatdılar. Anda üç perī-za‘īfler Köroǵlını sözige (2) yaķın kılıp ve hem sözige sözni kıyım kılıp üç perī-za‘īf nevbet- (3) be-nevbet yoqlap bir söz aydı:

- (4) Aǵa Yunus
- (5) On beşinde ğır derlegen nār édiñ
Otuzıñda Asķar taǵ dék bar édiñ
- (6) Köp kāfirge aç böri dék dār édiñ
Yaşıñ yetti yüz yigirme qaradıñ
- (7) Bulut⁹¹ çayna[p] muznı bürkgen sulţānım
- (8) Mişķāl
- (9) Ğır Atıñı kınanıda örgetdiñ
Dünenide yipek arķan süyrettiñ⁹²

⁹⁰ Metinde سوز şeklinde yazılıdır.

⁹¹ Metinde بولوپ şeklinde yazılıdır.

⁹² Metinde سويرا تم şeklinde yazılıdır.

(14) Ağa Yunus

(15) Tağlarnıñ boladur türli kiyası

Buzulmasun hıç bendeni uyası

[81b]

(1) Ādem-zādnıñ beş kün tirig dünyāda

Ferzend éken bir yaraşık miyvesi

(2) Dünyādın bī-ferzend ötgen sulţānım

(3) Mişkāl

(4) Kāđıñıñ aldıda bolur nāyibi

Yigitge pend bérer at māyibi

(5) Ŗziñ ketseñ bu Çembilde bir küni

Kim boladur tāt tahtnı şāyibi

(6) Dünyādın bī-ferzend ötgen sulţānım

(7) Ėazel-i Gülnār

(8) Çöllerde ba[r] türli kızıl cebesi

Düşmanlarnıñ baş[ı]ğa urar kiyası

(9) Ŗziñ ölsiñ bu Çembilde bir küni

Kim boladı él yurtnı iyesi

(10) Dünyādın bī-ferzend ötgen sulţānım

(11) Ėazel-i Ağa Yunus

(12) Buĥāranıñ bir némeni rīgistān

Tāze metā kéler éke[n] Orusdan

(13) Ferzendliniñ üyün körsiñ gülistān

Ŗziñ olsıñ Çembil béliñ çölistān

(14) Dünyādın bī-ferzend ötgen sulţānım

[82a]

(1) Ėazel-i Mişkāl

- (2) Peyğamberler miner tañla Burağı
Yamanlar içige tüşedür dağı
- (3) Mén aytayın émdi sizge bir birin
Ferzend éken âdem-zâdnıñ ırâğı
- (4) Dünyâdın bî-ferzend ötgen sulţânım
- (5) Ğazel-i Gülnâr
- (6) Ketipdür yüzimniñ émdi uyatı
Düşmanlarnıñ baş[1]ğa tégdi soǵatı
- (7) Beş altı kün oşbu fânî dünyâda
Ferzend éken âdem-zâdnıñ qanatı
- (8) Dünyâdın bî-ferzend ötgen sulţânım
- (9) Ğazel-i Aǵa Yunus
- (10) Başıñnı kötergin Çembilni şâhı
Biy biliñ yamandur ırâǵnıñ mâhı
- (11) Qartayǵanda nârdıy bolup çökgesün
Bolǵan sên âhîri ferzend ged[â]yı
- (12) Dünyâdın bî-ferzend ötgen sulţânım
- (13) Ğazel-i Mişķâl
- (14) Qartayıp qadıñni iki büküp sên
Köziñdin lâle kün yaşnı tüküp sên
- (15) Bir ferzendi yoqlıqıdın âhırde
Nâr dék bolup sên iñrenip⁹⁵ çökür sên
- (16) Dünyâdın bî-ferzend ötgen sulţânım

[82b]

- (1) Ğazel-i Gülnâr
- (2) Açılmayın kızıl güller solar mu
Ecel yétmey hîç bendesi öler mü

⁹⁵ Metinde اینکر اتیب şeklinde yazılıdır.

- (3) Kevniñ üçün bala kıldıñ ‘Avaž birle Ҳасанни
 Öziñdin tuğmasa ferzend bolar mu
- (4) Dünyādın bī-ferzend ötgen sultānım
- (5) Ġazel-i Ağa Yunus
- (6) Otuzıñda ġırladıñ nār boldıñ
 Kim dīni tör étse uña yār boldıñ
- (7) Bir ferzendi yoqlıqıdın her küni
 Qırq Yigitge āhırde hār boldıñ
- (8) Dünyādın bī-ferzend ötgen sultānım
- (9) Ġazel-i Mişķāl
- (10) Çembil bélde sultān édiñ meniñ yoq
 Öziñ ölmey kāfırlerge teniñ⁹⁶ yoq
- (11) Öziñ ölseñ bu Çembilde bir küni
 Aldında ağan yanıñda iniñ⁹⁷ yoq
- (12) Dünyādın bī-ferzend ötgen sultānım
- (13) Ġazel-i Gülnār
- (14) Çembil bélde at kaçur[dıñ] iziñ yoq
 Öziñ yalkuz köpge aytur söziñ yoq
- (15) Öziñ ölsiñ bu Çembilde bir küni
 Atımlap başıñda yıǵlap turarge

[83a]

- (1) Hīç bolmasa oğul töğül kıziñ yoq
 Dünyādın bī-ferzend ötgen sultānım

(2) El-qıssa: Köroǵlı Sultān bu sözlerni éşitip vaqtı hūş bolup aydı: Bārek- (3) ‘allāh sizlerdin mén ölgünçe rāzıdur mén, kıyāmatğaça meni şul tarıqde (4) kılıp yoqlasañızlar dép cāydın turup meyḥānağa yüre bérđi. Ammā şul (5) ḥālde Ҳасан Ҳан birle ‘Avaž Oǵlan birle ikeviler özini neme деп yoqlatur éke- (6) n деп üyniñ sırtıdın kulaq salıp turup érdiler. Per[ī] dek anaları (7) Köroǵlı Sultānnı bī-ferzend деп yoqlaǵanga bularnıñ

⁹⁶ Metinde تتيم şeklinde yazılıdır.

⁹⁷ Metinde انيك şeklinde yazılıdır.

köñlige çatıǵ (8) aydılar. Hey dirǵ kişini yurtıda sultān bolǵunça öz yurtında çofan (9) bol dégen rāst éken ve her çend cān fedā kıılıp Köroǵlını oǵlı miz dések hem (10) bizni oǵul ornıda körmes éken dép köñülleri buzulup yıǵlay (11) yıǵlay Köroǵlıǵa bildürmey kaytadın meyhānaǵa kirip olturdı ve keynidin [83b] (1) Köroǵlı Hān kélip aydılar: Ey ‘Avaż Hān, devrān ğanīmetdür velīkīn öz qoluñ (2) birle yigitlerǵa şarāb bérġil dédi. Anda ‘Avaż Hān yigitlerini qatara olturǵuzup (3) içidin ħafa sırtıdın külgen kişi bolup ‘araq bérıp turup érđi. Nāǵāh (4) ħafalik birle qolıdın kāsesi yerge tókülüp kétti ve yigitler biri birige (5) sırlaşıp aydılar. ‘Avaż Hān günehkār boldı. Zīrā ki eger bizlerniñ qolımız- (6) dın kāse düşse édi ‘Avaż Hān günehkār kıılıp astımızdaǵı atımızǵaça ve yav (7) yaraǵımızǵaça közi günehkār boldı. Anıñ günehkārlıǵıǵa ne bérür éken dey anda (8) Köroǵlı Hān yigitlerniñ bul sırlaşǵan sözini bilip ve yigitlerni hemmesini (9) aldıǵa çağrup alıp yigitlerge qarap ‘Avaż Cānnıñ günehkārlıǵıǵa (10) her ne tileseñizler tileñizler dép bir söz aydı:

(11) Çembil belde men özüm bola men darħan
Bendesıǵa qādir igem mihribān

[84a]

- (1) Bahārda açılǵan bāǵda gülümni
Töre kıldın ‘Avaż Hānday oǵlumni
- (2) ‘Avaż bolup éken kette günehkār
Tileñizler Teke Yomud élimni
- (3) Düşmanǵa sala mén dāyim qahrımni
Çembildin ötkerip rūd nehrimni
- (4) Ayanmay mén béreyin sizlerge
Tileñizler Çembil béldey şeħrimni
- (5) Ey yigitler ābruy bolur yüzlerde
Kırq yulavçınnıñ küci bardur bizlerde
- (6) Māl tögül başımni andın ayamam
Né deseñiz émdi tizgin sizlerde
- (7) Olsun yaħşılar aşı bolmasun
Yaħşı bende yamanlıqnı körmesün

(8) Köroğlu dér mén béreyin sizlerge

Tileñiz kökrekte érmän qalmasun

(9) El-qışsa: Köroğlu Sultān bu sözlerini Qırq Yigit sırlaşıp aydılar: Ey (10) Sultān sizniñ atıñız hem yurtıñız ve hem malıñız zeriñiz bizlerge kerek- (11) meydür. Alarnıñ barçası öz malımızdur velikīn ‘Avaż Hān öz [84b] (1) élidin kélgendin beri hīç yaqa çıqmay hafa bolup yüridi. Émdi ‘Avaż Cān- (2) niñ hem günehkārlığı ve hem köñülni kötersün. Émdi siz ‘Avaż Oğlañğa Ğır At- (3) nı mindürüp ve qolığa alqur şunqarnı bérıp ve yanığa tılla-dabılını baqlayıñ. (4) ‘Avaż Hān atlanıp barıp bizge Hüdikdin toquz qatar ördek⁹⁸ alıp (5) kélip bérse bolur dédi. Anda Köroğlu Hān Sāķī Mīrāķurnı qarlap (6) alıp kél Ğır Atnı ‘Avaż Hāñğa béril dep bir söz aydı:

(7) Mén aytayın tıñla émdi bu dādnı

Hūdāyım salğaydı köñülge şādnı

(8) ‘Avaż oğlum avğa çıkar bu zamān

Sāķiyā afdallap kélil Ğır Atnı

(9) Ğanīmdin ötkerdim kizlep oqumñı

Bildürmem düşmenge var yoqumñı

(10) Yaraşuqa salıp nuqra-toqımñı

Sāķiyā afdallap kélil Ğır Atnı

(11) Ğır Atımğa Hūdā bérilgen ‘āķıldı

Yaman ādem aḥvālının ğāfıldı

[85a]

(1) Yaraşuqa salıp zer-bāb toqımñı

Sāķiyā afdallap kélil Ğır Atnı

(2) Bu dünyāda yaḥşı érler sayıldı

Āvāzemiz yer kökge yayıldı

(3) Bélge bék tartıp kümüş atıldı

Sāķiyā afdallap kélil Ğır Atnı

(4) Atğa minip mén qılur mén érilikni

Düşmanlarğa körgüzür mén zorluqñı

⁹⁸ Metinde اوزدك şeklinde yazılıdır.

- (5) Yaraşuğa salıp mavut terlikni
Sāḳiyā afdallap kélgil Ğır Atnı
- (6) Hudā bérđi maña oğul ḳābıldı
Murād maḳşadım Haḳdın tapıldı
- (7) Yanığa bağlağıl altun dabıldı
Sāḳiyā afdallap kélgil Ğır Atnı
- (8) Barıp çattım Ḳunduz bilen Parkendi
Düşmanlara saldım Temür Kürkendi
- (9) Seyrek açık ley altun yügendi
Sāḳiyā afdallap kélgil Ğır Atnı
- (10) Köroğlığa Hudā bérđen çekerdi
Devletimdin néçe érler kögerdi
- (11) Yaraşuğa urup altun égerni
Sāḳiyā afdallap kélgil Ğır Atnı

[85b] (1) Ammā Köroğlı Sultān, Bal ‘Avażnı mundağ kılıp at üstige mindürüp (2) turğanını ordadın sığalap Ağa Yunus Perī birle Gülnār Perī Mişḳāl (3) Perī bul üç perī-zād ‘Avażnı ḳayda bara tapğanun bilmey ḥayrān bolup üçe- (4) leri hem yügürüp kélip ‘Avaż Haña ḳarap bir söz aydı:

- (5) Düşman kélip saña ḳarap él bolsun
Yarğa barsıñ ḳuzum olçañ pul bolsun
- (6) Şavlet menen minip Ğır At üstige
Alḳur şunḳar ḳuzum saña yol bolsun
- (7) Sen bariñda düşman kélmes bu yerge
Aṭ mañlay ḳaytmas barsıñ né yerge
- (8) Közüm nūrı taleb ḳıldıñ ḳırge
Köñül ḳuşım aç arslanım yol bolsun
- (9) Avcı désem bardur yav yarağıñ
Ğır Atığa minip-sén yalḳuz çırāğım
- (10) Közüm nūrı sén sén benim ḳarağım
Çembilniñ igesi ḳuzum yol bolsun

(11) Deryā akip sular ketip taş qalır
Hıdmetkārniñ meyrā bilen qoş qalır

[86a]

- (1) Avğa barsañ sēn torbañ⁹⁹ boş qalır
Ferzendsizniñ körer közi yol bolsun
- (2) Mén aytgen sözime qulaq salmay sēn
Talebiñdin tā ölünçe qalmay sēn
- (3) Atıñ uşlar qoşçı nége almay-sēn
Bī-devletniñ yalquz oğlu yol bolsun
- (4) Taleb tilep kılıp atnıñ bēlige
Alqur şunqar cān ırāğım qavliñe
- (5) Yalquz barma ana Hüdik kölige
Çırāgsızniñ bir süyençi quzum yol bolsun
- (6) Qulaq salgıl Ağa Yunus sözige
Közlerim télmürer sen-dék quzıma
- (7) Érteraq kél ıñıq kılmay yüzige
Çembil bēlniñ hafır quzum yol bolsun

(8) El-kışsa: Köroğlu Sulţān, Ağa Yunus Perīniñ bu sözlerige köñül buzulup (9) ‘Avaż Hānga qarap ey ırāğım meniñ qartayğanda köz nūrum qol qanatım (10) yılda müddetim tizde qıvvetim köñülde rāhatım sēn sēn ve yana bu Çembilni berke- (11) si sēn sēn. Érteraq Çāştgāhdın qalmaq kēlgey sēn dēp [86b] (1) ‘Avaż Hānı boynıdın qıçaqlap bir söz aydı:

- (2) Āh urup özimge qanlı yaş urdım¹⁰⁰
Uluğ bilip kāmıl pırge baş urdım
- (3) ‘Avaż Oğlan yolıñ bolsun cān balım
Men seni kēlgünçe Hāqqa tapşurdım
- (4) Mundın çıqıp Hüdik kölini közlegin
Şuñqarıñnı qolqa alıp tizlegin

⁹⁹ Metinde تورباسين şeklinde yazılıdır.

¹⁰⁰ Metinde باشوردیم şeklinde yazılıdır.

(5) Érterak qayıp çāšt vaqta dék közlegin

Bal ‘Avaž Ğır Atnı saña tapşurdım

(6) Bir naşīhat saña aytay émdi mén

Eṭrāfında bolur tiyimlig köp düşman

(7) Körer közüm yalquz oğlum séndür sén

Bal ‘Avaž Ğır Atnı saña tapşurdım

(8) Dostlarıña qatı tiliñ teydürme

Mü‘mīnlerniñ kıyağını uydurma

(9) Keçge qalıp men şūrlını köydürme

Bal ‘Avaž men seni Hāqqa tapşurdım

(10) Kim körünse anıñ hālın sorama

Cānım qurbān sendey balım turama

(11) Açığ bilen Ğır Atıña qarama

Bal ‘Avaž Ğır Atnı saña tapşurdım

[87a]

(1) Kızıl-başnı haydap sattım piyāde

Seneh düşman zār yığlaydur kıyada

(2) Ğır Atnı qılğı kızdān ziyāde

Ādem-i cūft-cānverimni tapşurdım

(3) Şuñkar dégen quşnu kördüm kıyada

Aṭ hūkminde ġanīm yürdi piyāde

(4) ‘Āqılı bar ādem-zādnıñ ziyāde

Bal ‘Avaž Ğır Atnı saña tapşurdım

(5) Bī-namāz yolatmağıl qaşığa

Quşuñnı salmağıl tağnı taşığa

(6) İgesiz dép urma atıñ başığa

Bal ‘Avaž Ğır Atnı saña tapşurdım

(7) Köroğlu dér kulağ saldım tilige
Algur şunğar kuşnı bérdim qolıge¹⁰¹

(8) Çāştgāhdın soñ köp qaratım yolıge
Bul munçasını ‘Avaż saña tapşurdım

(9) Köroğlını qarağa sēn zātıge
‘Avaż Hıandı mindür kendi atığa

(10) Qatı qamçı urma atıñ etıge
Bal ‘Avaż Ğır Atnı saña tapşurdım

(11) El-qışsa: ‘Avaż Hıan, Köroğlu birle Qırq Yıgıtdin fātiha alıp Ğır Atnı yolığa [87b]
(1) salıp Çembilniñ darvāzasıdın çıqıp Hüdik kölige qarap cöney bérdi.

(2) Ğır At oyna[r] elvān elvān
Bahāsıdur kırk miñ milyan

(3) Qarçığaday qanat qollap
Cöney bérdi Bal ‘Avaż Cān

(4) Kākülin ağızığa tişlep
Düşman körse çölde uşlap

(5) Érikgen soñ Bal ‘Avaż Cān
Ğır Atnı çapar kiş kişlep

(6) Tez qa[y]tsam dép cānın satıp
Atasınıñ emrin tutup

(7) Kiş kişlese Ğır At çapar
Ara çölde cüfteg atıp

(8) ‘Avaż Hıannıñ derdi qozup
Ğır Atı kuşlardın üzüp

(9) Yalkuz Ğır Atnıñ cān-küşleri
Miñ atdayın kökge tüzüp

(10) Atnı çafıp bülend peste
Töreñ çıkar çağariste

¹⁰¹ Metinde قولينكا şeklinde yazılıdır.

(11) Yarım saatge kün barmay
Bardı Hüdik asta asta

[88a]

- (1) Könüp atasın tilige
Şuñkarın alıp qolığa
- (2) Düñüldetip dabıl tuydı
Barıp Hüdikniñ kölige
- (3) ‘Avažniñ cını qozğaldı
Quşunı ördekge saldı
- (4) Anı munı dégeninçe
Toquz qatar ördek aldı
- (5) Ğır Atnı minip şaylap
Bal ‘Avaž Cān köñül çaylap
- (6) Toquz qatar ördegini
Qançuğağa aldı baylap
- (7) ‘Avaž Haŋğa érmek boldı
Köroğlını körmek boldı
- (8) Čaştgā[h]niñ vaqtı boldı dép
Çembil qarap yürmek boldı
- (9) Ğır Atniñ bardu[r] tamarı
Qıuvaddı ‘Avaž idbārı
- (10) Başı qayıp közi tanıp
Boldı çelimge ħumārī
- (11) Yüreyin dép yüre’lmedi
Aq tizginin bura’lmadı

[88b]

- (1) ħumārī bolup kün qızıp
Çembil qarap yüre’lmedi

(2) Kölñiň başın uray berdi

Zer kākūlin buray berdi

(3) Başı kaytıp köz teygen-soň¹⁰²

Él bar mu dép qaray berdi

(4) Ğır Atñı çaptı cephege

Çapıp çıktı bir töpege

(5) U yan bu yan qarap édi

Közi tüşti köp opage

(6) Ğır Atığa kamçı saldı

Bir qolığa kuşın aldı

(7) Köz uçıdağı obağa

Bir dem ötmey yetip bardı

(8) Keygen tonların çaynatıp

Qızlarınñ baqrın kaynatıp

(9) Köp obağa yetip bardı

Ğır Atñı çapıp oynatıp

(10) El-kışsa: ‘Avaž Cān, çelimge ħumārī bolup Ğır Atñı çapup körünge köp obağa
(11) çapıp yetip bardı. Ammā Türkmen ħalkı ulñı oba dērler. Anda Köroğlu Ħan [89a]
(1) kördi-kim bir çññlağ bulup olturğan köp él éken. Başı ayağıge kişi- (2) niñ közi
teymeydür ve yana ul élde yigirme üyde tuğ baydağ köründi. Līkñ (3) bul él küreke
savutñıñ yaqası başında tılla-cığası Türkmen éliniñ ağası (4) Köroğlınıñ Aħmed Serdār
dégen tağasınıñ éli¹⁰³ érđi. Anda ‘Avaž Ħan kördi-kim (5) Sıtmarağda iki üy köründi.
Biri kette üy ve biri otav turur. (6) Qarasa¹⁰⁴ kette üyniñ (kette üyniñ) bosaqası[nı]
altundın çapturup üstige (7) atlas kemħābdın kékiz kılıp yapdurupdur.¹⁰⁵ Kiçik otavğa
qarasa bosaqasını (8) altun¹⁰⁶ bilen kümüşdin çapturupdur. Üstige uçığa bilen
maħmeldin (9) kékiz kılıp yapturupdur.¹⁰⁷ Anda ‘Avaž Ħan ul otavğa qarap bir söz aydı:

¹⁰² Metinde تكانسونك şeklinde yazılıdır.

¹⁰³ Metinde اولی şeklinde yazılıdır.

¹⁰⁴ Metinde قرايه şeklinde yazılıdır.

¹⁰⁵ Metinde باينوروب دور şeklinde yazılıdır.

¹⁰⁶ Metinde لقون şeklinde yazılıdır.

¹⁰⁷ Metinde بايتوروب دور şeklinde yazılıdır.

(10) Érte bilen çıktım Çembil bélidin
Du‘ā alıp ħan atamnıñ tilidin

(11) Bir çelimge ‘acep bolup ħumārī
Aṭ çapıp kéle mén Hüdik kölidin

[89b]

(1) Çelim dédi ketti tenim idbārı
Ġır Atımnıñ boynıda bar ṭamarı

(2) Hüdik kölige şunḡar salup süreydim
Çelim üçün boldum ṭurfe ħumārī

(3) Astımda Ġır Atım oynar yüz elvān
Ṭılla-ḡılıç bélde égnimde ḡalkān

(4) Hüdikdin kele mén boldum ħumārī
Köroġlı oġlı mén atım ‘Avaḡ Ĥan

(5) Yaraşuḡa zer kākūlim taray-men
Unıñ sol[ı]ġa aynala[y] mén ḡaray-mén

(6) Hüdikdin kéle bolup ħumārī
Bérer çelim bul obadın sürey-mén

(7) Ḳatardaġı yeteleġen nār mu kin
‘Āşıḡnıñ söziġe ma‘şūḡ zār mu kin

(8) Hü[dik]din kéle mén bolup ħumārī
Süsen béren sizge ḡişi bar mu kin

(9) Bahārda açılġan tāze gül bar mu
Allāh déḡ olturġan mü’ mīn ḡul bar mu

(10) Başıḡm ḡaytıḡ leb-teşneli kélür mén
Ḳadir bilen bul obada ér bar mu

(11) Bāġ içinde ter açılġan gül bar mu
Mundın başḡa yana munda él bar mu

[90a]

(1) Hüdikdin kele mén boldum humārī

Bérer çelim sizge bérer ul bar mu

(2) Ğır Atımnıñ bedeninde ter bar mu

Köygen kılınıñ yüregide şır bar mu

(3) Hüdikdin kele mén boldum humārī

Bérer çelim sizge bérer ér bar mu

(4) Mén kele mén ballı Hüdik kölidin

Érte bilen çıktım Çembil bélidin

(5) Bir qadirden qoçaq yigit bar mu kin

Bérer süsin béretuğan kolidin

(6) Bu sözlerini aytıp turğan ‘Avaż Cān

Né kılsa hūkm bar yaratğan Mevlān

(7) Hüdikdin kéle mén boldum humārī

Şavāb üçün tapılır mu hākiyān¹⁰⁸

(8) El-kıışsa: ‘Avaż Hınnıñ bul sözini ul otavdın qara közli şırın sözli (9) zülfi çın çın, burma cebın, mur-miyān, peste-dehān, cān algucı bir āfet-i (10) cān, kim körse bende bolur hūsnige. Qaşları qalem, özleri bir şanem, bir gül-bünçek (11) yügürüp çıkıp kördi- kim bir nāzenin bir yigit yaşı baladay yalbirap iki yüzi [90b] (1) almaday pişip ma‘şūqlarınıñ yüregini teşip iki zülfi bélige tüşüp körgenleriniñ (2) ‘aqlı uşup şundağ bir yigit kélip çelim sorap turupdur. Anda kelinçek (3) ‘Avaż Hınnıñ bu şekl şemāyili şırın bolup aydı: Men bir köygen éken-men, cānımdın (4) tuygen éken mén. Eger yārim bar désem tézekdey köygen éken-mén, ‘ış ‘ışrat (5) kıldım désem töşekge siygen éken-men. İlāhı meni şūrım qorsun, malğa satğan (6) yerim qorsun¹⁰⁹, ağızı murnı dörpedeyin meni alğan érim qorsun. (7) Bu yanlıg yigitler birle bir keçe oynap külgen urğacını hıç armānı bar mu (8) kin dép ve yana bolsa bolmasa bu maña yoq hıç bolmasa hem bir iki kelime söz- (9) leşip¹¹⁰ ay dék yüzini şeker dék sözini eşitip qalayın dép ul kelinçek (10) ‘Avaż Hınga qarap bir söz aydı:

¹⁰⁸ Metinde خالين şeklinde yazılıdır.

¹⁰⁹ Metinde قورسان şeklinde yazılıdır.

¹¹⁰ Metinde سوزنى لا شيب şeklinde yazılıdır.

(11) Seni körüp ketti tenimdin dermān
Kılıp ketgin émdi meni bī-armān

[91a]

(1) Can urğanın yaşadımni bilmey-mén
Bu yana tuğdın néñ bar édi ‘Avaž Cān

(2) Tal tal kılıp örüçi édim kākūlim
Bu künde qalmadı sözüme qīlim

(3) Néñ bar édi ‘ıyāllarğa salganda
Alğan ketti usum ‘aqlım bilen

(4) Bir neçeler tapa’lmaydur izimni
Yaşaduratdñ iki birdey közimni

(5) Né dép aydñ kélgen yerde Bégi Cān
Kayta eşit ... yumşatayın söziñni

(6) Mennān turam bir nemeni bér dédiñ
Üydin çıqa aldıma tez kél dédiñ

(7) Né dégeniñ apay palay yürüy-men
Süsin mi-dey çelim mi-dey né dédiñ

(8) Her işim yaz eger turam yarasñ
Yoldaş bolay eger maña qarasıñ

(9) Né déseñ aldıña hāzır kılay-mén
Atdın tüşgıl bizdin çelim süresiñ

(10) Kirer bolsañ otavımda kişi yok
Né kılsañ-da bizniñ élni éşi yok

(11) Né déseñ-de atñdın qon Bégi Cān
Qonmasıñ aldıña barar kişi yok

[91b]

(1) Bizniñ üyge her qandaylar kire'lmes
Belki üyüm töpesini köre'lmes

- (2) Atdın kónsıñ izlegeniñ ta...
Béglik kılsañ hıç kim saña bara'lmas
- (3) Aynagül dér sen kónmasañ bī-kār sēn
Oylap tursam Kōroğlığa nōker sēn
- (4) Yalçıñ bar mu at üstiden bir güldey
Kerek bolsa atdın tüşüp çeker sēn

(5) Bal yana Ayna Gül bul ‘Avaźniñ ay dék tolqıp turğannıǵa [...?] (6) bir arārīn¹¹¹ söz aytur mu kin bāz yana bir söz aydı:

- (7) Yüregimde bardur miñ türli armān
İş bolmas kudretli Hāqdın bī-fermān
- (8) Mihmān yigit hūş kélip siz bu yerge
Kūlaķ salıp tıñ[la] munı Bégi Cān
- (9) Açıǵlanıp ay yüzimge karamañ
Kahr bilen iki kākül taramañ
- (10) İziñdin méndey ayım aynalsun
Çelim dégen yoqtur bizdin¹¹² süremeñ
- (11) Bar bolğanda bérer¹¹³ érdim kōlımdan
Çelim tapılmaydur oşbu élimden

[92a]

- (1) Kāküliñdin men aynalay Bégi Cān
Hūş kélip sēn qalma émdi yolıñdan
- (2) Melā’ikler tesbīh eyler başı yoķ
Bizniñ él Bozbéle kette kişi yoķ
- (3) Çelim dégen bu yerlerdin tapılmas
Bizniñ élniñ çelim bilen işi yoķ
- (4) Yamanlarnıñ kōzde aşı yaşı yoķ
Bizniñ él Bozbele ölgen kişi yoķ

¹¹¹ Metinde أراريز şeklinde yazılıdır.

¹¹² Metinde بيرد ين şeklinde yazılıdır.

¹¹³ Metinde بيرار şeklinde yazılıdır.

(5) Kerek bolsa atıñdın tüş Bégi Cān
Saña ǵıdmet ǵılatuǵan kişi yok

(6) Oylasam bu dünya öziñ bī-kār sēn
Mēn bilür mēn Köroǵlıǵa nōker sēn

(7) Sana ǵıdmet ǵılatuǵan kişi yok
Der-kār bolsa atdın tüşüp çeker sēn

(8) Aynagül dēr aytmaǵan söz ǵaldı mu
Başıma hicrānıñ igem saldı mu

(9) Kerek bolsa atıñdın tüş¹¹⁴ Bégi Cān
Çelim¹¹⁵ salıp barıas hīç kim aldıña

¹¹⁴ Metinde قوش şeklinde yazılıdır.

¹¹⁵ Metinde چکم şeklinde yazılıdır.

AÇIKLAMALI DİZİN

Sıra: a b c ç d e é f g h ı i j k l m n ñ o ö
p r s ş t u ü v y z

A

ābād Far. Mamur, şen.

ā. 77a/10

ā. kı1- 73a/07, 73b/03

[=3]

ābrūy (< Far. *āb-ı rū*) Şeref, haysiyet, izzetinefis.

ā. 84a/05

[=1]

‘acep (< Ar. *‘aceb*) Çok fazla anlamında miktar zarfı.

‘a. 89a/11

[=1]

aç 1. Yemek yeme ihtiyacı ve isteği duyan.

a. 78a/11, 80b/06, 85b/08

2. İnce.

a. 78b/02

[=4]

aç- 1. (Bir şeyi) Kapalı durumdan açık duruma getirmek.

a.-! 70b/09

a.-ı1p 71a/02, 71a/04

2. Engeli kaldırmak.

a.-ğan 81a/02

a.-tıñız 76a/02

[=5]

köziñ aç- 71a/04

köziñni aç- 70b/09

közüñ aç- 71a/02

yolını aç- 76a/02, 81a/02

[=5]

açıġ Hiddet, öfke.

a. bilen 86b/11

[=1]

açıġılan- Bk. **açıġlan-**

a.-ı1p 70a/04

[=1]

açıġlan- Gücenmek, rencide olmak.

Krş. **açıġılan-**

a.-ı1p 91b/09

[=1]

açıķ Aralığı çok, genişliği fazla olan, sık olmayan.

a. (seyrek açıķ) 85a/09

[=1]

açıl- (Çiçek için) Büyüyüp gonca hâinden çıkmak, açmak.

a.-ğan 84a/01, 89b/09, 89b/11

a.-mayın 82b/02

[=4]

‘adālet Ar. Hak ve hukuka uyma, herkesin hakkını gözetme, hakkaniyet.

‘a.+i 74b/01

[=1]

ādem Ar. İnsan, beşer, kişi.

ā. 74b/05, 75b/07, 84b/11

ā.-i cūft-cānver 87a/02

ā.+ler 68b/05

ā.+ni 73b/07

[=6]

ādem-zād Far. İnsan, insanoġlu.

ā.+dın 74b/05

ā.+lar 75b/04

ā.+nıñ 79a/02, 81b/01, 82a/03, 82a/07, 87a/04

[=7]

afđal Ar. En iyi, üstün.

a.+ını (éger-i afđal) 69a/06

[=1]

afđalla- İyi bir hâle getirmek, donatmak, hazırlamak.

a.-p 84b/08, 84b/10, 85a/01, 85a/03, 85a/05, 85a/07, 85a/09, 85a/11

[=8]

āferīn Far. Beġenme, takdir veya teşvik duygularını anlatmak için kullanılan söz.

ā. kı1- 69a/01

[=1]

āfet Ar. İnsanı şaşkına çevirip aklını başından alacak kadar güzel kadın.

ā.-i cān İnsana afet gibi tesir eden güzel. 90a/09

[=1]

afır- Abartmak, mübalaġa etmek.

a.-ı1p 78b/05

[=1]

ağa Büyük erkek kardeş.

a.+m 79b/11

a.+ñ 82b/11

a.+sı 89a/03

[=3]

ağa ini Erkek kardeşler. Krş. **ağayın**

a. 70a/09

[=1]

ağayın Bk. **ağa ini**

a. 70a/07, 70a/11

[=2]

Ağa Yunus Bk. **Ağa Yunus Perî**

A. 80b/04, 81a/03, 81a/14, 86a/06

A. (ğazel-i Ağa Yunus) 81b/11,

82a/09, 82b/05

[=7]

Ağa Yunus Perî Köroğlu'nun eşlerinden

biri. Krş. **Ağa Yunus**

A. 71b/06, 71b/08, 77a/01, 77a/03

A. bilen 80a/08

A. birle 85b/02

A.+ge 78a/09

A.+ka 78a/05

A.+niñ 77b/11, 80a/07, 86a/08

[=11]

ağız Hayvan ve insanlarda yüzün ön

şağı kısmında yer alan, yemeye, içmeye, nefes alıp vermeye, ses çıkarmaya, konuşmaya yarayan ve sindirim borusunun giriş deliği olan boşluk.

a.+ı (ağız) 90b/06

a.+ığa (ağızğa) 87b/04

[=2]

ah Sesin tonuna göre pişmanlık, öfke,

özlem vb. duygular anlatan söz.

a. ur- Ah çekmek, yürek yanıklığı ile iç çekip uzun uzun ah demek.

78a/07, 86b/02

[=2]

aḥbār Ar. Hikâyeler, menkıbeler, geçmiş olaylar.

a. (rāviyān-ı aḥbār) 73b/02

[=1]

āḥīr Ar. Sonra, daha sonra, sonunda.

ā. 75b/02, 78b/09

ā. (evvel āḥīr) 70b/03

ā.+de 78a/07, 82a/15, 82b/07

ā.+i 82a/11

ā.+inde 79b/02

[=8]

Aḥmed Serdār Köroğlu'nun dayısı.

A. 89a/04

[=1]

aḥvāl Ar. Hâller.

a.+ıdın 84b/11

[=1]

aḳ 1. Beyaz.

a. 68b/04

2. Duru, temiz, lekesiz.

a. sūt ber- 69b/10

[=2]

aḳ-saḳal Ak sakallı, elin ulusu, kabile başı.

a. erbābı 76a/08

[=1]

aḳ- (Sıvılar için) Bulunduğu yerden

daha alçak bir yere doğru gitmek, yukarıdan aşağıya doğru düşmek.

a.-ıp 69a/09, 85b/11

[=2]

‘āḳıl Ar. Akıllı. (Metinde akıl anlamında kullanılmaktadır.)

‘ā.+dı 84b/11

‘ā.+ı 87a/04

[=2]

‘aḳl Ar. Düşünme, anlama, kavrama ve davranışlarını ayarlama melekesi, us.

‘a. hoşı ket- Akli başından gitmek. 78a/07

‘a.+ı uş- Akli başından gitmek. 90b/02

‘a.+ım bilen 91a/03

[=3]

aḳsat- Bir işin gecikmesine, düzenli yürümemesine sebep olmak, kesintiye uğratmak.

a.-ur 79a/04

[=1]

aḳşam Güneşin batma zamanı, günün sonu.

a.+ı 74b/04

[=1]

aḳuz- Akıtmak.

a.-dım 70b/06

[=1]

al I Pembeye kaçan parlak kırmızı renk.

a. til Kırmızı dil. 75a/10

[=1]

al II Önemli bir makamın veya kişinin var olduğu, bulunduğu yer, o makam veya şahsın önü, katı, yanı; huzur.

a.+ıda (aldıda) 74a/06, 79a/04, 81b/04

a.+ıdın (aldıdın) 71a/11

a.+ığa (aldığa) 69a/08

a.+ığa (aldığa çağır-) 83b/09

a.+ığa (aldığa çık-) 76b/05, 76b/07

a.+ığa (aldığa kél-) 68b/11

a.+ıma (aldıma) 91a/06

a.+ımda (aldımda) 69b/01, 79b/11

a.+ımğa (aldımğa) 78a/02

a.+ımızda (aldımızda) 71a/10

a.+ında (aldında) 81a/08, 82b/11

a.+ıña (aldıña) 91a/09, 92a/09

a.+ıña (aldıña bar-) 91a/11

a.+ıñdan (aldıñdan) 77a/11

[=20]

al- 1. Herhangi bir şeyi tutup yerinden ayırarak elinde veya yanında bulundurmak.

a.-dı 88a/04, 88a/06, 88b/06

a.-ıp 76b/05, 86b/04, 88a/01

a.-ıp kél- 84b/04

a.-up 72a/10

2. Bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak.

a.-ıp 71b/05, 71b/09, 71b/09

a.-ıp kél- 71b/06, 71b/11, 81a/06, 81a/10

a.-ur érđi 73b/08

3. Beraberinde götürmek veya getirmek.

a.-ıp 77a/04

a.-ıp kél- 84b/06

4. Para karşılığında temin etmek, satın almak.

a.-ğan 76b/09

a.-ıp 76b/03

5. Sağlamak, elde etmek, temin etmek.

a.-ğan 78b/03

6. Bir kimse ile evlenmek.

a.-ğan 90b/06

7. Bir insanı ölüm yoluyla bu dünyadan ayırmak.

a.-ğucı 90a/09

a.-sun 74a/06

8. Etkisi altına almak.

a.-ğan 91a/03

9. Birini bir yere kabul etmek, içeri buyur etmek.

a.-ıp 75a/04, 76b/02, 77a/07 83b/09

10. İş görececek kimseyi çalıştırmak üzere tutmak, hizmete başlatmak.

a.-may-sén 86a/03

11. mec. Bir kimsenin kalbini ele geçirmek, fethetmek, kazanmak.

a.-dı 75b/03

a.-ğandın soñ 75b/03

12. Mahiyet ve nitelik kazanmak.

a.-ıp 87a/11, 89a/10

13. Yeterlik işlevinde tasvirî fiiller yapar.

a.-madı (bura'ımadı) 88a/11

a.-madılar (kıla'ımadılar) 73b/04

a.-mas (bara'ımas) 91b/02

a.-maydur (tapa'ımaydur) 91a/04

a.-medi (yüre'ımedi) 88a/11, 88b/01

a.-mem (bile'ımem) 69b/01

a.-mes (kire'ımes) 91b/01

a.-mes (köre'ımes) 91b/01

[=43]

'arım al- 78b/03

cân al- 90a/09

du'a al- 89a/10

fâtiḥā al- 87a/11

kaşığa al- 75a/04

köñlini al- 75b/03

ortağa al- 71b/05

ortalarga al- 76b/02

[=8]

bar-a'l- 91b/02

bil-e'l- 69b/01

bur-a'l- 88a/11

kıl-a'l- 73b/04

kir-e'l- 91b/01

kör-e'l- 91b/01

tap-a'l- 91a/04

yür-e'l- 88a/11, 88b/01

[=9]

tartıp al- 71b/09

[=1]

aldır- Alma işini yaptırmak. Krş. **aldur-**

a.-dıñ 81a/08

[=1]

aldur- Bk. **aldır-**

a.-may 79b/02
[=1]
til aldur- 79b/02
[=1]
algur Bk. **alkur**
a. şunķar 87a/07
[=1]
alkur Hızlı, çabuk, tez. Krş. **algur**
a. şunķar 84b/03, 85b/06, 86a/04
a. şunķar 77a/06
[=4]
Allāh Ar. Her şeyin yaratıcısı olan tek ve mutlak varlık, Tanrı.
A. 68b/06, 89b/09
[=2]
alma Gülgillerden, çiçekleri pembe veya beyaz bir ağacın kabuğu parlak, sert, kırmızı, sarı ve yeşil renkte, kokusu hoş, tadı ekşi veya tatlı, dokusu gevrek, ufak çekirdekli meyvesi.
a.+day 90b/01
a. dek (naķş alma) 73a/01
a. dék 74b/01
[=3]
altı Beşten sonra, yediden önce gelen sayının adı.
a. (beş altı kūn) 82a/07
[=1]
altun Parlak sarı renkte, kolay işlenebilen, değerli paslanmaz maden.
a. 72a/10, 81a/01, 85a/09, 85a/11
a. bilen 89a/08
a. dabil 85a/07
a.+dın 89a/06
[=7]
amān Ar. 1. Mesut, tam, sağ, esen.
a. bol- 69a/10, 69b/02, 69b/04, 69b/04, 69b/10, 70a/09
a.+da bol- 69b/06, 69b/08, 70a/07
2. Emin kılma, emniyet içinde bulundurma.
a. kıl- 74b/07
[=10]
amāndaş- Karşılıklı bir şekilde sağlık ve esenlik sormak.
a.-may 70a/01
[=1]

ammā Ar. 1. “Kaldı ki, gel gelelim, gelince” gibi açıklama ifade eder.
a. 71b/06, 72a/03, 73b/02, 74b/07, 75a/02, 76b/04, 76b/07, 83a/04, 85b/01, 88b/11
2. “Bunun yanında, bununla birlikte” anlamında bir hükmü kuvvetlendirir.
a. 74a/03
[=11]
ana I Çocuk doğurmuş olan ya da anne yerine konarak kendisine saygı gösterilen yaşça büyük kadın.
a.+ları 83a/06
a.+ları (ayım ana) 74a/11
a.+m 69b/10, 70a/05
a.+mge 70a/05
[=5]
ana II “İşte” anlamına gelerek bir kimse, şey veya durumu işaret etmek için kullanılır.
a. 69b/02, 70b/10, 70b/10, 71a/01, 71a/02, 71a/08, 86a/05
[=7]
apay Ses taklidi kelime.
a. palay İki yana sallana sallana, apul apul. 91a/07
[=1]
‘ār Ar. Utanma, utanç, haya, hicap.
‘ā.+ım al- 78b/03
[=1]
ara 1. İki şey arasında bulunan, arada olan.
a. çöl 87b/07
2. Bu, şu, o işaret sıfatlarıyla kullanıldığı vakit sınırları belli bir zamanı ifade eder.
a.+dın (bul aradın) 74b/08
[=2]
‘Arab Bk. **Reyhān ‘Arab**
‘A. (Reyhān ‘Arab) 81a/13
[=1]
‘arak Ar. Şarap.
‘a. 83b/03
[=1]
arārīn Far. Kötü, tatsız.
a. 91b/06
[=1]
arķan Kıldan, yünden örülmüş olan kalın ip.

a. (yipek arkan) 78b/01, 80b/09
[=2]
armān 1. Far. Arzu, istek. Krş. **érmān**
a. 91b/07
a.+ı 90b/07
a.+ım 69a/04, 79b/08
a.+ıñ 76a/03, 76a/05, 76a/09
a. kıl- 79b/09
2. Hasret.
a. bilen 70a/07
[=9]
arşlan Dört ayaklı, yırtıcı, çok kuvvetli,
kedi cinsinden memeli hayvan.
a.+ım Yiğitlik, cesaret, sağlamlık,
kuvvet gibi bu hayvana has
meziyetlere sahip kimseler için
kullanılan hitap sözü. 77a/11,
77b/10, 85b/08
[=3]
artuk Fazla.
a. bol- 73a/06
[=1]
'asal (< Ar. 'aseh) Bal.
'a.+dı 81a/04
[=1]
āşār Ar. Eserler.
ā.+lar (nāqılān-ı āşār) 73b/02
[=1]
asıl- Tutunmak, sımsıkı yapışmak.
a.-ıp 78a/02
[=1]
Aşkar Yer adı.
A.+dur 70b/10, 75b/09
A. tağ 78a/10, 80b/05
[=4]
aşl Ar. Esas, gerçek, hakikat.
a.+ı 84a/07, 92a/04
[=2]
aşlā Ar. Hiçbir zaman, hiçbir şekilde,
zinhar.
a. 74b/11, 77b/01, 77b/07
[=3]
ast Alt, alt kısım.
a.+ımda 89b/03
a.+ımızdağı 83b/06
[=2]
asta (< Far. āheste) Yavaş, ağır.
a. asta Yavaş yavaş, ağır ağır. 77a/01,
87b/11
[=2]

aş Yemek.
a.+ı iç- Yemeği yemek. 76b/08
[=1]
'āşık Ar. Bir şeye veya bir kimseye
karşı aşırı sevgi duyan kimse,
tutkun, meftun.
'ā.+nıñ 89b/07
[=1]
at I Binme, yük çekme ve taşıma
hizmetlerinde kullanılan Orta
Asya menşeli, tek tırnaklı, memeli
hayvan.
a. 73b/08, 77b/08, 82b/14, 85b/01,
85b/07, 87a/03, 88a/11, 91b/04
a. (Ğır At) 70b/05, 85b/06, 87b/02,
87b/07
a. (yaramlı at) 68b/10
a. çap- Ata binerek koşturmak, atı
dolu dizgin koşturmak. 71a/09,
89a/11
a. çapıl- 75a/08
a.+dayın 87b/09
a.+dın 71b/01, 71b/09, 77a/02,
91a/09, 91b/02, 91b/04, 92a/07
a.+ğa 85a/04
a.+ı (Ğır At) 87b/08
a.+ığa 69a/07, 76b/02, 87a/09
a.+ığa (Ğır At) 69a/07, 85b/09,
88b/06
a.+ım (Ğır At) 89b/03
a.+ımğa (Ğır At) 84b/11
a.+ımızğaça 83b/06
a.+ımla 81a/06
a.+ımnı 78a/02, 80a/02
a.+ımnı (Ğır At) 78b/01
a.+ımnıñ (Ğır At) 89b/01, 90a/02
a.+ımı 76b/06
a.+ıñ 86a/03, 87a/06, 87a/10
a.+ıñ (Ğır At) 80b/10
a.+ıña (Ğır At) 86b/11
a.+ıñdın 91a/11, 92a/05, 92a/09
a.+ıñı (Ğır At) 80b/09
a.+ıñız 84a/10
a.+ıñmı 77b/02, 77b/04
a.+larıdın (olça at) 69a/05
a.+nı 80a/04
a.+nı (Ğır At) 77a/02, 84b/02,
84b/06, 84b/08, 84b/10, 85a/01,
85a/03, 85a/05, 85a/07, 85a/09,
85a/11, 86b/05, 86b/07, 86b/11,

87a/02, 87a/04, 87a/06, 87a/10,
87a/11, 88a/05
a.+nı (Gır Atmı çap-) 87b/05, 88b/04,
88b/09, 88b/10
a.+mı (yorga at) 69a/05
a.+mı çaf- 87b/10
a.+mıñ 86a/04
a.+mıñ (Gır At) 77a/01, 87b/09,
88a/09
[=86]
at II 1. Ad, isim.
a.+ı 74b/08
a.+ım 89b/04
a.+ımı 70b/05
2. Şöhret, nam, şan.
a. 81b/04
[=4]
at- 1. Kovmak, defetmek,
uzaklaştırmak.
a.-ıñız 76a/06
2. (Tekme, çifte vb. ile) Vurmak.
a.-ıp 87b/07
3. (Tan ve tan yeri için) Sökmek,
ışımak.
a.-ğunça 74b/10
[=3]
cüfteg at- 87b/07
tañ at- 74b/10
[=2]
ata Baba, cet.
a. 78a/02
a.+larımıñ 76b/05
a.+m 70a/03
a.+m (Bulduruş ata) 69b/08
a.+mı 69a/03
a.+mıñ (han ata) 89a/10
a.+mıñ 70b/08
a.+sın 88a/01
a.+sımı 69a/01
a.+sımıñ 76b/06, 87b/06
[=11]
atıl- Saçılmak, serpilmek.
a.-dı 85a/03
[=1]
atımla- Bir yerde ileri geri gezinmek,
adımlamak.
a.-p 82b/15
[=1]
atlan- Ata binmek.
a.-ıp 84b/04

[=1]
atlas (< Ar. *aṭles*) Yüzü parlak, sık
dokunmuş bir tür ipekli kumaş,
saten.
a. kemhāb 89a/07
a. kemın 80a/11
[=2]
av Karada ve havada yabani hayvanları
tutma ve vurma işi.
a.+ğa bar- 86a/01
a.+ğa çık- 74a/01, 84b/08
[=3]
avāz (< Far. *āvāz*) Ses, seda.
a.+ı 73a/05
[=1]
‘Avaz Bk. ‘Avaz Han
‘A. 72a/08, 84a/02, 84b/08, 87a/08,
88a/09
‘A. bilen 79b/02
‘A. birle 82b/03
‘A.+mı 71b/08, 79a/11, 81a/09,
85b/03
‘A.+mıñ 73a/03, 74b/04, 74b/08,
88a/03, 91b/05
[=19]
‘Avaz Cān Bk. ‘Avaz Han
‘A. 71a/07, 76a/11, 88b/10, 90a/06,
91a/01
‘A.+mıñ 83b/09, 84b/01
[=7]
‘Avaz Han Köroğlu’nun manevi oğlu.
Öz babası Bulduruk Kasap’tır.
Krş. **‘Avaz, ‘Avaz Cān, ‘Avaz**
Oğlan, Bal ‘Avaz, Bal ‘Avaz Cān,
Bégi Cān
‘A. 68b/11, 69a/01, 70b/01, 70b/07,
70b/08, 70b/11, 72b/07, 73b/01,
74a/02, 74a/09, 83b/01, 83b/02,
83b/05, 83b/06, 84a/11, 84b/04,
87a/11, 89a/04, 89a/09, 89b/04
‘A. birle 71b/02
‘A.+day 84a/01
‘A.+dı 69a/06, 87a/09
‘A.+dın 72a/01, 74a/07
‘A.+ğa 69a/05, 70b/04, 84b/06,
85b/04, 86a/09, 88a/07, 90b/10
‘A.+ı 86b/01
‘A.+mı 71b/11, 73a/04, 73a/10,
75a/03

‘A.+mñ 71b/03, 73a/01, 74b/01,
87b/08, 90a/08, 90b/03
[=44]
‘Avaż Oğlan Bk. ‘Avaż Hān
‘A. 69a/09, 73b/02, 73b/07, 74a/09,
74b/09, 76b/02, 86b/03
‘A. birle 74a/01, 83a/05
‘A.+ğa 72a/05, 84b/02
‘A.+ñ 73a/07, 74a/06
‘A.+m 72a/04
‘A.+mñ 74a/04, 75a/01
[=16]
āvāze Far. Yüksek ses, nâra.
ā.+miz 85a/02
[=1]
avcı Avlanmayı kendine iş edinen
kimse.
a. 85b/09
[=1]
ay I Yılın ayrıldığı on iki bölümden her
biri.
a. 70b/03
[=1]
ay II Güneşten aldığı ışığı yeryüzüne
yansıtan ve dünyamızın tek
uydusu olan gök cismi, kamer,
mah.
a. 91b/09
a.-dek 74b/04
a. dék 90b/09, 91b/05
a.-dék 71b/04,
[=5]
ay- Demek, söylemek.
a.-dı 69a/11, 70b/05, 72a/06, 75a/05,
77a/03, 78a/09, 80b/03, 83a/02,
83b/10, 84b/06, 85b/04, 86b/01,
89a/09, 90b/03, 90b/10, 91b/06
a.-dılar 83a/08, 83b/01, 83b/05,
84a/09
a.-dın 91a/05
[=21]
söz ay- 69a/11, 70b/05, 72a/06,
75a/05, 77a/03, 78a/09, 80b/03,
83b/10, 84b/06, 85b/04, 86b/01,
89a/09, 90b/10, 91b/06
[=14]
sırlaşıp ay- 83b/05, 84a/09
[=2]
aya- Merhamet etmek, acımak,
esirgemek.

a.-dı 79b/05
a.-ğay mu 78a/03
a.-mam 84a/06
a.-may 78b/04
[=4]
ayağ Vücudun, bacadan ayak bileğiyle
ayrılan ve yere basıp durmayı,
yürümeyi sağlayan kısmı, kadem.
a.+ıge (başı ayağı) 89a/01
a.+mñ (ayağını) 69a/03
[=2]
ayağ-baş Takım elbise.
a.+ka 76b/08
[=1]
ayan- Kendisine acımak.
a.-may 84a/04
[=1]
ayım Hanım.
a. 91b/10
a. (Gülnār Ayım) 81a/12
a. ana 74a/11
a. dek (Gül Ayım) 69b/10
a.+lar 72a/02
[=5]
ayır- Birbirinden uzaklaştırmak.
a.-masun 74a/06
[=1]
ayırt- Ayırma işini yaptırmak.
a.-ıp 76b/08
[=1]
ayna (< Far. āyīne) Karşısındaki
şeylerin görüntüsünü aksettiren,
özellikle insanların kendilerini
görmek için kullandıkları, arkası
sırlanmış cam veya madenden
levha, gözgü.
a. bilen 76a/01
[=1]
Ayna Gül Hüdik gölü civarında yaşayan
bir Türkmen kızı.
A. 91b/03, 91b/05, 92a/08
[=3]
aynal- Dönmek, dolaşmak.
a.-ay 92a/01
a.-ay mén 89b/05
a.-sun 91b/10
[=3]
ayranlık Şaşkınlık.
a. 69b/03
[=1]

ayrıl- Bir şey veya bir kimseden uzaklaşmak, onu geride bırakmak, ayrı düşmek.

a.-dık 70a/01

a.-dım 70a/06, 70a/07

a.-masun 75a/09

a.-sağ 74a/07

[=5]

ayt- Demek, söylemek.

a.-a bér- 79a/07

a.-ar 77b/09

a.-ay 86b/06

a.-ayın 82a/03, 84b/07

a.-ğandın soñ 80a/08

a.-gen 86a/02

a.-ıp 70b/01, 70b/05, 71a/11, 75a/05, 76b/01

a.-ıp tur- 90a/06

a.-mağan 92a/08

a.-ur 80a/04, 82b/14

a.-ur érdi ki 74a/05

a.-ur mu kin 91b/06

[=18]

naşihat ayt- 86b/06

söz ayt- 91b/06, 92a/08

söziñ ayt- 77b/09, 82b/14

sözlerini ayt- 70b/01, 76b/01, 80a/08, 90a/06

sözlerni ayt- 71a/11

sözüm ayt- 80a/04

[=11]

‘azāb Ar. Büyük sıkıntı, eziyet.

‘a.+ım 70b/09

[=1]

B

bāb Ar. Husus, mesele, konu.

b.+ımı 76a/08

[=1]

bāğ Far. Bahçe, yeşillik, ağaçlık ve çiçeklik yer, bostan.

b. 89b/11

b.+da 84a/01

[=2]

Bağat Yer adı.

B.+a 77a/04

[=1]

bağır mec. Yürek, kalp, gönül.

b.+ı (yürek bağı ézil-) 78a/05

b.+ım (bağırın kaynat-) Yakıcı bir heyecana sevk etmek. 88b/08

[=2]

bağla- İp, bağ veya başka bir araçla bir şeyi bir yere, diğer bir şeye veya birkaç şeyi birbirine tutturmak, birleştirmek. Krş. **bayla-**

b.-ğıl 85a/07

b.-p 76b/04, 77a/02

b.-yın 84b/03

[=4]

hancığalarığa bağla- 76b/04

kazıkğa bağla- 77a/02

[=2]

bahā Far. Değer, kıymet, fiyat.

b.+sıdur 87b/02

[=1]

bahār Far. İlkbahar.

b.+da 84a/01, 89b/09

[=2]

bağ- Gözleri bir şey üzerine çevirmek.

b.-ıp 69a/09, 73a/02

[=2]

bal Arıların çiçeklerden topladıkları bal özü denen sıvı ile yaptıkları, rengi beyazdan esmere kadar değişen, koyu kıvamda tatlı madde, asel.

b. 91b/05

b. (‘Avaz Cān) 87b/03, 87b/05, 88a/05

b.+ım 72a/10, 72b/04, 86b/10

b.+ım (cān balım) 86b/03

[=8]

Bal ‘Avaz Bk. ‘Avaz Hān

B. 71a/04, 86b/05, 86b/07, 86b/09, 86b/11, 87a/04, 87a/06, 87a/10

B.+mı 70a/02, 85b/01

[=10]

Bal ‘Avaz Cān Bk. ‘Avaz Hān

B. 87b/03, 87b/05, 88a/05

[=3]

bala Küçük çocuk, yavru.

b. 76b/06, 77a/11

b.+day 76b/10, 90a/11

b. kıl- 82b/03

b.+ları 76b/05

b.+n 79b/04

b.+mı 79b/08

b.+sı 71a/09

[=9]

Balkan Avrupa kıtasının güneydoğu kesiminde, Anadolu’nun batısı ve

kuzeybatısında yer alan coğrafi ve kültürel bölge; Balkanlar, Balkan yarımadası.

B. 70b/10, 75b/09
[=2]
ballı mec. Tatlı.
b. 90a/04
[=1]
bar Kâinatta veya düşüncede bulunan, mevcut olan şey, var.
b. 77b/04, 79b/01, 81b/08, 87a/04, 89b/01, 90a/06, 90b/04
b. bol- 91b/11
b.+dur 84a/05, 85b/09, 88a/09, 91b/07
b. erken 71b/05
b. édi 91a/01, 91a/03
b. édim 78a/10
b. édiñ 80b/05
b. éken 69a/02
b. ékençe 69a/02
b.+ıñda 85b/07
b. mu 76a/03, 76a/05, 76a/07, 76a/09, 76a/11, 89b/09, 89b/09, 89b/10, 89b/11, 89b/11, 90a/01, 90a/02, 90a/02, 90a/03, 91b/04
b. mu dép 88b/03
b. mu kin 89b/08, 90a/05, 90b/07
[=39]
bar- Ulaşmak, erişmek, vasıl olmak, varmak.
b.-a'lmas 91b/02
b.-a mén 79b/11
b.-a tap- Gitmekte olmak. 85b/03
b.-ar 91a/11
b.-dı 87b/11, 88b/07, 88b/09, 88b/11
b.-dılar 70b/04
b.-ıp 68b/09, 76b/03, 77a/06, 84b/04, 88a/02
b.-ıp çat- 85a/08
b.-ma 86a/05
b.-mañ 75b/01
b.-mas 92a/09
b.-may 87b/11
b.-sañ 86a/01
b.-siñ 85b/05, 85b/07
b.-ur mén 70a/04
[=23]
aldıña bar- 91a/11
avğa bar- 86a/01

kün bar- 87b/11
[=3]
kaçıp bar- 68b/09
kéle bar- 75b/01
körüne bar- 70b/04
uçup bar- 79b/11
yetip bar- 88b/07, 88b/09, 88b/11
[=7]
barça Bütün, hep; bütünü, hepsi.
b. 70a/07, 72a/02, 72a/05
b.+ları 71b/03, 72a/03, 76b/03
b.+ñız 70a/09
b.+ñızdın 70a/10
b.+sı 74a/04, 84a/11
b.+sıdur 71a/06
b.+sını 74b/02
[=12]
bārek'allāh Ar. Beğenilen, takdir edilen bir şey karşısında kullanılan "maşallah, aferin, ne güzel" anlamında övgü sözü.
b. 71b/05, 83a/02
[=2]
barmak İnsanın el ve ayaklarının son bölümünü oluşturan eklemli uzantılardan her biri, parmak.
b.+ını (barmağını tişle-) 78a/01
[=1]
bas- Ayağı, üzerine vücudun veya bacağın ağırlığını verecek şekilde zemine yahut herhangi bir yere koymak.
b.-ğan 69a/03
[=1]
baş 1. İnsan vücudunun göz, kulak, ağız, burun gibi duyu organlarının ve beynin bulunduğu en üst, hayvan vücudunun en ön kısmı, kafa.
b.+ı kayt- 88a/10, 88b/03
b.+ığa 73a/08, 81b/08, 87a/06
b.+ım kayt- 89b/10
b.+ımda 80a/05
b.+ımdın 70a/03
b.+ımnı 84a/06
b.+ında 89a/03
b.+ıñda 82b/15
b.+ıñnı 82a/10
b.+lar 78b/06
2. Kişinin bizzat kendisi.

b. 69b/11
b.+ğa 75b/03
b.+ıga 75b/02, 82a/06
b.+ıma 69b/03, 92a/08
b.+ıfını sadağa kıl- Kendini feda etmek. 75a/06
b. ur- Baş vurmak, müracaat etmek. 86b/02
 3. Bir şeyin en üst kısmı, tepe, zirve.
b.+ıdın 70b/02
b.+ıga 69a/08
b.+ında 71a/06
b.+ını (tağ başı) 80b/10
 4. Bir şeyin başladığı yer, baş tarafı.
b.+ı ayağı Başı sonu. 89a/01
b.+ı 92a/02
b.+ın 88b/02
 5. Bir topluluğu yöneten kimse.
b. bol- 71b/07
 [=29]
başcı Yol gösteren kimse, kılavuz, rehber.
b. bol- 76a/10
 [=1]
başka Bilinenden ayrı, değişik, farklı.
b. (mundın başka) 89b/11
 [=1]
başla- Bir işe girişmek, harekete geçmek.
b.-p 72b/09
 [=1]
baydağ Bayrak.
b. (tuğ baydağ çık-) 68b/05
b. (tuğ baydağ körün-) 89a/02
b.+ını (tuğ baydağ) 68b/08
 [=3]
bayla- Bk. bağla-
b.-p 88a/06
 [=1]
kançuğağa bayla- 88a/06
 [=1]
baylan- Bağlanmak.
b.-sun 71a/07
 [=1]
bāz Ar. Tekrar, yeniden.
b. 76b/04, 91b/06
 [=2]

ba'zı Ar. Zamir. Hepsi olmayıp içlerinden birkaçı, kimi.
b.+ları 72b/11, 73a/01, 73a/01, 73a/02
 [=4]
be-nāgāh Far. Ansızın, birdenbire.
b. 68b/04
 [=1]
Bedbaht Gürcistan'da bulunan, yüksekliğiyle meşhur bir dağ.
B.+nı béli 69b/01
B. tağ 69a/08, 70b/02
 [=3]
beden Ar. Vücut, gövde.
b.+inde 90a/02
 [=1]
behişt Far. Cennet.
b.+degi 76b/09
 [=1]
bel Bk. bél II
b.+de (Çembil bel) 79b/10, 83b/11
 [=2]
belā (< Ar. *belā*) İnsana büyük sıkıntı veren, içinden çıkılması güç durum, dert, gam, keder.
b.+lar sal- 75b/03
 [=1]
belki Far. Hatta, bile.
b. 72a/07, 74a/08, 74b/02, 91b/01
 [=4]
bende Far. Kul, köle.
b. 84a/07
b. bol- 90a/10
b.+ni 81a/15
b.+si 82b/02
b.+siğa 83b/11
 [=5]
ber- 1. Bk. bér- 1
b.-gen 69b/10, 70a/05
b.-ip 73a/09
 2. Bk. bér- 2
b.-se 74a/05
 3. Bk. bér- 5
b.-di 88b/02, 88b/02, 88b/03
b.-diler 76b/06
 [=8]
aķ sūt ber- 69b/10
sūt ber- 70a/05
 [=2]
buray ber- 88b/02

karay ber- 88b/03
uray ber- 88b/02
yeteley ber- 76b/06
 [=4]
bereke (< Ar. *bereket*) Uğurlu olma, kutluluk, saadet.
b.+si (hayr bereke) 74a/08
 [=1]
bereket Ar. Bolluk, feyiz.
b. 74a/02
b.+i 74a/03
 [=2]
beri Ayrılma hâinden sonra geldiğinde “belli bir yerden ve zamandan bu yana” anlamı verir, bir işin başlangıç yerini ve zamanını gösterir.
b. (-dîn beri) 84b/01
 [=1]
berke mec. Kendisine dayanan kimse, dayanak.
b.+si 86a/10
 [=1]
bertenglik Kuşaklı, kuşağı olan.
b. (dür-bertenglik) 76a/01
 [=1]
berter Far. Daha yüksek, en yüksek.
b. 79b/05
 [=1]
beş Dörtten sonra, altıdan önce gelen sayının adı.
b. altı kün 82a/07
b.+imde (on beş) 78a/10
b.+inde (on beş) 80b/05
b. kün 79a/02, 81b/01
 [=5]
beyhûde (< Far. *bî-hûde*) Boş, gereksiz, faydasız.
b. gül- 73b/10
b. sözleş- 73b/09
 [=2]
bég Devletin ileri gelenlerine verilen unvan, bey. Krş. **biy**
b. bol- 73b/03
b.+im 76a/02
b.+ler 71a/09
 [=3]
Bégi Cān Bk. ‘Avaz Hān
B. 91a/05, 91a/11, 91b/08, 92a/01, 92a/05, 92a/09

[=6]
béglik Beylik, bey konumunda ileri gelen insan olma durumu.
b. bilen 76a/06
b. kıl- 75b/05, 91b/02
 [=3]
bék Sıkı, pek, sert.
b. 85a/03
 [=1]
bél I İnsan ve hayvan vücudunun orta kısmında, göğüsle karın arasında hafifçe darlaşmış olan bölüm.
b.+de 89b/03
b.+ge 85a/03
b.+ige 73a/08, 86a/04, 90b/01
b.+ime 69b/07
b.+in 70a/03
b.+iñe 72b/03
 [=8]
bél II Dağ tepeleri arasında geçit veren alçak yer, dağ geçidi, belen.
 Krş. **bel**
b.+de (Çembil bél) 76a/05, 77b/03, 79a/08, 80a/04, 82b/10
b.+dey (Çembil bél) 84a/04
b.+dîn (Çembil bél) 82b/14
b.+i (Bedbahtnı bél) 69b/01
b.+idin (Çembil bél) 89a/10
b.+idin (Çembil bél) 90a/04
b.+ige (Çembil bél) 73b/03
b.+ige (Çembilnîñ bél) 73a/10
b.+ige (Şalkar bél) 75b/06
b.+iñ (Çembil bél) 81b/13
b.+ni (Çembil bél) 71a/05
b.+ni (Çembil bél) 71a/04
b.+niñ (Çembil bél) 86a/07
 [=17]
bér- 1. Vermek, bir şeyi bir kimseye iletmek, eriştirmek. Krş. **ber-**
b. 91a/06
b.-dim 87a/07
b.-diñ 81a/01
b.-e tur- 90a/05
b.-en 89b/08
b.-er 89b/06, 90a/01, 90a/01, 90a/03, 90a/03, 90a/05
b.-er érdi 72b/11
b.-er érdim 91b/11
b.-gen 81a/04
b.-gil 83b/02, 84b/06

- b.-güdey** 80a/02
b.-ip 69a/06, 78b/04, 84b/03
b.-ip tur- 83b/03
b.-se 84b/05
 2. Bir şeyi, karşılık beklemeden birine bırakmak, bağışlamak.
b.-di 85a/06
b.-eyin 84a/04, 84a/08
b.-gen 84b/11, 85a/10
b.-ip 79b/05
b.-ür éken 83b/07
 3. Karşıdakine iletmek istenen fikir, haber, emir, öğüt vb. bir şeyi bildirmek.
b.-er 81b/04
b.-ip 73b/07, 75a/04
 4. Meydana getirmek, hasıl etmek, ortaya çıkarmak.
b.-ir 81b/01
 5. Tezlik işlevinde tasvirî fiiller yapar.
b.-di 80a/09, 83a/04, 87b/01, 87b/03
b.-sem 79a/07
 [=38]
devlet bér- 79b/05
pend bér- 81b/04
pend naşîhatler bér- 75a/04
tenbih ber- 73b/07
 [=4]
ayta bér- 79a/07
cöney bér- 87b/01, 87b/03
yıgılay bér- 80a/09
yüre bér- 83a/04
 [=5]
bi'l-küll (< Ar. *bi'l-küllîyye*) Tamamen, büsbütün.
b. 73a/04
 [=1]
bî-armân Far. İsteksiz, arzusuz.
b. 90b/11
 [=1]
bî-devlet Far. Mutsuz, talihsiz, zavallı.
b. 77a/07, 77b/04
b.+niñ 86a/03
 [=3]
bî-dirîğ Far. Esirgenmeyen; esirgemeyen.
b. 78a/01
 [=1]
bî-fermân Far. İzinsiz, buyrulmadan.
b. 91b/07
 [=1]
bî-ferzend Far. Oğulsuz, çocuksuz, evlat sahibi olmayan.
b. 77a/05, 77b/02, 78a/07, 80a/06, 81b/02, 81b/06, 81b/10, 81b/14, 82a/04, 82a/08, 82a/12, 82a/16, 82b/04, 82b/08, 82b/12, 83a/01, 83a/07
b. bol- 78a/01
 [=18]
bî-kâr Far. İşsiz (kimse).
b. sên 91b/03, 92a/06
 [=2]
bî-namâz Far. Namazsız, namaz kılmayan, beynamaz.
b. 87a/05
 [=1]
bî-pâyânlık Far. Sonsuzluk, tükenmezlik.
b.+ını (bî-pâyânlığını) 75a/05
 [=1]
bil- 1. Bir şey hakkında bilgisi olmak, o şeyi öğrenmiş bulunmak.
b.-e'lmem 69b/01
b.-mey 85b/03
b.-ür mén 92a/06
 2. Anlamak, gerçeğine erişmek, idrak etmek.
b.-iñizler 76a/08
b.-ip 83b/08
b.-medi 75b/07
b.-mey-mén 91a/01
 3. Değerlendirmek, takdir etmek.
b.-en 89b/10
 4. Kabul etmek, addetmek, saymak.
b.-! 72b/06
b.-iñ 82a/10
b.-ip 86b/02
 [=11]
ganîmet bil- 72b/06
kadîr bil- 89b/10
uluğ bil- 86b/02
 [=3]
bildir- Bk. **bildür-**
b.-mey 74b/11
 [=1]
bildür- Herhangi bir konuda bilgi veya haber vermek. Krş. **bildir-**

b.-mem 84b/09

b.-mey 83a/11

[=2]

bilen 1. İle, cümle içinde aynı görevdeki iki kelime veya öbeği birbirine bağlamaya yarayan söz. Krş. **birle**

b. 75a/10, 75b/10, 75b/11, 76a/01, 76b/02, 78b/08, 78b/11, 79a/02, 79a/11, 79b/02, 79b/06, 80a/08, 85a/08, 85b/11, 89a/08

2. İsimlerin sonuna gelerek birliktelik, beraberlik, araç, neden veya durum anlatan cümleler yapmaya yarayan söz. Krş. **birle, birlen, ilen, menen**

b. 70a/07, 72b/10, 73a/02, 76a/06, 76a/09, 78a/01, 78b/07, 86b/11, 89a/08, 89a/10, 90a/04, 91a/03, 91b/09, 92a/03

[=29]

bir 1. Sayı adı.

b. 69a/02, 69a/05, 70b/03, 71a/05, 72a/01, 72b/11, 72b/11, 73a/05, 73b/06, 73b/07, 74a/01, 74a/03, 76b/05, 77b/06, 77b/10, 78a/02, 79a/12, 79b/01, 79b/08, 79b/08, 79b/11, 82a/15, 82b/07, 86a/05, 89a/01, 90b/07

b. bir 70a/01

b. birin 82a/03

b. dek bol- 73a/04

b. dem 74a/06, 74a/07, 88b/07

b.+dey (iki bir dey) 91a/04

b. dék bol- 72a/03

b.+ge 81a/09

b.+i 89a/05, 89a/05

b. iki 90b/08

b.+in (bir birin) 82a/03

b.+inde 74b/05

b. martaba 68b/07

2. Belirsiz sıfat veya zamir olarak herhangi bir şeyi, yeri veya kimseyi gösterir.

b. 68b/04, 69a/11, 70b/05, 71a/01, 72a/06, 75a/05, 75b/09, 75b/09, 77a/03, 78a/09, 80b/03, 81a/04, 81b/01, 83b/10, 84b/06, 85b/04, 86b/01, 86b/06, 88b/04, 88b/06, 89a/09, 89a/11, 90a/05, 90a/09, 90a/10, 90a/10, 90a/11, 90a/11,

90b/02, 90b/03, 90b/10, 91b/04,

91b/06, 91b/06

b.+biri birlen 73b/09

b.+i (bir biri) 73b/09

b.+i (hîç biri) 72a/03

b.+i birige 83b/04

b.+ige (biri birige) 83b/04

b.+indin 72a/03

b.+ini 73b/11

b. kün 75a/02

b. küni 79a/05, 81b/05, 81b/09, 82b/11, 82b/15

b. neçe 72a/06

b. neçeler 91a/04

b. neme Biraz. 91a/06

b. néme 81b/12

[=92]

birev Bir kimse, herhangi biri.

b. 73b/04

b.+ge 73b/04

b.+i 73b/11

b.+ni 73b/06

[=4]

birge Beraber, birlikte.

b. 74a/01, 74a/01, 74b/10, 77a/07, [=4]

birle 1. Bk. **bilen** 1

b. 82b/03, 83a/05, 83a/05, 85b/02, 87a/11

2. Bk. **bilen** 2

b. 68b/11, 69a/10, 69a/10, 71b/01, 71b/02, 73b/05, 74a/01, 74b/04, 74b/09, 75a/08, 76b/04, 79a/08, 83b/02, 83b/04, 90b/07

[=20]

birlen Bk. **bilen** 2

b. 72b/09, 73a/03, 73a/04, 73b/09, 74b/10

[=5]

biy Bk. **bég**

b. 82a/10

[=1]

biz Çokluk birinci şahıs zamiri.

b. (70a/08)

b.+din 74a/06, 75a/07, 75b/04, 91a/09, 91b/10

b.+ge 75b/02, 84b/04

b.+ler 74a/07

b.+lerde 84a/05

b.+lerge 84a/10

b.+lerniñ 83b/05
b.+ni 74a/06, 75a/09, 83a/10
b.+niñ 71a/07, 74a/05, 91a/10,
 91b/01, 92a/02, 92a/03, 92a/04
 [=22]
bol- Olmak.
b.-! 83a/09
b.-a men 83b/11
b.-adı 81b/09
b.-adur 79a/01, 79a/05, 79a/08,
 81a/15, 81b/05
b.-ar 78b/05
b.-ar mu 79a/11, 82b/03
b.-ay 91a/08
b.-dı 69b/09, 69b/09, 70b/06, 72a/03,
 74a/09, 76a/10, 76a/11, 83b/05,
 83b/07, 88a/07, 88a/07, 88a/08,
 88a/08, 88a/10
b.-dñ 82b/06, 82b/06, 82b/07
b.-dum 79b/02, 89b/02, 89b/04,
 90a/01, 90a/03, 90a/07
b.-ğan 78b/12
b.-ğan sén 82a/11
b.-ğanda 91b/11
b.-ğandur 70b/10, 79b/08
b.-ğıl 69b/02, 69b/04, 69b/10
b.-ğunça 83a/08
b.-iñiz 70a/07
b.-mağıl 87a/05
b.-mas 91b/07
b.-masa (bolsa bolmasa) 90b/08
b.-masa (hñç bolmasa) 80a/05,
 83a/01, 90b/08
b.-masun 84a/07
b.-sa 69b/06, 69b/08, 69b/11, 70b/11,
 72a/09, 74a/03, 76b/09, 91b/04,
 92a/05, 92a/07, 92a/09
b.-sa bolmasa 90b/08
b.-sañ 91a/10
b.-sun 70a/03, 70a/05, 78a/03,
 85b/05, 85b/05, 85b/06, 85b/08,
 85b/10, 86a/01, 86a/03, 86a/05,
 86a/07, 86b/03
b.-uñ 70a/09
b.-uñızlar 69a/10
b.-up 68b/10, 70b/04, 70b/08,
 71b/04, 71b/07, 72a/01, 72a/02,
 72a/02, 72b/01, 72b/01, 72b/02,
 72b/04, 72b/07, 73a/03, 73a/04,
 73a/05, 73a/06, 73b/03, 74a/02,

74b/09, 76b/08, 76b/09, 76b/09,
 76b/10, 76b/10, 77a/05, 77a/08,
 77a/09, 78a/02, 78b/09, 80a/11,
 82a/11, 83a/02, 83b/03, 84b/01,
 85b/03, 88b/01, 88b/10, 89a/11,
 89b/06, 89b/08
b.-up éken 84a/02
b.-up sén 82a/15
b.-up tur- 76a/04
b.-updur 69b/04, 69b/06, 69b/08
b.-ur 70b/11, 79a/04, 81b/04, 84a/05,
 84b/05, 86b/06, 90a/10
b.-ur érken 74b/06
 [=135]
amān bol- 69a/10, 69b/02, 69b/04,
 69b/04, 69b/10, 70a/09
amānda bol- 69b/06, 69b/08,
 70a/07
artuķ bol- 73a/06
bar bol- 91b/11
baş bol- 71b/07
başçı bol- 76a/10
bende bol- 90a/10
bég bol- 73b/03
bī-ferzend bol- 78a/02
bir dek bol- 73a/04
bir dék bol- 72a/03
çofan bol- 83a/09
darħan bol- 83b/11
der-kār bol- 92a/07
él bol- 85b/05
érmek bol- 88a/07
ésen bol- 69b/11
ferzend bol- 79a/11, 82b/03
ğarīb bol- 70b/08
ğılmān dék bol- 72b/04
gül bol- 76a/11
güldey bol- 76b/08, 77a/08
günehkār bol- 83b/05, 83b/07,
 84a/02
ħafa bol- 84b/01
ħan bol- 70b/10, 70b/11
ħār bol- 79b/02, 82b/07
ħayrān bol- 85b/03
ħumārī bol- 88a/10, 88b/01,
 88b/10, 89a/11, 89b/02, 89b/04,
 89b/06, 89b/08, 90a/01, 90a/03,
 90a/07
ħūr dék bol- 72b/02
ħūrday bol- 76b/10

huş bol- 68b/10, 70b/04, 72b/07, 83a/02
içer bol- 73b/06
iş bol- 91b/07
kāküllü bol- 77a/09
kalır bol- 69b/09
kardaş bol- 78b/12
kāyil bol- 71b/04
kerek bol- 91b/04, 92a/05, 92a/09
kirer bol- 91a/10
körmek bol- 88a/07
kulday bol- 76b/09
mest bol- 73a/03
mihribān bol- 70b/06
nār bol- 82b/06
nār dék bol- 82a/15
nārday bol- 78b/09, 82a/11
naşīb bol- 69b/06, 69b/08, 70b/11
nūrday bol- 76b/10
ölüg dék bol- 80a/11
pul bol- 85b/05
rāzī bol- 70a/03, 70a/05
Rüstemdey bol- 76a/04
sır bol- 74a/03
sultān bol- 83a/08
şād hurrem bol- 72a/02
şāh bol- 74b/09
şīr dék bol- 72b/01
şirīn bol- 90b/03
tapğan-dék bol- 72a/02
tofrağ bol- 77a/05
uruş bol- 72a/09
vaktı bol- 88a/08
vīrān bol- 69b/09
yār bol- 82b/06
yer dék bol- 72b/01
yigit dek bol- 74a/02
yol bol- 85b/06, 85b/08, 85b/10, 86a/01, 86a/03, 86a/05, 86a/07
yoldaş bol- 91a/08
yürmek bol- 88a/08
ziyāde bol- 73a/05
 [=108]
bosağa Kapı çerçevesi, eşik.
b.+sını 89a/06, 89a/07
 [=2]
boş İçinde bir şey bulunmayan.
b. 86a/01
 [=1]
boşlan- Boş bulunmaya yol açmak.

b.-mañ 75a/10
 [=1]
boy İnsanın tabanı ile tepesi arasındaki yükseklik, kamet, endam.
b.+uñdın 70b/09
b.+uñdın (dal boy) 70b/07
 [=2]
boya- Renkli bir madde sürerek veya o maddeye batırarak renk vermek.
b.-p 81a/01
 [=1]
boyun Vücudun omuzlarla baş arasında kalan ve başı bedene bağlayan kısmı.
b.+ıda (boynıda) 89b/01
b.+ıdın (boynıdın) 86b/01
b.+ıma (boynıma) 78a/02
 [=3]
boz Beyaz.
b. 78a/08, 80a/10
 [=2]
Bozbele Yer adı. Krş. **Bozbéle**
B. 92a/04
 [=1]
Bozbéle Bk. **Bozbele**
B. 92a/02
 [=1]
böri Kurt (yırtıcı hayvan).
b.+dey 78a/11
b. dék 80b/06
 [=2]
bu 1. İşaret sıfatı. Krş. **bul**
b. 69a/03, 69b/03, 69b/09, 69b/09, 70b/01, 71a/11, 72b/06, 72b/07, 75a/10, 75b/03, 75b/07, 75b/08, 76a/04, 76b/01, 77a/04, 77b/11, 78b/07, 79a/05, 79b/07, 80a/07, 81b/05, 81b/09, 82b/11, 82b/15, 83a/02, 84a/09, 84b/07, 84b/08, 85a/02, 85b/07, 86a/08, 86a/10, 88b/05, 90a/06, 90b/03, 91a/01, 91b/08, 92a/03, 92a/06
b. kün 91a/02
 2. İşaret zamiri. Krş. **bul**
b. 81a/04, 90b/08
b. yanlıg Bunun gibi, böyle. 90b/07
b.+larnıñ 73b/10, 83a/07
munça 79b/05
munçasını 87a/08
munda 89b/11

mundağ 74b/05, 85b/01
mundın 86b/04
mundın başka 89b/11
munı 70b/07, 88a/04
munıñ 75b/01
muñday 77a/10
 [=56]
Buḥāra Orta Asya'nın en eski yerleşim bölgelerinden olan ve günümüzde Özbekistan sınırları içinde bulunan tarihî şehir.
B.+nıñ 81b/12
 [=1]
bul 1. Bk. **bu** 1
b. 69a/01, 78a/01, 78a/06, 83b/08, 85b/03, 89a/03, 89b/06, 89b/10, 90a/08, 91b/05
b. aradın 74b/08
 2. Bk. **bu** 2
b. 87a/08
 [=12]
bul- Arayarak veya aramadan bir şeyle karşılaşmak.
b.-sa 68b/10
b.-up 89a/01
 [=2]
bulak Pınar, kaynak, memba.
b.+ı (bulağı) 71a/02
b.+nıñ 71a/02
 [=2]
Bulduruk Avaz'ın, mesleği kasaplık olan öz babası. Gürcistan'da yaşamaktadır. Bulduruk Kasap adıyla da bilinmektedir.
 Krş. **Kaşşāb**
B. atam 69b/08
 [=1]
bulut Gökyüzünde meydana gelen su buharı kütlesi.
b. 78a/12, 80b/07, 80b/11
 [=3]
bur- Döndürmek, çevirmek.
b.-a'ımadı 88a/11
b.-ay ber- 88b/02
 [=2]
Buraq Ar. Hz. Muhammed'in, üzerine binerek miraca çıkması için emrine verilen semavi binek.
B.+ı (Burağı) 82a/02
 [=1]

bural- Bükülmek, kıvrılmak, yılkankavi olmak.
b.-ıp 72b/04
 [=1]
burma Burulmuş bir şeyin meydana getirdiği helezon biçimindeki şekil.
b. 90a/09
 [=1]
burun Önce, önceleri.
b.+dın 81a/04
 [=1]
burunğı Bk. **burunğı**
b.+dın 75b/04
 [=1]
burunğı Önceki, evvelki. Krş. **burunğı**
b.+dın 75a/11
b.+ler 75b/09
 [=2]
buzul- 1. Bozulmak, düzgünlüğü kaybolmak.
b.-masun 81a/15
 2. (Mühür gibi kapalı olan şeyler için) Açılmak.
b.-up 69a/03
 3. İyi ve düzenli olmaktan çıkmak.
b.-up 77a/01, 78a/04, 83a/10, 86a/08
 [=6]
köñli buzul- 77a/01, 78a/04
köñül buzul- 86a/08
köñülleri buzul- 83a/10
mühr buzul- 69a/03
 [=5]
bük- Eğmek.
b.-üp sēn 82a/14
 [=1]
bülbül Far. Çok güzel öten, sesinin güzelliğiyle meşhur küçük kuş.
b.+leri 71a/01
 [=1]
bülend Far. Yüksek, yüce.
b. 87b/10
 [=1]
bürk- Bir sıvıyı ağza alarak serpmek; tükürmek.
b.-gen 78a/12, 80b/07, 80b/11
 [=3]

C

cān Far. İnsanlarda hayatın devamını sağlayan madde dışı varlık, ruh.

c. 69b/10, 71a/02

c. (**āfet-i cān**) 90a/10

c. (**‘Avaz Cān**) 71a/07, 76a/11, 88b/10, 90a/06, 91a/01

c. (**Bal ‘Avaz Cān**) 87b/03, 87b/05, 88a/05

c. (**Bégi Cān**) 91a/05, 91a/11, 91b/08, 92a/01, 92a/05, 92a/09

c. **al-** 90a/09

c. **balım** 86b/03

c. **çirāgım** 86a/04

c. **fedā kıl-** 83a/09

c.+**ım** 86b/10

c.+**ım dilim** 70a/10, 72a/07

c.+**ımdın** 90b/03

c.+**ın** 87b/06

c.+**ın (māl cān)** 79a/05

c.+**ın (‘Avaz Cān)** 83b/09, 84b/01

c. **ur-** 91a/01

[=30]

cān-küş Far. İtaatsizlik.

c.+**leri** 87b/09

[=1]

cānver Far. Canlı, yaşayan.

c.+**imni (ādem-i cüft-cānver)** 87a/02

[=1]

cāy Far. Yer.

c.+**dın** 83a/04

[=1]

cebe Zincir ve halkadan örülerek yapılmış zırh.

c.+**si (kıızıl cebe)** 81b/08

[=1]

cebhe Ar. Ön taraf.

c.+**ge** 88b/04

[=1]

cebīn Ar. Alın.

c. 90a/09

[=1]

cebr Ar. Zorlama, zor kullanma.

c. **sitem kıl-** 73b/04

[=1]

cemāl Ar. Yüz güzelliği, güzel yüz.

c.+**iniñ (hüsn-i cemāl)** 73a/03

[=1]

ceng Bk. **çeng**

c. 71a/03

[=1]

cennet Ar. Dinî inanışlara göre dünyada iyilik yapanların, günahsızların, öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yer, uçmak, behişt.

c. 72b/02

[=1]

ceyren Kızıl.

c. 70a/08

[=1]

cığa Taç; hakanlara mahsus taç.

c. 73a/08

c.+**ñ (tılla cığa)** 77a/05

c.+**sı (kıızıl cığa)** 79a/02

c.+**sı (tılla cığa)** 89a/03

[=4]

cöne- Hareket etmek, yönelmek.

c.-**y bér-** 87b/01, 87b/03

[=2]

cum‘a Ar. Perşembe ile cumartesi arasındaki günün adı, haftanın beşinci günü.

c. 74b/03

[=1]

cüş Far. Coşma, taşma, kaynama, coşkunkluk.

c. 69b/11

[=1]

cüft Far. Çift.

c. (**ādem-i cüft-cānver**) 87a/02

[=1]

cüfteg (< Far. *cüfte*) At, katır gibi hayvanların attığı çifte.

c. **at-** 87b/07

[=1]

cüye Doğruluk, öz, delil.

c.+**si** 79a/07

[=1]

Ç

çaç Saç.

ç.+**ını yay-** 79b/04

[=1]

çaf- Bk. **çap-**

ç.-**ıp** 87b/10

[=1]

atnı çaf- 87b/10

[=1]

çağariste (?)

ç. 87b/10

[=1]
çağır- Bir kimseye gelmesinin istendiğini bildirmek, davet etmek.
ç.-up (çağrup) 83b/09
 [=1]
aldığa çağır- 83b/09
 [=1]
çaldır- Bir musiki eserini bir çalgı aletiyle icra ettirmek.
ç.-dîñ 81a/08
 [=1]
çap- Hızlı koşmak; hızlı koşturmak.
 Krş. **çaf-**
ç.-ar 87b/05, 87b/07
ç.-ıp 88b/04, 88b/09, 88b/11, 89a/11
ç.-mağa 71a/09
ç.-tı 88b/04
ç.-up 88b/10
 [=9]
at çap- 71a/09, 89a/11
Ğır Atmı çap- 87b/05, 88b/04, 88b/09, 88b/10
 [=6]
çapıl- Hızlı koşturulmak.
ç.-mas 75a/08
 [=1]
ağ çapıl- 75a/08
 [=1]
çaptur- Kaktırmak, çaktırmak.
ç.-up 89a/06
ç.-updur 89a/08
 [=2]
çār Far. Dört.
ç. 76a/01
 [=1]
çarla- İlan etmek, yükses sesle bağırarak.
ç.-p 84b/05
 [=1]
çāšt Bk. **çāštgāh**
ç. 86b/05
 [=1]
çāštgāh Far. Kuşluk vakti. Krş. **çāšt**
ç.+da 70b/03
ç.+dın 86a/11
ç.+dın soñ 87a/08
ç.+nıñ 88a/08
 [=4]
çat- Varmak, ulaşmak, yetişmek.

ç.-tım 85a/08
 [=1]
barıp çat- 85a/08
 [=1]
çayla- Düzmek, nizama koymak.
ç.-p (köñül çayla-) 88a/05
 [=1]
çayna- Çiğnemek, ezmek.
ç.-p 78a/12, 79b/03, 80b/07, 80b/11
 [=4]
çaynat- Çiğnetmek.
ç.-ıp 88b/08
 [=1]
çayrat- Öldürmek.
ç.-tım 78b/02
 [=1]
çehār Far. Dört.
ç. 73a/06
 [=1]
çek- Güç durumlara dayanmak, katlanmak.
ç.-en 79b/06
 [=1]
mihnet çek- 79b/06
 [=1]
çeker (< Far. *çāker*) Kul, köle, bende.
ç.+di 85a/10
ç. sēn 91b/04, 92a/07
 [=3]
çelim Bir at cinsi.
ç. 89b/01, 89b/02, 89b/06, 90a/01, 90a/03, 90b/02, 91a/09, 91b/10, 91b/11, 92a/03, 92a/09
ç. bilen 92a/03
ç.+ge 88a/10, 88b/10, 89a/11
ç. mi 91a/07
 [=16]
Çembil Köroğlu Sultan'ın hüküm sürdüğü şehir.
Ç. 71a/10, 88a/08, 88b/01
Ç. bel 79b/10, 83b/11
Ç. bél 71a/04, 71a/05, 76a/05, 77b/03, 79a/08, 80a/04, 81b/13, 82b/10, 82b/14, 84a/04, 86a/07
Ç. béli 73b/03, 89a/10, 90a/04
Ç.+de 70b/10, 75b/09, 79a/05, 81b/05, 81b/09, 82b/11, 82b/15
Ç.+dın 77a/10, 84a/03
Ç. éli 70b/09, 71a/10

- Ç.+ge 70b/02, 70b/11, 71a/08,
74b/09, 76b/04
Ç.+ni 70b/03, 82a/10, 86a/10
Ç.+ni (hâzîrân-ı Çembil) 74a/08
Ç.+ni darvâzası 71b/05
Ç.+ni meyhânası 72a/04
Ç.+ni şehri 71b/11
Ç.+ni tağı 71a/01
Ç.+niñ 71a/07, 71b/01, 85b/10
Ç.+niñ béli 73a/10
Ç.+niñ dâri 71a/03
Ç.+niñ darvâzası 87b/01
Ç.+niñ éli 75a/02
Ç.+niñ yurtı 74a/11
Ç. yolu 70b/08
[=52]
çend Far. Birkaç, her ne kadar.
ç. (her çend) 83a/09
[=1]
çeng (< Far. *ceng*) Savaş, harp,
muharebe. Krş. ceng
ç. 68b/04
ç.+niñ 68b/04
[=2]
çep Far. Sol.
ç. 75a/03
[=1]
çık- 1. Bulunduğu yerden dışarıya
varmak, içeriden dışarıya doğru
gitmek.
ç.-a 91a/06
ç.-ar 77a/11
ç.-ip 71b/07, 86b/04, 87b/01, 90a/11
ç.-tım 89a/10, 90a/04
2. Ulaşmak, erişmek, varmak,
vasıl olmak.
ç.-ar tur- 78a/02
ç.-ip 76b/05
ç.-madı 76b/07
3. Ortaya çıkmak.
ç.-ar 75a/09
ç.-ip 68b/05
4. Gitmek.
ç.-ar 84b/08
ç.-ip 71b/01
ç.-sa 74a/01
5. Yukarı doğru gitmek,
yüksekteki bir yere erişmek,
tırmanmak.
ç.-ar 87b/10
ç.-tı 88b/04
ç.-tılar 69a/08
[=19]
aldığa çık- 76b/05, 76b/07
avğa çık- 74a/01, 84b/08
pîşvâza çık- 71b/01
tuğ baydağ çık- 68b/05
[=6]
çın Öz.
ç.+ı 88a/03
[=1]
çılak Sarp yer, istihkâm.
ç. 89a/01
[=1]
cırâğ (< Far. *cerâğ*) Işık, nur.
ç.+ı 82a/03
ç.+ım 70b/07, 85b/09, 86a/09
ç.+ım (cân cırâğım) 86a/04
ç.+ım 80a/02
ç.+ıñ 77b/05
ç.+niñ 82a/10
ç.+sız 80a/03
[=9]
cırâğız mec. Mutsuz, talihsiz.
ç.+niñ 86a/05
[=1]
cıray Yüz güzelliği, suret.
ç. 74b/05
[=1]
Çiltan Bk. Kırk Çiltan
Ç. birle (Kırk Çiltan) 74b/04
[=1]
çîn Far. Kıvrım, büküm.
ç. çîn Büküm büküm. 90a/09
[=1]
çofan (< Far. *çobân*) Çoban.
ç. bol- 83a/08
[=1]
çor (?)
ç.+dın 74b/06
[=1]
çök- Yaşlanıp kuvvetten düşmek,
dinçliğini ve zindeliğini
kaybetmek, yıpranmak.
ç.-gen 78b/09
ç.-gesün 82a/11
ç.-ür sên 82a/15
[=3]
iñrenip çök- 82a/15
[=1]

çöl Kumluk, susuz ve ıssız geniş arazi, sahra.

ç.+de 87b/04

ç.+de (ara çöl) 87b/07

ç.+i 69b/01

ç.+lerde 81a/12, 81b/08

ç.+lerniñ 69b/05

[=6]

çölistān Çöl.

ç. 81b/13

[=1]

çul Ar. Kıldan ve kenevirden yapılmış kaba örgülü dokuma.

ç.+ka kıl- 76a/09

[=1]

D

dabıl (< Ar. *ṭabīl*) Davul.

d. (fulad dabıl tuy-) 79b/07

d.+dı (altun dabıl) 85a/07

d.+mı (tilla dabıl) 84b/03

d. tuy- 88a/02

[=4]

dād Far. Feryat.

d.+mı 84b/07

[=1]

dağ Yara.

d.+ı 82a/02

[=1]

dağı Dahi.

d. 74a/07

[=1]

dal Bir ağaç gövdesinde çıkan kollardan her biri.

d. boy Uzun boy. 70b/07

[=1]

dala Step, kır, sahra.

d.+sı 71a/09

[=1]

dalan Sofa.

d. 77a/10

[=1]

dañk Şöhret, ün.

d.+ı 73a/07

d.+mı 74b/01

[=2]

dār 1. Far. Darağacı.

d. édim 78a/11

d. édiñ 80b/06

2. Ar. Ev, yer, yurt.

d.+ı (Çembilniñ dāri) 71a/03

[=3]

darḥan Devlet görevlisi, komutan.

d. 75b/09

d. bol- 83b/11

[=2]

darvāza Far. Kale ve şehirlerin büyük giriş kapısı, ana kapı.

d.+sıdın (Çembilniñ darvāzası)

87b/01

d.+sığa (Çembilni darvāzası) 71b/06

[=2]

Dāvud Kişi adı. (Davut peygamberden bahsediyor da olabilir.)

D.+mı 75b/11

[=1]

dāyim (< Ar. *dā'im*) Devam eden, devamlı, sürekli.

d. 84a/03

[=1]

de- Bk. **dé-** 1

d.-y 83b/07, 91a/07, 91a/07

[=3]

def'a Ar. Kere, kez, sefer.

d. (miñ def'a) 73a/06

[=1]

dek 1. Bk. **dék** 1

d. 69b/10, 73a/01, 73a/01, 73a/04, 74a/02, 74b/04, 83a/06

2. Bk. **dék** 2

d. 74a/03

[=8]

delegey Keçe başlık, börk.

d. 68b/05

[=1]

dem Far. An, zaman.

d. (bir dem) 74a/06, 74a/07, 88b/07

[=3]

derd Far. İnsana ızdırap veren her türlü hâl, sıkıntı, zorluk, üzüntü.

d.+i 78a/08, 80a/08, 87b/08

d.+im 79b/01

d.+leri 78a/06

[=5]

der-hāl Far. O anda, hemen, hiç vakit geçirmeksizin, süratle.

d. 73b/11

[=1]

der-kār Far. Gerekli, lazım.

d. bol- Gerekli olmak. 92a/07

[=1]

derle- Seçip toplamak, bir araya getirmek.

d.-gen 80b/05

[=1]

ğır derle- 80b/05

[=1]

dermān 1. Far. Çare, hal yolu, çıkış yolu.

d.+ları 78a/06

2. Kuvvet, güç, mecal, takat.

d. 90b/11

[=2]

deryā Far. Deniz.

d. 85b/11

[=1]

deste Far. Cinsleri aynı veya birbirine yakın olan şeylerin bir arada bağlanmış, demet.

d. deste 68b/05

[=1]

devlet 1. Ar. Belli bir toprakta bir hükûmet idaresi altında teşkilatlanmış bulunan bağımsız siyasi topluluk, milletin hukuki şahsiyet kazanmış şekli.

d.+imdin 85a/10

2. Mutluluk, saadet, talih, baht.

d. bér- 79b/05

d. bilen 78b/08

d.+ige 75a/10

d.+ini 76a/04

[=5]

devrān Ar. Dünya, felek; zaman, çağ.

d. 83b/01

d.+ı 72b/06

d.+lar 75b/08

d.+lar sür- 76a/05

d. öt- 75a/07

d. sür- Huzur ve refah içinde yaşamak. 75b/06

[=6]

dé- 1. Söylemek. Krş. **de-**

d.-di 83b/02, 84b/05, 89b/01

d.-diñ 91a/06, 91a/06, 91a/07

d.-gen 83a/09

d.-gençe 69a/02, 71b/05

d.-geninçe 88a/04

d.-geniñ 91a/07

d.-gil 70a/05

d.-p 68b/06, 68b/06, 69a/02, 69a/04, 69a/11, 71b/03, 71b/05, 74a/10, 74b/02, 74b/06, 78a/02, 78a/04, 79b/01, 79b/05, 80a/10, 80a/10, 83a/04, 83a/05, 83a/06, 83a/07, 83a/10, 83b/10, 84b/06, 86a/11, 87a/06, 87b/06, 88a/08, 88a/11, 88b/03, 89b/09, 90b/08, 90b/09, 91a/05

d.-r 71a/10, 84a/08, 87a/07, 91b/03, 92a/08

d.-sek 83a/09

d.-sem 85b/09, 90b/04, 90b/05

d.-señ 91a/09

d.-señ-de 91a/11

d.-señiz 84a/06

d.-y 70a/03, 71a/09

2. ... diye adlandırmak. Krş. **té-**

d.-gen 77a/06, 87a/03, 89a/04, 91b/10, 92a/03

d.-rler 88b/11

[=65]

laylay dé- 71a/09

selam dé- 70a/03, 70a/05

[=3]

dék 1. Gibi, benzer. Krş. **dek**

d. 71b/03, 71b/04, 71b/04, 71b/04, 72a/02, 72a/03, 72b/01, 72b/01, 72b/02, 72b/04, 73a/02, 74b/01, 74b/02, 80a/11, 80b/05, 80b/06, 80b/13, 82a/15, 86a/06, 90b/09, 90b/09, 91b/05

2. Kadar, dek. Krş. **dek**

d. 73b/04, 74a/10, 78a/10 86b/05

[=26]

dép “diye” anlamında son çekim edatı.

d. 79b/01, 79b/05, 87a/06, 87b/06, 88b/03

[=5]

dil Far. Gönül, yürek.

d.+im (cānım dilim) 70a/10, 72a/07

[=2]

đin Ar. Tanrı’ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren kurum, inanç sistemi.

d. 76a/02, 78b/04, 80b/13

d.+i 82b/06

d.+i İslām 81a/02

[=5]

dirîğ Far. Eyvah, ah, aman, yazık.

d. (hey dirîğ) 83a/08

[=1]

dost (< Far. *dūst*) Yakın arkadaş,
gönüldaş.

d.+larıña 86b/08

[=1]

döndür- Bir şeyi kendi veya başka bir
şey etrafında hareket ettirmek.

d.-! 72a/08, 72a/08, 72a/10, 72a/10,
72b/04, 72b/04

[=6]

mey döndür- 72a/08, 72a/08,
72a/10, 72a/10, 72b/04, 72b/04

[=6]

dörpe Törpü.

d.+deyin 90b/06

[=1]

dört Üçten sonra, beşten önce gelen
sayının adı.

d. yıl 74b/08

[=1]

du‘ā (< Ar. *du‘ā*) Bir kimsenin
isteklerini Tanrı’ya iletmesi,
yalvarma, yakarış.

d. al- Bir husus için bir kimseden
hayır temennisi almak. 89a/10

d. kıl- Dua etmek. 71b/03, 74a/04,
74b/03, 74b/04, 75a/01

[=6]

du‘ā-gū Far. Dua eden, duacı.

d.+yın 76a/10

[=1]

dur- Süreklilik işlevinde yarı tasvirî
fiiller yapar.

d.-urday 69b/05

[=1]

salup-dur- 69b/05

[=1]

dünen Dört yaşındaki at.

d.+ide 78b/01, 80b/09

[=2]

dünyā Ar. İçinde yaşadığımız yeryüzü,
âlem.

d. 75a/06, 75a/11, 75b/02, 75b/03,
75b/07, 92a/06

d.+da 81b/01, 82a/07, 85a/02

d.+dın 75a/10, 78a/01, 78a/07,
78b/07

d.+dın öt- 79a/03, 79a/06, 80a/03,
80a/06, 81b/02, 81b/06, 81b/10,
81b/14, 82a/04, 82a/08, 82a/12,
82a/16, 82b/04, 82b/08, 82b/12,
83a/01

d.+ğa 77b/01, 79b/07

d.+nın 73a/04, 73a/06, 76a/04

d.-yı ğaddār 75a/05

[=35]

düñüldet- Ses çıkarmak.

d.-ip 88a/02

[=1]

dür (< Ar. *durr*) İnci.

d.-bertenglik 76a/01

[=1]

dür-bertenglik İnci kuşaklı.

d. 76a/01

[=1]

düş Uyurken zihinde beliren olayların,
düşüncelerin bütünü, rüya.

d.+ün 77b/01

[=1]

düş- Bk. **tüş-** 2

d.-se édi 83b/06

[=1]

düşman Far. Birinin kötülüğünü isteyen,
ona zarar vermeye çalışan kimse,
yağı, hasım. Krş. **düşmen**

d. 78b/02, 85b/05, 85b/07, 86b/06,
87a/01, 87b/04

d.+dın 74b/06

d.+ğa 80b/13, 84a/03

d.+ın 76a/02

d.+lara 78a/11, 85a/08

d.+largā 79b/10, 85a/04

d.+ların 77b/03, 81b/08

82a/06

[=17]

düşmen Bk. **düşman**

d.+ge 72b/05, 84b/09

[=2]

düşmenlik Düşmanca duygu ve
davranış, hasımlık, husumet.

d. kıl- Düşmanlık beslemek,
düşmanlık etmek. 76a/06

[=1]

düvvüm Far. İkinci.

d. (kıssa-i düvvüm) 73b/01

[=1]

E

ecel Ar. Her canlı için takdir edilmiş olan ölüm zamanı, ömrün son demi.

e.+imniñ 70a/02

e. yet- Eceli gelmek. 79a/10

e. yét- 82b/02

[=3]

eger Far. Şart anlamını güçlendirmek için şart cümlelerinin başına getirilir, eğer, şayet.

e. 73b/06, 73b/10, 74a/02, 74a/05, 74a/07, 80a/05, 83b/05, 90b/04, 91a/08, 91a/08

[=10]

ejdehā Far. Türlü biçimlerde tasarlanan korkunç ve hayali bir hayvan, ejder.

e. +dur kim 69b/03

[=1]

ekābir Ar. Büyük adamlar, ileri gelenler.

e. 71b/01

[=1]

el-farz Ar. “Şöylece düşünelim” anlamında bir söz.

e. 71b/10

[=1]

el-kıssa Ar. Hikâye, rivayet.

e. 68b/03, 70b/01, 71a/11, 72b/07, 74b/08, 76b/01, 77b/11, 80a/07, 83a/02, 84a/09, 86a/08, 87a/11, 88b/10, 90a/08

[=14]

elvān Ar. Çeşit.

e. (yüz elvān) 89b/03

e. elvān Çeşit çeşit. 87b/02

[=2]

emānet Ar. Güvenilir bir kimseye saklaması veya koruması için bırakılan şey veya kimse.

e. tapşur- Emanet etmek. 70a/11

[=1]

emr Ar. Buyruk, talimat; istek.

e.+in tut- Emrini yerine getirmek. 87b/06

[=1]

er Bk. ér

e.+din 70a/01

e.+niñ 75b/02

e. yigit 81a/04

[=3]

er- Bk. é- 1

e.-ken 71b/05

[=1]

erbāb Ar. Ehil.

e.+ını (ak-saķal erbābı) 76a/08

[=1]

erlet- Mertlik, yiğitlik ve cesaret göstermek.

e.-ip 75b/06

[=1]

ert- Geçmek.

e.-ip 69a/08

[=1]

ervāh Ar. Ruhlar.

e. ur- Dua göndermek. 68b/08

[=1]

eşit- Bk. éşit-

e.-eyin 80a/10

e.-ip 90b/09

e.-megen 68b/11

[=3]

et Ten, beden.

e.+ige 87a/10

[=1]

eṭrāf Ar. Taraflar, yanlar, çevre.

e.+ige 73a/06

e.+ında 86b/06

[=2]

evvel Ar. Önce.

e. āhīr 70b/03

[=1]

evvelgi Daha önceki.

e.+din 73a/06

[=1]

ey Kendisine söz söylenen kimse veya kimselerin dikkati çekilmek istendiğinde adın başına getirilen bir seslenme sözü.

e. 78b/10, 83b/01, 84a/05, 84a/09, 86a/09

[=5]

eyle- Yapmak, etmek.

e.-gen 70a/10

e.-r 92a/02

[=2]

nidā eyle- 70a/10

tesbīh eyle- 92a/02

[=2]

É

é- 1. -imek (cevher fiili) Türkçenin isimleri yüklem yapan ana yardımcı fiilidir. Krş. **er-**, **ér-** 1

é.-di 91a/01, 91a/03

é.-dim 78a/10, 78a/10, 78a/11, 79b/10, 91a/02

é.-diñ 80b/05, 80b/05, 80b/06, 82b/10

é.-ken 69a/02, 69b/01, 81b/01, 82a/03, 82a/07, 83a/09, 89a/01

é.-kençe 69a/02

é.-kendür 79a/02

2. Türkçenin ana yardımcı fiili olarak ikinci görevi fiillerin birleşik çekimini yapmaktır. Krş. **ér-** 2

é.-er éken 81b/12

é.-gen éken-men 90b/03, 90b/05

é.-gen éken mén 90b/04

é.-gen éken-mén 90b/04

é.-mes éken 83a/10

é.-p édi 88b/05

é.-se édi 83b/06

é.-up éken 84a/02

é.-ur ékén 83a/05

é.-ür éken 83b/07

[=31]

éger Binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne, eyer.

é.-i afđal 69a/06

é.+ni 85a/11

[=2]

égerle- At üzerine eyeri koyup bağlamak, eyer vurmak.

é.-p 80a/02

[=1]

égin Sırt, arka.

é.+imde (égnimde) 89b/03

[=1]

ékin “Şüphesiz” anlamına gelen edat.

é. 73a/11

[=1]

él Ülke, yurt, memleket, diyar.

é. 88b/03, 89a/03, 89b/11, 92a/02, 92a/04

é. bol- 85b/05

é.+de 89a/02

é.+dey 70a/08

é. éken 89a/01

é.+i (Gürcistān éli) 69b/02

é.+ide (Çembilniñ éli) 75a/02

é.+idin 84b/01

é.+i érdi 89a/04

é.+ige (Çembil éli) 70b/09, 71a/10

é.+ige (Teke Yomud éli) 75b/05

é.+ige (Teke Yomudniñ éli) 73a/10

é.+ige (Türkmen éli) 73b/03

é.+imden 91b/11

é.+imni (Teke Yomud éli) 84a/02

é.+iniñ (Türkmen éli) 89a/03

é.+i yurtı 69a/09

é.+ni 91a/10

é.+niñ 92a/03

é. yurt 81b/09

[=25]

émdi Şimdi.

é. 69b/11, 69b/11, 69b/11, 70a/01, 71a/04, 71a/08, 74a/09, 75a/06, 77b/05, 78a/01, 82a/03, 82a/06, 84a/06, 84b/01, 84b/02, 84b/07, 86b/06, 90b/11, 92a/01

[=19]

ér Yiğit. Krş. **er**

é. 89b/10, 90a/03

é.+im 90b/06

é.+ler 85a/02, 85a/10

[=5]

ér- 1. Bk. **é-** 1

é.-di 73b/10, 89a/04

2. Bk. **é-** 2

é.-ap turup érdi 68b/04

é.-er érdi 72b/11, 74a/02, 75a/01

é.-er érdim 91b/11

é.-ip turup érdiler 83a/06

é.-ip turup érdi 83b/03

é.-mas érdi 74a/03, 75a/01

é.-mes érdi 73b/09

é.-r érdiler 74b/07

é.-ur érdi 73b/08, 73b/11, 74b/03

é.-ur érdi ki 74a/05

é.-ur érken 74b/06

[=18]

ér- Ermek, ulaşmak, kavuşmak.

é.-mek bol- Kavuşacağı gelmek. 88a/07

[=1]

érik- Erken kalkmak.

é.-gen soñ 87b/05

[=1]
érlik Yiğitlik, bahadırılık.
é.+ni kııl- Yiğitlik göstermek. 85a/04
 [=1]
érmān Bk. **armān** 1
é. 84a/08
é.+iñ 76a/07, 76a/11
 [=3]
érte Erken, sabah.
é. bilen Sabahleyin. 89a/10, 90a/04
 [=2]
érterak Daha sonra.
é. 86a/07, 86a/11, 86b/05
 [=3]
ésen Sağ, salim, afiyette, sıhhatli, mesut.
é. bol- 69b/11
é.+de 75b/10
 [=2]
éş Denk, emsal, benzer.
é.+i 91a/10
 [=1]
éşit- Duymak, işitmek. Krş. **eşit-**
é.-! 73b/01, 91a/05
é.-iñiz 81a/12
é.-ip 72b/07, 77b/11, 83a/02
 [=6]
ét- Yapmak, etmek, eylemek, kılmak.
é.-se 82b/06
é.-sem 75b/11
 [=2]
tör ét- 82b/06
yād ét- 75b/11
 [=2]
étek Giysinin belden aşağıda kalan bölümü.
é.+idin (étegidin) 71b/09
 [=1]
ézil- Bir şeyin baskısı, ağırlığı altında bunalmak, sıkılmak.
é.-ip 78a/05
 [=1]
yürek bağı ézil- 78a/05
 [=1]

F

faķır Ar. Yoksul, muhtaç.
f. fuķarā Fakir kimseler. 74b/01
 [=1]
fānī Ar. Ölümlü, baki olmayan.
f. 82a/07
 [=1]

fātiha Ar. Kur'an-ı Kerim'in ilk suresinin adı, elham.

f. al- 87a/11

[=1]

fāyıda (< Ar. *fā'ide*) Yarar.

f. kııl- Yarar sağlamak, faydası olmak. 75b/07

[=1]

fedā (< Ar. *fedā*) Bir amaç uğruna bir değer veya varlıktan vazgeçme.

f. (cān fedā kııl-) 83a/09

[=1]

felek Ar. Dünya, âlem, devran.

f.+ge (taht-ı felek) 73a/07

[=1]

ferzend Far. Oğul, çocuk.

f. 82a/11

f. bol- 79a/11, 82b/03

f. dép 79b/01

f. éken 81b/01, 82a/03, 82a/07

f.+i 82a/15, 82b/07

f. kııl- 71b/10, 79b/02

f.+ni 78a/03, 79a/09

[=13]

ferzendli Çocuk sahibi (kimse).

f.+niñ 81b/13

[=1]

ferzendsiz Çocuk sahibi olmayan (kimse), çocuksuz.

f.+din 77a/08

f.+niñ 86a/01

[=2]

fuķarā Ar. Fakirler, yoksullar.

f.+lar (faķır fuķarā) 74b/01

[=1]

fulad (< Far. *pūlād*) Silah.

f. dabıl tuy- 79b/07

[=1]

fūtā (< Ar. *fūta*) Vücudun belden aşağı kısmını örtecek şekilde kuşanılan, genellikle ipekten bir nevi önlük, peştemal.

f.+m 69b/07

[=1]

G

ğaddār Ar. Zalim, merhametsiz, insafsız.

ğ.+niñ (dünyā-yı ğaddār) 75a/05

[=1]

ğāfil Ar. Basiretsiz, aymaz.

ğ. 75b/07
 ğ.+dı 84b/11
 [=2]
 ğam (< Ar. *ġamm*) Kaygı, tasa, keder, iç
 darlığı.
 ğ. *ķayġu* 72a/05
 [=1]
 ğamze Ar. Süzgün yan bakış.
 ğ. *bilen* 72b/10
 [=1]
 ğanīm Ar. Düşman, yağmacı.
 ğ. 72b/01, 87a/03
 ğ.+din 84b/09
 ğ.+niñ 71a/07
 [=4]
 ğanīmet Ar. mec. Beklenmedik
 zamanda ve şekilde ele geçen şey
 veya fırsat.
 ğ. *bil-* 72b/06
 ğ.+dür 83b/01
 [=2]
 ğarīb Ar. Kimsesiz, zavallı.
 ğ. 70a/01, 70a/05
 ğ. *bol-* 70b/08
 ğ.+ge 70b/06
 ğ. *ġurebā* 74a/11
 [=5]
 ğayday Nasıl, ne gibi.
 ğ. 74b/03
 [=1]
 ğāyibāne (< Ar. *ġāibāne*) Gizli bir
 şekilde, görünmez bir şekilde.
 ğ. 69a/10
 [=1]
 ğayret Ar. Çalışma, çaba.
 ğ. *ġıl-* 72b/01
 ğ. *ķıl-* 81a/05
 [=2]
 ğazel Ar. Klasik edebiyatın en mühim
 ve en çok kullanılmış olan nazım
 şekli.
 ğ.-i *Aġa Yunus* 81b/11, 82a/09,
 82b/05
 ğ.-i *Gülnār* 81b/07, 82a/05, 82b/01,
 82b/13
 ğ.-i *Miškāl* 82a/01, 82a/13, 82b/09
 [=10]
 geday (< Far. *gedāy*) Dilenci, yoksul,
 fakir.
 g.+ı 82a/11

[=1]
 gerd Far. Toz, toprak.
 g.+i 69b/05
 [=1]
 ġıl- Bk. *ķıl-*
 ğ.-*ġıl* 72b/01
 [=1]
 ğayret *ġıl-* 72b/01
 [=1]
 ġilmān Ar. Cennette hizmet eden
 delikanlılar.
 ğ. *dék bol-* 72b/04
 [=1]
 ġır Bk. *ķır*
 ğ. *derle-* 80b/05
 [=1]
 Ğır At Köroğlu'nun, güzelliği ve
 yiğitliği ile meşhur atı.
 Ğ. 85b/06, 87b/02, 87b/07
 Ğ.+ı 87b/08
 Ğ.+ıġa 69a/07, 85b/09, 88b/06
 Ğ.+ım 89b/03
 Ğ.+ımġa 84b/11
 Ğ.+ımnı 78b/01
 Ğ.+ımnıñ 89b/01, 90a/02
 Ğ.+ıñ 80b/10
 Ğ.+ıñā 86b/11
 Ğ.+ıñı 80b/09
 Ğ.+nı 77a/02, 84b/02, 84b/06,
 84b/08, 84b/10, 85a/01, 85a/03,
 85a/05, 85a/07, 85a/09, 85a/11,
 86b/05, 86b/07, 86b/11, 87a/02,
 87a/04, 87a/06, 87a/10, 87a/11,
 88a/05
 Ğ.+nı *çap-* 87b/05, 88b/04, 88b/09,
 88b/10
 Ğ.+nıñ 77a/01, 87b/09, 88a/09
 [=42]
 ġırla- Saçları beyazlamak; mec.
 yaşlanmak.
 ğ.-*dıñ* 82b/06
 [=1]
 ġızġan- Kıskanmak.
 ğ.-*madılar* 72a/03
 [=1]
 ġubār Ar. Toz, ince toprak.
 ğ.+ı 71a/03
 [=1]
 ġunan Tay, iki üç yaşındaki at.
 Bk. *ķunan*

ğ.+mîda 78b/01
 [=1]
 ğurebā Ar. Garipler, kimsesizler.
 ğ. (ğarīb ğurebā) 74b/01
 [=1]
 gül Far. Gül ağacının güzel kokulu, pek çok çeşidi bulunan çok makbul çiçeği.
 g. 89b/09, 89b/11
 g. bol- 76a/11
 g.+dey 79b/03, 91b/04
 g.+dey bol- 76b/08, 77a/08
 g.+iñ 77b/07
 g.+ler 82b/02
 g.+üm 72a/07, 80a/01
 g.+ümni 84a/01
 [=12]
 gül-bün Far. Gül kökü, gül biten yer.
 g.+çek 90a/10
 [=1]
 gül-gün Far. Gül renkli, pembe.
 g. 76a/03
 [=1]
 Gül Ayım Avaz'ın öz annesi.
 G. dek 69b/10
 [=1]
 gülistān Far. Gül bahçesi, gülzar.
 g. 81b/13
 [=1]
 Gülnār Köroğlu'nun eşlerinden biri.
 Krş. Gülnār Ayım, Gülnār Perī
 G. 80b/12, 81a/11
 G. (ğazel-i Gülnār) 81b/07, 82a/05, 82b/01, 82b/13
 [=6]
 Gülnār Ayım Bk. Gülnār
 G. 81a/12
 [=1]
 Gülnār Perī Bk. Gülnār
 G. 71b/07, 80a/08, 85b/02
 [=3]
 günehkār Far. Günah işleyen, günah işlemiş kimse.
 g. bol- 83b/05, 83b/07, 84a/02
 g. kıl- 73b/08, 73b/11, 83b/06
 [=6]
 günehkārlik Günahkâr olma durumu.
 Krş. günehkārlik
 g.+ığa (günehkārlığığa) 83b/07, 83b/09

[=2]
 günehkārlik Bk. günehkārlik
 g.+i (günehkārlığı) 84b/02
 [=1]
 Gürcistān Karadeniz'in doğu kıyısında, Güney Kafkasya'da yer alan ülke.
 G.+dın 70a/09, 81a/09
 G. éli 69b/02
 G. şehri 69a/09, 69b/04
 G. yurtı 69b/06
 [=6]
 güyā Far. Sözde, sanki.
 g. ki Güya, sanki. 72a/02
 [=1]

H

haber Ar. Bir olay üzerine edinilen bilgi.
 h. yet- Haber ulaşmak. 73a/06
 [=1]
 hafa Far. Sıkıntı, bunalma.
 h. 83b/03
 h. bol- Sıkılmak, bunalmak. 84b/01
 [=2]
 hafalik Sıkıntılı olma hâli.
 h. birle 83b/04
 [=1]
 hafr Ar. Koruyucu, himaye eden.
 h.+ı 86a/07
 [=1]
 h^vāh Far. Karşılaştırma edatı. İsteme, isteyiş.
 h... h^vah "İster ... ister". 78a/03
 [=1]
 Hāk (< Ar. ḥaqq) 1. Allah.
 H.+dayın 78b/05
 H.+dın 85a/06, 91b/07
 H.+a (Hākka) 79b/01, 86b/03, 86b/09
 2. (İyelik ve yönelme eki ile) İçin, hususunda, dair.
 h.+ığa (hākkağa) 74b/04
 [=7]
 hākiyān Far. Ölümçül, felaket.
 (Kelimeyi ḥal-i nān şeklinde okumak da ihtimal dahilindedir. ḥal-i nān: Far. ekmeğin üzerine serpilen tohum.) (?)
 h. 90a/07
 [=1]
 hāl Ar. Durum, vaziyet. Krş. kal
 h. 78b/07, 78b/08
 h.+da (şul hālda) 83a/05

h.+ı 76a/03, 76a/05, 76a/07, 76a/09, 76a/11
h.+m 86b/10
 [=9]
Hāldār Hasan Han'ın öz babası. Isfahan şehrinde yaşamaktadır.
H. 81a/05
 [=1]
halk Ar. Aynı ülkede yaşayan, aynı kültür özelliklerine sahip olan insan topluluğu.
h.+ı (Türkmen halkı) 88b/11
 [=1]
han Hükümdar.
h. ('Avaz Han) 68b/11, 69a/01, 70b/01, 70b/07, 70b/08, 70b/11, 72b/07, 73b/01, 74a/02, 74a/09, 83b/01, 83b/02, 83b/05, 83b/06, 84a/11, 84b/04, 87a/11, 89a/04, 89a/09, 89b/04
h. (Hasan Han) 71b/01, 75a/03, 76a/10
h. (Köroğlu Han) 69a/05, 71b/02, 72a/04, 72a/05, 73a/07, 75a/05, 78a/09, 80a/07, 83b/01, 83b/08, 84b/05, 88b/11
h. ata 89a/10
h. bilen (Hasan Han) 76b/01
h. birle ('Avaz Han) 71b/02
h. birle (Hasan Han) 83a/05
h. bol- 70b/10, 70b/11
h.+day ('Avaz Han) 84a/01
h.+dı ('Avaz Han) 69a/06, 87a/09
h.+dın ('Avaz Han) 72a/01, 74a/07
h.+ğa ('Avaz Han) 69a/05, 70b/05, 84b/06, 85b/04, 86a/09, 88a/07, 90b/10
h.+ı ('Avaz Han) 86b/01
h. kıl- 73a/10
h. Köroğlu 77a/03
h.+m ('Avaz Han) 71b/11, 73a/04, 73a/10, 75a/03
h.+nı ('Avaz Han) 71b/03, 73a/01, 74b/01, 87b/08, 90a/08, 90b/03
 [=66]
hancığa Bk. **kançuğa**
h.+larığa bağla- 76b/03
 [=1]
hāne Far. Ev.
h.+m (külbe-i hāne) 69b/09

[=1]
hār Far. Diken.
h. bol- 79b/02, 82b/07
 [=2]
Hasan Bk. **Hasan Han**
H. bilen 79a/11
H.+dı 81a/05
H.+ge 79b/02
H.+m 82b/03
 [=4]
Hasan Han Köroğlu'nun manevi oğlu. Öz babası Halidar'dır. Krş. **Hasan**
H. 71b/01, 75a/03, 76a/10
H. bilen 76b/01
H. birle 83a/05
 [=5]
hasret Ar. Özlem.
h. bilen 79b/06
 [=1]
hatā (< Ar. *ḥatā* 'Yanlış.
h.+m 69b/07
 [=1]
hātūn Far. Kadın.
h.+ge 71b/07
 [=1]
havl Ar. Güç, kuvvet, kudret.
h.+ı 71a/07
 [=1]
hayāl Ar. Aslı olmadığı hâlde zihinde kurulan şey, düş.
h.+ıda 69a/04
 [=1]
hayda- Sürmek, sürüp akın etmek.
h.-p 70b/02, 87a/01
 [=2]
hayr Ar. İyilik, iyi ve faydalı iş, ihsan.
h. bereke 74a/08
 [=1]
hayrān Ar. Şaşkın, şaşırıp kalmış kimse.
h. bol- Şaşırmak. 85b/03
 [=1]
hāzır Ar. Belli bir işi yapacak veya belli bir işe yarayacak duruma getirilmiş olan şey.
h. kıl- 91a/09
 [=1]
hāzırān Ar. Bir yerde bulunanlar.
h.-ı Çembil 74a/08
 [=1]

hazret Ar. Yüce kabul edilen kimselerin adlarının başına saygı, övme, yüceltme amacıyla getirilen unvan.

h.-i Hızır İlyās 74b/03

[=1]

hecr Ar. Ayrılık.

h.+idin 74a/07

h. otı Ayrılık ateşi, ayrılık acısı.
69b/05, 69b/09

[=3]

hem Far. Ayrıca, üstelik, bir de, şu da var ki, zaten, dahi.

h. 71b/10, 72a/01, 72a/02, 73a/05, 74b/05, 76a/03, 76a/05, 76a/07, 76a/09, 76a/11, 76b/02, 78a/04, 78a/09, 80b/02, 83a/09, 84a/10, 84a/10, 84b/02, 84b/02, 85b/04, 90b/08

[=21]

hemme (< Far. *heme*) Hep, bütün, herkes.

h. 73a/09, 74a/11, 74a/11, 75a/03, 78a/06, 78a/06

h.+niñ 75b/03

h.+si 71b/02, 71b/07, 73a/04, 74b/01

h.+sige 74b/08

h.+sini 76b/02, 83b/08

[=14]

her Far. Önüne geldiği ismin benzerlerini teker teker hepsi, birer birer hepsi, birer birer tamamı anlamıyla kapsayacak biçimde genelleştiren söz.

h. 74b/03, 76a/08, 76b/06, 91a/08

h. çend Her ne zaman. 83a/09

h. kaday 91b/01

h. kaysı 76a/04, 76b/03, 76b/05

h. kün 82b/07

h. ne 83b/10

h. nemerse 79a/10

h. vaktā ki Her ne zaman ki. 73b/05

[=13]

hevā Ar. Heves, istek, arzu.

h.+sı 79a/02

[=1]

heves Ar. İstek, arzu, meyil.

h. 79b/09

[=1]

hey Sitem, yakınma, beğenme vb. çeşitli duyguları anlatan cümlelerde kullanılan söz.

h. dirîg 83a/08

[=1]

hıdmet Ar. Birinin işini görme.

h. kıl- Hizmet etmek. 92a/05, 92a/07

[=2]

hıdmetkār Far. Hizmet eden (kimse).

h.+niñ 85b/11

[=1]

Hızır Ar. Âbıhayat içtiği için

ölümsüzlüğe erdiğine, bereketi temsil ettiğine ve kul sıkıştığında imdadına yetiştiğine inanılan, bir görüşe göre peygamber, bir görüşe göre veli olan zat.

H. (hazret-i Hızır İlyās) 74b/03

H. İlyās 74a/08, 75a/01

[=3]

hicrān Ar. Ayrılık, ayrılık acısı.

h.+niñ 92a/08

[=1]

hiç Far. Hiç.

h. 74a/08, 74a/10, 81a/15, 82b/02, 84b/01, 90b/07

h. biri 72a/03

h. bolmasa 80a/05, 83a/01, 90b/08

h. kim 75b/07, 76b/07, 91b/02, 92a/09

[=14]

hişşe Ar. Kısım, pay.

h. 71b/05

[=1]

hoş (< Far. *hūş*) Akıl, şuur.

h.+ı ('aql hoşı ket-) 78a/07

[=1]

hüb Far. Güzel.

h. 76a/05

[=1]

Hudā Far. Allah, Tanrı. Krş. **Hudāy**

H. 70b/06, 84b/11, 85a/06, 85a/10

H.+ga 70a/11, 75a/07

H.-yı Te'ālā 74a/05, 74a/09, 74b/11, 78a/03

[=10]

Hudāy Bk. **Hudā**

H.+ım 69b/07, 79b/05, 79b/08, 84b/07

[=4]

ḥumārī Ar. Bir şeyden kendini
kaptıracak derecede mutluluk
duyan kimse, mest.
ḥ. bol- Mest olmak. 88a/10, 88b/01,
88b/10, 89a/11, 89b/02, 89b/04,
89b/06, 89b/08, 90a/01, 90a/03,
90a/07
[=11]
Ḥünkār Şāh Gürcistan'ın hükümdarı.
Ḥ. 68b/06, 68b/07
[=2]
ḥūr Ar. Cennet kızı, huri.
ḥ.+day bol- 76b/09
ḥ. dék bol- 72b/02
[=2]
ḥurūş Far. Coşma, gürleme.
ḥ.+mı kıl- 80b/13
[=1]
ḥūş (< Far. *hoş*) Beğenilen, güzel, iyi.
ḥ. 69b/04, 70a/01
ḥ. bol- 68b/10, 70b/04, 72b/07,
83a/02
ḥ. kél- 91b/08, 92a/01
[=8]
ḥūşla- Hoş duruma getirmek.
ḥ.-p 72b/10
[=1]
ḥūşlan- Hoşlandırmak, hoş duruma
getirmek.
ḥ.-mañ 75a/10
[=1]
ḥūşlaş- Veda etmek.
ḥ.-ıp 69a/10
[=1]
Hüdik Yer adı.
H. 71a/09, 77a/06, 87b/11
H.+din 84b/04, 89b/04, 89b/06,
89b/08, 90a/01, 90a/03, 90a/07
H. köli 76b/03, 86a/05, 86b/04,
87b/01, 89a/11, 89b/02, 90a/04
H.+niñ 71a/09
H.+niñ köli 71a/08, 88a/02
[=20]
ḥükm Ar. 1. Geçerlilik, önem.
ḥ. 90a/06
2. Kudret, nüfuz.
ḥ.+inde 87a/03
[=2]
ḥükümet Ar. Devlet.
ḥ. mühri 73a/09

[=1]
ḥurrem Far. Sevinçli, şen.
ḥ. (şād ḥurrem bol-) 72a/02
ḥ. birle (şād ḥurrem) 74b/09
[=2]

ḥüsn Ar. Güzellik.
ḥ.+i bilen 78a/01
ḥ.-i cemāl 73a/03
ḥ.+ige 90a/10
[=3]

I

İşfahān İran'da bir şehir.
I.+dın 81a/05
[=1]
‘ış Ar. Zevk ve sefa.
‘ī. ‘ışrat kıl- Yiyip içip eğlenmek.
90b/04
[=1]

ışık Aydınlık.
ī. kıl- 86a/07
[=1]
‘ışrat Ar. İçki içme, içki.
‘ī. (‘ış ‘ışrat kıl-) 90b/04
[=1]

‘ıyāl Ar. Kadın, eş.
‘ī.+largā 91a/03
[=1]

İ

iç 1. Bir şeyin kendi sınırları arasında
kalan kısmı, dahil.
i.+inde 80a/01, 89b/11
i.+indin 68b/04
2. mec. Gönül, yürek.
i.+idin 83b/03
i.+ige 70a/02, 78a/08, 82a/02
i.+im tol- 77a/08
i.+indegi 78a/06
[=9]
iç- 1. Bir sıvıyı ağza alıp yutmak.
i.-er bolsalar 73b/06
i.-iñ 75b/08
i.-tiñiz 76a/03
2. Yemek.
i.-gen 76b/08
[=4]
aşı iç- 76b/08
şarāb iç- 73b/06, 75b/08, 76a/03
[=4]
içre İçinde, içerisinde.
i. 72b/02, 78b/05

[=2]
içün İçin, sebebiyle, -den ötürü.
 i. 75a/06
 [=1]
idbār Ar. Talihsizlik, bahtsızlık.
 i.+ı 88a/09, 89b/01
 [=2]
ige Tanrı, Allah.
 i.+m 83b/11, 92a/08
 i.+si 85b/10
 i.+siz **dép** 87a/06
 [=4]
ihtiyār Ar. Seçme, tercih etme.
 i. ('inān-ı ihtiyār) Seçme iradesine sahip (kimse). 73a/09
 [=1]
ikev İkisi.
 i.+i 75a/01
 i.+iler 83a/05
 i.+ileri 74b/03
 [=3]
iki Birden sonra, üçten önce gelen sayının adı.
 i. 72b/08, 72b/09, 75b/08, 76b/08, 78b/10, 81a/12, 82a/14, 89a/05, 90a/11, 90b/01, 91b/09
 i. (bir iki) 90b/08
 i. birdey İkide bir. 91a/04
 i.+si (on iki) 71b/10
 [=14]
ilāhī Ar. "Ey Allahım" anlamında Allah'a hitap sözü.
 İ. 90b/05
 [=1]
ilen Bk. **bilen 2**
 i. 81a/10
 [=1]
İlyās Kuran'da adı geçen peygamberlerden biri.
 İ. (Hızret-i Hızır İlyās) 74b/03
 İ. (Hızır İlyās) 74a/09, 75a/01
 [=3]
'inān Ar. Kontrol, idare, yürütme.
 'i.-ı ihtiyār 73a/09
 [=1]
ini Küçük erkek kardeş.
 i. (ağa ini) 70a/09
 i.+m 79b/11
 i.+ñ 82b/11
 [=3]

iñrel- Hazin hazin ağlamak, nale ve ah etmek.
 i.-meyin 75a/08
 [=1]
zār iñrel- 75a/08
 [=1]
iñren- Dertli dertli ağlamak, nale etmek.
 i.-ip **çök-** 82a/15
 [=1]
isge- Koklamak.
 i.-siñ 77b/07
 [=1]
İslām Ar. Hz. Muhammed'in yaydığı din, Müslümanlık.
 İ. (dīn-i İslām) 81a/02
 [=1]
iş Bir maksatla yapılan faaliyet, çalışma, amel.
 i. **bol-** 91b/07
 i.+i 73a/04, 92a/03
 i.+im 91a/08
 i.+imiz 74a/08
 i.+ini **kıl-** 69a/01
 i.+iñ 77b/01
 i.+te 79a/01
 [=8]
işen- İnanmak, birine güvenmek.
 i.-iñ 75a/11
 [=1]
iye Sahip, malik.
 i.+si 79a/08, 81b/09
 [=2]
iz Bir insanın veya hayvanın geçtiği veya önce bulunduğu yerde bıraktığı belirti, nişan, alamet, emare.
 i.+im 80a/04
 i.+imni 91a/04
 i.+ini 69a/03, 74b/02
 i.+iñ 77b/09, 82b/14
 i.+iñdin 91b/10
 i.+iñe 77b/03
 [=8]
izle- Arkasından gitmek, takip etmek.
 i.-geniñ 91b/02
 [=1]
K
kābıl Ar. Olabilir, mümkün.
 k.+dı 85a/06
 [=1]

kaç- Birinden veya bir şeyden kurtulmak için süratle uzaklaşmak.
ķ.-ġan 81a/13
ķ.-ı̇p bar- 68b/09
 [=2]
ķaçur- Kaçırarak.
ķ.-dın 82b/14
 [=1]
ķad (< Ar. *ķadd*) Boy.
ķ.+iñni 82a/14
ķ. ķāmat Boy bos. 71b/03
 [=2]
ķāđi Ar. İslam hukukuyla yönetilen devletlerde halk arasında çıkan anlaşmazlıkları, her türlü davayı halletmek üzere devlet tarafından tayin edilen memur.
ķ.+nıñ 79a/04, 81b/04
 [=2]
ķādım Ar. Eski, önce.
ķ.+ge 72b/09
 [=1]
ķadir (< Ar. *ķadr*) Değer, kıymet.
ķ. bil- Gereken değeri vermek, kıymet bilmek. 89b/10
ķ.+den 90a/05
 [=2]
ķādir Ar. Tam ve mutlak kudret sahibi olan, istediğini dilediği gibi yapmaya gücü yeten.
ķ. 83b/11
 [=1]
ķāfir Ar. Tanrı'nın varlığını ve birliğini inkâr eden kimse.
ķ.+ge 80b/06
ķ.+lerdin 78b/03
ķ.+lerge 82b/10
 [=3]
ķahr Ar. İnsanın içine işleyen derin üzüntü, sıkıntı, keder.
ķ. bilen 91b/09
ķ.+ı 69b/03
ķ.+ıdın 74b/11
ķ.+ımmı 84a/03
 [=4]
ķakır- Balgam çıkarmak.
ķ.-mak 73b/10
 [=1]

ķākül Far. Alna düşen kısa saç demeti, perçem.
ķ. 91b/09
ķ.+im 91a/02
ķ.+im (zer ķākül) 89b/05
ķ.+in 81a/13, 87b/04
ķ.+in (zer ķākül) 88b/02
ķ.+indin 70b/07, 72a/08
ķ.+ini (zer ķākül) 72b/09
ķ.+iñ 72b/03
ķ.+iñdin 92a/01
 [=11]
ķāküllü Kâkülü olan, perçemli.
ķ. bol- 77a/09
 [=1]
ķal (< Ar. *ķāl*) Bk. **ķāl**
ķ. 78b/07
 [=1]
ķal- 1. (Olduğu yerde veya olduğu hâlde) Durmak.
ķ.-ayın 90b/09
ķ.-ır 85b/11, 85b/11, 86a/01
ķ.-sun 72b/01
 2. Hareketine, yoluna devam etmemek.
ķ.-ma 92a/01
 3. Bir şeyin etkisine maruz olmak.
ķ.-ır bol- 69b/09
 4. (Bir yerde) Olmak veya bulunmak.
ķ.-masun 84a/08
ķ.-sa 73b/07
 5. Var olmaya devam etmek, bitmeden sürmek, sürüp gitmek.
ķ.-mas 79a/01
 6. Vakit geçirmek, eğleşmek.
ķ.-ı̇p 86b/09
ķ.-may 86a/11
 7. (Dünden bugüne nasihat, yadigâr vb. olarak) Birinden diğerine geçmek, intikal etmek.
ķ.-ġan 81a/04
 8. Var durumda olmak, mevcut olmak.
ķ.-dı 75a/11, 75b/04
ķ.-dı mu 92a/08
ķ.-madı 91a/02
ķ.-mas érđi 74a/03
 9. Vazgeçmek.

ķ.-may s n 86a/02
 [=19]
ķe ge ķal- 86b/09
 [=1]
ķala (< Ar. *ķal'a*) Kale, hisar.
ķ. 77a/10
ķ.+sı 71a/10
 [=2]
ķalem Ar. Yazı yazmaya mahsus, genellikle  ubuk bi iminde  let.
ķ. 90a/10
 [=1]
ķalk n Ok, kılı  vb.nden korunmak i in sava  ıların kullandığı korunmalık.
ķ. 75b/10, 89b/03
 [=2]
ķam ı Ucuna ince deri, me in veya ip ba lanmış bir de nekten ibaret vurma aleti, kırba .
ķ. sal- Kam ı ile vurmak. 88b/06
ķ. ur- Kam ı ile vurmak. 87a/10
 [=2]
ķ mat Ar. Boy, endam.
ķ.+ı a (ķad ķ mat) 71b/03
 [=1]
ķ mil Ar. İlim, fazilet ve h ner sahibi kimse.
k. p r 86b/02
 [=1]
ķan V cut dokularını besleyen kırmızı renkli sıvı.
ķ. 70b/06
ķ.+ a 81a/01
ķ.+ımı 76a/02
 [=3]
ķanat Ku larda u mayı sa layan organ.
ķ.+ı 82a/07
ķ.+ım (ķol ķanat) 86a/09
ķ.+ımdın 70a/06
ķ. ķolla- 87b/03
 [=4]
ķan u a Eyerin terkisi. Kr .  ancı a
ķ.+ a bayla- 88a/06
 [=1]
ķanday Nasıl, ne gibi.
ķ.+lar (her ķanday) 91b/01
 [=1]
ķanlı İ inde kan bulunan.
ķ. 86b/02

[=1]
ķara En koyu renk, siyah.
ķ. 80b/10, 90a/08
 [=2]
ķara- Bakmak.
ķ.-! 71a/04, 78b/07
ķ.- a s n 87a/09
ķ.-ma 86b/11
ķ.-madım 70a/04
ķ.-ma n 91b/09
ķ.-p 70b/05, 72a/06, 75a/04, 77a/03, 78a/05, 78a/09, 83b/09, 85b/04, 85b/05, 86a/09, 87b/01, 88a/08, 88b/01, 89a/09, 90b/10
ķ.-p  di 88b/05
ķ.-sa 89a/06, 89a/07
ķ.-s n 91a/08
ķ.-tım 87a/08
ķ.-y ber- 88b/03
ķ.-y karay ket- 71a/05
ķ.-y-m n 78b/11, 89b/05
ķ.-y n 75b/01
 [=31]
ķara  G z nuru (ok ama s z ).
ķ.+ım 85b/10
 [=1]
ķar met (< Ar. * ar met*) Bor , bor   deme.
ķ.+ler 75a/08
 [=1]
ķar ı a Atmaca.
ķ.+day 87b/03
 [=1]
ķarda  Karde .
ķ. bol- 78b/12
 [=1]
ķarga Kanatları geni , t yleri kara, gagası di li, tarla ve bah elere  ok zararlı  t c  ku .
ķ.+lar 70a/03
 [=1]
ķarı- Ya lanmak, kocamak.
ķ.-dım 78a/11
ķ.-di n 80b/06
 [=2]
ķarında  Karde ; akraba.
ķ.+ı birle (ķavm ķarında ) 69a/10
 [=1]
ķartay- Ya lanmak, kocamak.
ķ.-dım 79b/01

ķ.-dĩñ 77b/01
ķ.-ġan soñ 78b/08
ķ.-ġanda 82a/11, 86a/09
ķ.-ġannĩñ 79a/01
ķ.-ip 82a/14
ķ.-ip men 80a/01
 [=8]
Ķaṣṣāb Bk. **Bulduruķ**
Ķ. 81a/09
 [=1]
kāse Far. Çini, toprak veya camdan yapılmış çukur çanak.
k. 72a/10, 72b/11, 72b/11, 76a/11, 83b/06
k.+si 73b/06, 83b/04
k.+sinde 73b/07
 [=8]
kaş I Huzur, ön, nezd, karşı.
ķ.+ıda 77a/03
ķ.+ıġa 75b/01, 87a/05
ķ.+ıġa al- 75a/04
 [=4]
kaş II Gözlerin üzerinde kavisli birer çizgi oluşturan kısa kıllar.
ķ.+ları 90a/10
 [=1]
ķatar (< Ar. *ķatar*) Sıra, dizi.
ķ. 84b/04, 88a/04, 88a/06
ķ.+a 72b/08, 83b/02
ķ.+daġı 78a/10, 89b/07
ķ.+ı 80a/02
 [=8]
ķatı Katı, sert, kaba.
ķ. 87a/10
ķ. til Kaba söz. 86b/08
 [=2]
ķatıġ Katı, sert.
ķ. 83a/07
 [=1]
ķatre Ar. Damla.
ķ. 73b/07
ķ. ķatre Damla damla. 78a/04, 78a/05
 [=3]
ķavm Ar. Aynı soydan gelen, dil, töre ve kültürleri ortak insan topluluġu, budun, kavim.
ķ. ķarındaş Akriba ve yakınlar.
 69a/10
 [=1]
ķavl Ar. Söz, kelam.

ķ.+ı 71a/07
ķ.+iñe 86a/04
 [=2]
ķayda Nerede.
ķ. 78b/02, 85b/03
ķ. 70a/08
 [=3]
ķayġu Endişe, gam, keder.
ķ. (ġam ķayġu) 72a/05
ķ. miñnet 72b/05
 [=2]
ķāyil (< Ar. *ķā'il*) Hoşnut, memnun.
ķ. bol- Memnun olmak. 71b/04
 [=1]
ķāyim (< Ar. *ķā'im*) Devam eden, sürüp giden, var olan.
ķ. 71a/09
ķ. ķıl- 80b/02
 [=2]
ķayna- Coşmak, coşup taşmak.
ķ.-p 69b/11
 [=1]
ķaynat- Kaynar duruma getirmek.
ķ.-ip 88b/08
 [=1]
baġrın ķaynat- 88b/08
 [=1]
ķaysı Hangi.
ķ. (her ķaysı) 76b/05
ķ.+nı (her ķaysı) 76b/03
ķ.+ñ (her ķaysı) 76a/04
 [=3]
ķayt- Dönmek, geri dönmek.
ķ.-ip 69b/02, 69b/04, 69b/10, 75b/08, 86b/05, 88a/10, 88b/03, 89b/10
ķ.-ip kél- 70a/08, 79a/10
ķ.-mas 85b/07
ķ.-sam dép 87b/06
 [=12]
başı ķayt- 88a/10, 88b/03
başım ķayt- 89b/10
tez ķayt- 87b/06
 [=4]
ķayta Tekrar, bir daha, yeniden.
ķ. 91a/05
 [=1]
ķaytadın Tekrar, bir daha, yeniden.
ķ. 83a/11
 [=1]

kaz Perde ayaklılardan, uzun, beyaz ve gri boyunlu, suda ve karada yaşayan, uçan, yabani veya evcil kuş.
k.+mı 81a/08
 [=1]
kazık Toprağa çakılmak için hazırlanmış, ucu sivri demir veya ağaç.
k.+ga bağla- 77a/02
 [=1]
keç Beklenen veya alışılan zamandan sonra.
k.+ge kal- 86b/09
k.+ige 70a/02
 [=2]
keçe Gece, güneş battıktan sonra başlayan ve gün ağarınca kadar süren karanlık zaman.
k. 90b/07
k. kündüz 74a/10, 74b/10, 75a/07
k.+si 74b/10
 [=5]
keçim Er yahut at için zırh.
k. kıl- 75b/11
 [=1]
keçir- Bağışlamak, affetmek.
k.-gey 69b/07
 [=1]
kel- Gelmek.
k.-diñ 77a/07, 77a/09, 77a/11, 77b/02, 77b/04, 77b/06, 77b/08, 77b/10
k.-e mén 89b/04, 90a/01, 90a/03, 90a/04
k.-ip 68b/06
k.-meydür 75b/08
 [=14]
toğrı kel- 68b/06
 [=1]
kelime Ar. Söz, kelim.
k. 90b/08
 [=1]
kelinçek Genç kadın. Krş. **kélinçek**
k. 90b/09
 [=1]
kemer Far. Bele bir kere dolandıktan sonra bağlanan veya tokalanan bel bağı.
k. 73a/08

[=1]
kemhâb Far. Tek renk nakışlı giysi.
k.+dın (aṭlas kemhâb) 89a/07
 [=1]
kemîn Ar. Kefen.
k.+lerni (aṭlas kemîn) 80b/01
 [=1]
kendi İyelik ekleri alarak kişilerin öz varlığını anlatmaya yarayan dönüşlülük zamiri.
k. 87a/09
 [=1]
kerek Gerek, lazım.
k. bol- Gerekmek, lazım olmak.
 91b/04, 92a/05, 92a/09
 [=3]
kerek- Gerekmek, lazım olmak.
k.-meydür 84a/10
 [=1]
kes- Kesici bir araçla bir şeyi ikiye ayırmak, parçalamak.
k.-gen 78b/06
 [=1]
ket- 1. (Bir şey veya bir kimse) Yakın bir yerden daha uzak bir yere doğru hareket etmek, uzak bir yere varmak.
k.-di 71a/05
k.-ip 75b/10, 77a/04
 2. Varmak, ulaşmak. Krş. **két-** 1
k.-ip 73a/07
 3. (Sıvılar için) Akmak, geçmek.
k.-ip 85b/11
 4. mec. Ölmek.
k.-erige 78a/07
k.-señ 81b/05
 5. Yok olmak, eser kalmamak.
 Krş. **két-** 2
k.-gin 90b/11
k.-ip 73a/04, 78a/07, 72a/05
k.-ipdür 82a/06
k.-ti 78b/07, 78b/07, 78b/08, 78b/08
 6. Zarf-fiil eki almış fiillerden sonra geldiğinde bir işin olup bittiğini ifade eder. Krş. **két-** 3
k.-er érdi 75a/01
k.-sem 79a/05, 79a/08
 [=19]
 ‘aql hoşı **ket-** 78a/07
ķaray ķaray ket- 71a/05

[=2]
ölüp ket- 79a/05, 79a/08
 [=2]
kette Büyük, kocaman, ulu.
k. 71a/06, 84a/02, 89a/05, 89a/06, 92a/02
 [=5]
kevn Ar. Varlık, mevcudiyet.
k.+iñ 82b/03
 [=1]
key- Giymek.
k.-gen 68b/05, 88b/08
 [=2]
keyf Ar. Zevk, haz, neşe.
k.+i bilen 73a/02
 [=1]
keyin Arka.
k.+idin (keynidin) 74a/04, 74b/03, 74b/07, 83a/11
k.+ige (keynige) 69a/09
 [=5]
kékiz Palas, keçe. (Metinde örtü anlamındadır.)
k. kıl- 89a/07, 89a/09
 [=2]
kél- Gelmek.
k.-! 84b/06, 86a/07, 91a/06
k.-di 68b/11
k.-dik 70b/09, 71a/10, , 71a/08
k.-diler 71b/06
k.-diñ 77a/05
k.-e 89b/06
k.-e bar- 75b/01
k.-e mén 89a/11, 89b/08, 90a/07
k.-e yat- 71a/07, 71a/11
k.-er éken 81b/12
k.-er mü 79a/10
k.-gen 81a/06, 81a/10, 91a/05
k.-gandin beri 84b/01
k.-gey sén 86a/11
k.-gil 84b/08, 84b/10, 85a/01, 85a/03, 85a/05, 85a/07, 85a/09, 85a/11
k.-günçe 86b/03
k.-ip 70a/08, 71b/11, 74b/04, 76b/04, 77a/01, 77a/02, 83b/01, 84b/05, 85b/04, 85b/05, 90b/02
k.-ip sén 92a/01
k.-ip siz 91b/08
k.-mes 85b/07

k.-se 75b/10
k.-ür 75b/02, 79a/07
k.-ür mén 89b/10
 [=50]
aldığa kél- 68b/11
hüş kél- 91b/08, 92a/01
tez kél- 91a/06
 [=4]
alıp kél- 71b/06, 71b/11, 81a/06, 81a/10, 84b/05, 84b/06
ķayıp kél- 70a/08, 79a/10
yügürüp kél- 85b/04
 [=9]
kélin Gelin; genç kadın.
k.+lerge 78b/12
 [=1]
kélinçek Bk. kelinçek
k. 90b/02
 [=1]
kéltür- Getirmek.
k.-üp 72a/06
 [=1]
timsāl kéltür- 72a/06
 [=1]
két- 1. Bk. ket- 2
k.-ti 74b/08,
 2. Bk. ket- 5
k.-ti 89b/01, 90b/11, 91a/03
 3. Bk. ket- 6
k.-ti 83b/04
 [=5]
tökülüp két- 83b/04
 [=1]
ķıl İnsan ve hayvan vücudunda biten sertçe ve kalınca tüy.
ķ. 80a/02
ķ.+ğı 87a/02
 [=1]
ķıl- Yapmak, etmek, eylemek. Krş. ğıl-
ķ.-a tur- 92a/05, 92a/07
ķ.-a'ımadılar 73b/04
ķ.-ay-mén 91a/09
ķ.-ayım 79b/01
ķ.-ayıñ 75b/11
ķ.-dı 80b/10
ķ.-dı-ki 73b/03, 73b/05
ķ.-dılar 71b/10
ķ.-dım 79a/08, 79a/11, 90b/05
ķ.-dım 84a/01

ķ.-dñ 76a/09, 80b/13, 80b/13,
 82b/03, 85b/08
ķ.-ġan 69a/01, 79b/02, 79b/09
ķ.-ġıl 75a/06
ķ.-ıp 68b/07, 68b/10, 69a/01, 71b/10,
 73a/07, 73a/10, 73b/08, 74a/04,
 74b/04, 74b/05, 74b/07, 75a/01,
 75b/05, 78b/05, 78b/06, 78b/06,
 80b/02, 80b/02, 81a/05, 83a/04,
 83a/09, 83b/06, 85b/01, 86a/04,
 89a/07, 89a/09, 90b/11, 91a/02
ķ.-ıp tur- 69a/04
ķ.-madı 75b/07
ķ.-masnı 75b/07
ķ.-may 86a/07
ķ.-sa 73b/11, 76a/06, 90a/06
ķ.-sañ 76a/10, 91b/02
ķ.-sañ-da 91a/10
ķ.-up 71b/03
ķ.-ur érđi 73b/11, 74b/03
ķ.-ur mén 85a/04
ķ.-urlar kim 73b/02
 [=66]
ābād kıl- 73a/07, 73b/03
āferīn kıl- 69a/01
amān kıl- 74b/07
armān kıl- 79b/09
bala kıl- 82b/03
başıñnı sadaġa kıl- 75a/06
béglik kıl- 75b/05, 91b/02
cān fedā kıl- 83a/09
cebr sitem kıl- 73b/04
çulķa kıl- 76a/09
du‘ā kıl- 71b/03, 74a/04, 74b/03,
 74b/04, 75a/01
düşmenlik kıl- 76a/06
érlikni kıl- 85a/04
fāyıda kıl- 75b/07
ferzend kıl- 71b/10, 79b/02
ġayret kıl- 81a/05
ġünehkār kıl- 73b/08, 73b/11,
 83b/06
han kıl- 73a/10
hāzır kıl- 91a/09
hıdmet kıl- 92a/05, 92a/07
hurüşnı kıl- 80b/13
‘İş ‘ışrat kıl- 90b/05
ışık kıl- 86a/07
işini kıl- 69a/01
ķāyim kıl- 80b/02

keçim kıl- 75b/11
kékiz kıl- 89a/07, 89a/09
ķoşun kıl- 76a/10
māl kıl- 79a/08
oġul kıl- 79a/11
olça kıl- 68b/10
rivāyet kıl- 73b/02
taħķīķ kıl- 73b/05
tal tal kıl- 91a/02
taşlep kıl- 85b/08
talkan kıl- 80b/10
temāşā kıl- 74b/05
tike tike kıl- 68b/07
tilek zār kıl- 79b/01
töre kıl- 84a/01
turuşını kıl- 78b/05
turuşnı kıl- 80b/13
va‘de kıl- 69a/04
yakın kıl- 80b/02

[=55]

ķılıç Kın içine konup bir kayışla bele
 takılan, çelikten yapılmış, eğri
 veya düz, uzun kesici silah.

Krş. **ķılınç**

ķ. (tılla ķılıç) 89b/03

ķ.+nı (tılla ķılıç) 81a/01

[=2]

ķılınç Bk. **ķılıç**

ķ. bilen (nuķra ķılınç) 75b/10

ķ.+nı (tılla ķılınç) 78b/04

[=2]

ķır Şehir ve kasaba dışındaki
 işlenmemiş geniş, boş arazi.

Krş. **ġır**

ķ.+dın 77a/05, 77a/09, 77b/02,
 77b/06, 77b/08, 77b/10

ķ.+ge 85b/08

[=7]

ķırķ Otuz dokuzdan sonra, kırk birden
 önce gelen sayının adı.

ķ. 84a/05

ķ. miñ 87b/02

[=2]

ķırķ Çilten Dinî inanışlara göre göze
 görünmeden insanlar arasında
 yaşayan ve tabiat üstü kuvvetlere
 malik olan kırk varlık, kırklar.

ķ. birle 74b/04

[=1]

Ƙırƙ Yigit Ƙoroĝlu'nun emrindeki
yiĝitler.

Ƙ. 72b/08, 73b/09, 73b/11, 74a/04,
74a/11, 75a/07, 75a/09, 75a/11,
75b/02, 75b/04, 75b/06, 75b/08,
75b/09, 75b/10, 76a/01, 76a/03,
76a/05, 76a/07, 76a/09, 76a/11,
77a/09, 84a/09

Ƙ. birle 73b/05

Ƙ. birlen 74b/10

Ƙ.+din 87a/11

Ƙ.+ge 70b/11, 82b/07

Ƙ.+im 72b/05, 76a/08

Ƙ.+ni 72a/04, 73b/04, 74a/03,
76b/02, 77a/07

Ƙ.+niñ 72a/01, 72b/10, 72b/11,
76b/01, 76b/05

[=39]

ƙıřřa Ar. Hikâye, rivayet.

ƙ.-i düvvüm 73b/01

[=1]

ƙıvan- Sevinmek, memnun olmak.

ƙ.-a men (70a/02)

[=1]

ƙıya Yamaç, bayır.

ƙ.+da 87a/01, 87a/03

[=2]

ƙıyaĝ Gaddar, acımasız, adaletsiz

ƙ.+mı 86b/08

[=1]

ƙıyâmat Ar. Tek tanrılı dinlerin inancına
göre bütün ölümlerin dirilip
mahşerde bir araya toplanacağı
zaman, dünyanın sonu.

ƙ.+ĝaça 83a/03

ƙ.+ta 69b/06

[=2]

ƙız Dişi cinsten olan evlat veya genç
kimse.

ƙ. 78a/03

ƙ.+da 76b/09

ƙ.+dan 87a/02

ƙ. ékendür 79a/02

ƙ.+ım 80a/05

ƙ.+ımı 81a/13

ƙ.+ıñ 77b/10, 83a/01

ƙ.+nıñ 88b/08

[=9]

ƙız- Aşırı derecede ısınmak, sıcaklığı
çok artmak.

ƙ.-ıp 88b/01

[=1]

kün ƙız- 88b/01

[=1]

ƙızıl Parlak kırmızı renk.

ƙ. 70b/06, 72a/07, 81a/01, 82b/02

ƙ. cebe 81b/08

ƙ. cıĝa 79a/02

ƙ.+day 70a/08

ƙ. nayza 78b/02

[=8]

Ƙızıl-baş Ƙızılbaşlık inancını taşıyan
kimse, sürhser.

Ƙ.+nı 76a/07, 87a/01

[=2]

ki Far. Bağlama edatı.

k. 73b/03, 73b/05, 73b/05, 74a/05

k. (ĝüyâ ki) 72a/02

k. (zîrâ ki) 83b/05

[=6]

ƙıbirli Başkalarını küçük, kendini büyük
gören kimse.

k. 76b/07

[=1]

ƙıçık Küçük.

k. 89a/07

[=1]

ƙıl Ar. Söz, kelam.

ƙ.+im 91a/02

[=1]

kim 1. Zamir.

k. 75b/04, 76a/06, 79a/05, 79a/08,
79b/04, 81b/05, 81b/09, 82b/06,
86b/10, 90a/10

k. (hîç kim) 76b/07, 91b/02, 92a/09

k.+ge (hîç kim) 75b/07

k.+iñ 77b/04

k.+ler 75a/11

2. Bağlama edatı.

k. 69b/03, 73b/02, 89a/01, 89a/04,
90a/11

[=21]

kin Soru cümlelerinin sonuna gelerek
endişe ve şüphe ifade eder, ki.

k. 89b/07, 89b/07, 89b/08, 90a/05,
90b/08, 91b/06

[=6]

ƙır- 1. Dışarıdan içeriye geçmek, içeriye
varmak.

k.-di 78b/10

k.-diler 76b/04
k.-e'lmes 91b/01
k.-er bol- 91a/10
k.-er érdi 74a/02
k.-gen 81a/09
k.-gen soñ 70b/11
k.-ip 76b/07, 83a/11
 2.İçinde yer almak, dahil olmak.
k.-! 72a/09
 [=10]
 savaşa kir- 72a/09
 [=1]
kirgüz- Girdirmek.
 k.-üp 71b/11, 72a/04, 73a/09
 [=3]
kiş Ses taklidi kelime.
 k. kişle- Kişnemek. 87b/05, 87b/07
 [=2]
kişi İnsan, kimse, şahıs.
 k. 83b/03, 89b/08, 91a/10, 91a/11,
 92a/02, 92a/04, 92a/05, 92a/07
 k.+ge 74b/11, 79a/10
 k.+ni 83a/08
 k.+niñ 89a/01
 k.+ñ 77b/02
 [=13]
kişle- Kişnemek.
 k.-p 87b/05
 k.-se 87b/07
 [=2]
 kiş kişle- 87b/05, 87b/07
 [=2]
kiyā Far. Koruyucu, kahraman.
 k.+sı 79a/01, 81a/15, 81b/08
 [=3]
kiyik Elbise.
 k.+de 77b/06
 [=1]
kizle- Gizlemek, saklamak.
 k.-p 84b/09
 [=1]
koçak Yiğit, yürekli, cesur (kimse).
 k. yigit 90a/05
 [=1]
kol İnsanın omuzundan parmak uçlarına
 kadar olan organı.
 k.+ğa 72a/10
 k.+ıdın 73b/06, 83b/04, 90a/05
 k.+ığa 73a/09, 84b/03, 88a/01,
 88b/06

k.+ıge 87a/07
k.+ımdan 91b/11
k.+ımızdın 83b/05
k.+ındağı 76b/11
k.+ka 86b/04
k. kanat 86a/09
k.+uñ birle 83b/01
 [=15]
kolla- Gözlemek, gözetlemek.
 k.-p 87b/03
 [=1]
 kanat kolla- 87b/03
 [=1]
kon- 1. İnnek.
 k.-! 91a/11
 k.-masañ 91b/03
 k.-masıñ 91a/11
 k.-sıñ 91b/02
 2. (Kuş için) Uçmasına son verip
 bir yerde durmak.
 k.-up 71a/01
 [=5]
kor- Korumak.
 k.-sun 90b/05, 90b/06, 90b/06
 k.-up 74b/07
 [=4]
korķ- Korkuya kapılmak, korku
 duymak, ürkmek.
 k.-up 74b/11
 [=1]
koruķ Korunmuş.
 k. 79b/09
 [=1]
koş Hizmetkârların muvakkat olarak
 oturdukları yahut uzun göç ve
 sefer esnasında kullanılan küçük
 keçe ev.
 k. 85b/11
 [=1]
koşçı Yolda refakat eden, maiyet.
 k. 86a/03
 [=1]
koşul- Katılmak.
 k.-up 70b/02
 [=1]
koşun Asker, ordu.
 k.+ı (koşını) 78b/04
 k. kıl- 76a/10
 k.+mı 68b/07
 [=3]

koy Koyun.
k.+day 78b/02
 [=1]
koy- Bırakmak.
k.-duñızlar 76a/08
 [=1]
koğal- Hareket etmek, kımıldamak.
k.-dı 88a/03
 [=1]
kozu- İkame edilmek, uyandırılmak.
k.-p 78a/06, 87b/08
 [=2]
köger- mec. Yetişmek.
k.-di 85a/10
 [=1]
kök Gök, sema, asuman.
k.+ge 87b/09
k.+ge (yer kök) 85a/02
 [=2]
kökrek Gönül, yürek.
k.+de 84a/08
k.+ige (kökregige) 80a/09
 [=2]
köl Göl.
k.+ge 77a/06
k.+i (Hüdikniñ köli) 71a/08
k.+idin (Hüdik köli) 89a/11, 90a/04
k.+ige (Hüdik köli) 76b/03, 86a/05, 87b/01, 89b/02
k.+ige (Hüdikniñ köli) 88a/02
k.+ige (Şalkar köli) 75b/05
k.+ini (Hüdik köli) 86b/04
k.+niñ 88b/02
 [=12]
kön- İtaat etmek.
k.-üp 88a/01
 [=1]
köñül Gönül, yürek.
k. 72a/01, 72a/01, 85b/08
k. buzul- 86a/08
k. çayla- Kalbi teskin etmek. 88a/05
k.+de 86a/10
k.+din 72a/05
k.+ge 84b/07
k.+i (köñli buzul-) 77a/01, 78a/04
k.+i (köñli tol-) 72a/01
k.+ige (köñlige) 83a/07
k.+ini (köñlini al-) 75b/03
k.+ini (köñlini köyert-) Gönülünü
 yüceltmek, hoş tutmak. 76b/01

k.+leri buzul- 83a/10
k.+leridin 73a/03
k.+ni köter- Gönül koymaktan
 vazgeçmek. 84b/02
k.+üm (viran köñlüm) 69b/11
 [=18]
köp 1. Çok, fazla.
k. 68b/11, 70b/09, 73a/07, 80b/06, 86b/06, 87a/08, 88b/05, 88b/09, 88b/10, 89a/01
 2. Kalabalık, halk, ahali.
k. 80a/01
k.+ge 80a/04, 82b/14
k.+lerge 77b/09
 [=14]
kör- 1. Gözle veya ışık yardımı ile bir nesne veya kimsenin varlığını algılamak, hissetmek.
k.-di-kim 89a/01, 89a/04, 90a/11
k.-düm 87a/03
k.-e'lmes 91b/01
k.-er köz 86a/01, 86b/07
k.-ey miz mü 70a/11
k.-genleriniñ 90b/01
k.-günçe 69b/02, 69b/04, 69b/10, 70a/01
k.-mek 70a/08
k.-mek bol- 88a/07
k.-mey miz mü 70a/11
k.-se 87b/04, 90a/10
k.-sem 78b/02
k.-üp 68b/11, 69a/01, 69a/09, 74b/02, 74b/05, 77a/01, 90b/11
 2. Bir şeyin oluşuna veya var olduğuna şahit olmak, müşahede etmek.
k.-diñiz 76a/04
k.-dük 70b/09
k.-er miz 69b/06
k.-er miz mü 69b/08
k.-mey miz mü 69b/08
 3. Yaşamak, geçirmek.
k.-er 69b/11
k.-gen 79b/04
k.-mesün 84a/07
 4. ... olarak kabul etmek, şöyle veya böyle değerlendirmek.
k.-mes éken 83a/10
k.-siñ 81b/13
 [=36]

körgüz- Gördürmek, göstermek.

k.-ür mén 85a/04

[=1]

Köroğlu Çembil'in hükümdarı. Krş.

Köroğlu Han, Köroğlu Sultân

K. 68b/06, 69a/02, 71a/10, 84a/08,
87a/07, 89b/04

K. (Ulı Köroğlu) 74a/10

K. birle 87a/11

K.+ğa 69a/02, 83a/11, 85a/10,
91b/03, 92a/06

K.+ğa (Han Köroğlu) 77a/03

K.+nı 76b/11, 80b/01, 83a/09,
87a/09, 88a/07

K.+nıñ 70a/04, 71b/08, 73a/05,
77a/03, 89a/04

[=24]

Köroğlu Han Bk. Köroğlu

K. 69a/05, 71b/02, 72a/03, 72a/05,
73a/07, 75a/05, 78a/09, 80a/07,
83b/01, 83b/08, 84b/05, 88b/11

[=12]

Köroğlu Sultân Bk. Köroğlu

K. 68b/03, 68b/09, 71a/11, 71b/10,
72b/07, 74a/04, 75a/02, 76a/10,
76b/01, 77b/11, 80a/09, 83a/02,
84a/09, 85b/01, 86a/08

K.+ğa 70b/01

K.+ıñ 76b/07

K.+nı 70b/04, 83a/07

K.+nıñ 78a/04

[=20]

körset- Göstermek.

k.-ip 70b/05

k.-mesün 74a/10

[=2]

körün- Görülür hâlde olmak,
görülebilecek durum veya
nitelikte olmak.

k.-di 68b/04, 89a/02, 89a/05

k.-e bar- 70b/04

k.-gen 71a/01, 71a/04, 71a/06,
88b/10

k.-se 86b/10

k.-üp 76b/08

k.-ür 69b/01, 71a/03

[=12]

tuğ baydağ körün- 89a/02

[=1]

körüş- Görüşmek, karşı kaşıya gelip
konuşmak.

k.-üp 71b/02

[=1]

köteh Far. Kısa.

k. 77a/10

[=1]

köter- Kaldırmak.

k.-gin 82a/10

k.-ip 71b/09

k.-sün 84b/02

[=3]

köñülñi köter- 84b/02

[=1]

kötür- Gidermek, ortadan kaldırmak,
yok etmek.

k.-er 69b/03

[=1]

köy- Yanmak.

k.-gen 90a/02

k.-gen éken mén 90b/03, 90b/04

k.-medim 79b/07

[=4]

köydür- Yakmak.

k.-me 86b/09

[=1]

köyert- mec. Yüceltmek.

k.-ip 76b/01

[=1]

köñlini köyert- 76b/01

[=1]

köz Göz, insanda ve hayvanda görme
organı.

köz 68b/11

k.+de 75b/01, 92a/04

k.+din (yaman köz) 74b/06

k.+i 78a/07, 83b/07, 88a/10

k.+i (körer köz) 86a/01

k.+i tey- 89a/02

k.+i tüş- Gözü ilişmek. 88b/05

k.+idin 78a/04

k.+ige 68b/04, 71b/08

k.+ige (kuralay köz) 71b/04, 73a/02

k.+ime (revşen köz) 78b/10

k.+imizge 74b/02

k.+imni 91a/04

k.+ini 81a/12

k.+ini (kuralay köz) 78b/07

k.+ini (şehlâ köz) 78a/06

k.+ini süz- 78a/06

k.+inniñ 76b/11
k.+iñ aç- 71a/04
k.+iñdin 82a/14
k.+iñni aç- 70b/09
k.+lerim 86a/06
k.+li 90a/08
k. nūru 86a/09
k. tey- 88b/03
k. uçı 88b/07
k.+üm 71a/03
k.+üm (körer köz) 86b/07
k.+üm nuri 85b/08, 85b/10
k.+ümge 69a/03
k.+ümniñ yağı 71a/05
k.+üñ aç- 71a/02
k. yaşı 70b/01
 [=39]
közle- Gözlemek, dikkatle bakmak,
 gözle takip etmek.
k.-gin 86b/04, 86b/05
 [=2]
kuçakla- Kucaklamak, kollarının arasına
 alıp sarılmak.
k.-p 86b/01
 [=1]
kudretli Kudret sahibi, güçlü.
k. 91b/07
 [=1]
kul 1. Allah tarafından yaratılmış olan
 insan, kişi.
k. 89b/09
k.+nıñ 90a/02
 2. Köle.
k.+day bol- 76b/09
 [=3]
kulaq Başın iki yanında bulunan işitme
 organı.
k. 68b/11
k. sal- Dikkatle dinlemek, kulak
 vermek. 70a/10, 70b/07, 70b/08,
 75a/06, 78b/10, 83a/06, 86a/02,
 86a/06, 87a/07, 91b/08
 [=11]
kunan Tay, iki üç yaşındaki at.
 Krş. **gunan**
k.+ıda 80b/09
 [=1]
Qunduz Günümüzde Afganistan'ın
 kuzeyinde bulunan şehir. Kent
 ahalisini Peştunlar, Tacikler,

Türkmenler, Özbekler ve Araplar
 oluşturmaktadır.
Q. bilen 85a/08
 [=1]
quralay Yavru deve gözü.
q.-dék köz 71b/04, 73a/02
q. köz 78b/07
 [=3]
qurbān Ar. mec. Bir amaç uğruna
 kendini feda eden kimse.
q. 86b/10
 [=1]
qurgur Mahvolası, kahrolası.
q. 75a/11
 [=1]
kuş Yumurtlayan omurgalılarından gagalı,
 iki ayaklı, iki kanatlı, vücudu
 tüylerle kaplı, uçucu hayvanların
 ortak adı.
q.+ım 85b/08
q.+ın 88b/06
q.+lardın 87b/08
q.+nı 87a/07
q.+nu 87a/03
q.+unı 88a/03
q.+uñmı 87a/05
 [=7]
kuvad- Rengi atmak.
q.-dı 88a/09
 [=1]
kuvvat Ar. Fiziksel güç, takat.
q. (küç kuvvet) 78b/08
q.+i 73a/05
q.+im 86a/10
 [=3]
kuy Aşağı, alt.
q.+dın 75b/01
 [=1]
kuızı Bk. **kuzu**
q.+ma 86a/06
 [=1]
kuzu Koyunun yavrusu. Krş. **kuızı**
q.+m “Yavrum” anlamında sevgi ve
 hitap sözcüğü. 72a/08, 72b/02,
 72b/06, 85b/05, 85b/06, 85b/10,
 86a/05, 86a/07
 [=8]
küç Güç, kuvvet, kudret.
k.+i (küci) 73a/05, 84a/05
k.+ige 70a/03

k. kuvvet 78b/08
k.+ni 78b/04
 [=5]
küfr Ar. Küfür.
k. bilen 78b/07
 [=1]
kül- Gülmek, insanın kesik kesik sesler çıkarmak suretiyle sevincini açığa vurması.
k.-gen 83b/03, 90b/07
k.-mağ 73b/10
k.-üp 74b/09, 76a/06
 [=5]
beyhüde kül- 73b/10
 [=1]
oynap kül- 74b/09, 76a/06, 90b/07
 [=3]
külek Derin ve kulplu kova.
k.+i (külegi birle) 76b/04
 [=1]
külbe Far. Kulübe, ev.
k.-i hane 69b/09
 [=1]
kümüş Gümüş.
k. 85a/03
k.+din 89a/08
k.+ni 81a/01
 [=3]
kün 1. Gün, yirmi dört saatlik zaman dilimi.
k. 79a/10, 82a/14
k. (beş altı kün) 82a/07
k. (beş kün) 79a/02, 81b/01
k. (bir kün) 75a/02
k. bar- 87b/11
k.+de 75a/09
k.+de (bu kün) 91a/02
k.+i 74b/10, 79b/04
k.+i (bir küni) 79a/05, 81b/05, 81b/09, 82b/11, 82b/15
k.+i (her küni) 82b/07
k.+ide 76a/01
k.+lerde 75a/02
k.+lerim 78a/12, 78b/03, 78b/06, 78b/09, 78b/12, 79a/03, 79a/06, 79a/09, 79a/12, 79b/03, 79b/06, 79b/09, 79b/12, 80a/03, 80a/06
 2. Güneş.
k. kız- 88b/01
 [=35]

kündüz Gündüz, güneşin doğuşu ile batışı arasındaki aydınlık zaman.
k. (keçe kündüz) 74a/10, 74b/10, 75a/07

[=3]
künlük Günlük, üzerinden ... gün geçmiş bulunan.
k. éken 69b/01
 [=1]
küreke Zırh, cebe.
k. 75b/10
k. savut 89a/03
 [=2]
kürken Damat. Bk. **Temür Kürken**
k.+di 85a/08
 [=1]

L

laçın Beyaz renkli, ayakları kırmızı bir çeşit şahin.
l.+ge 81a/08
 [=1]
lâle Far. Zambakgillerden, yaprakları uzun ve sivri, çiçekleri kadeh biçiminde, türlü renkte bir süs bitkisi.
l. 82a/14
 [=1]
laylay Ninni.
l. dé- Ninni söylemek. 71a/09
 [=1]
leb Far. Dudak.
l.+i 76b/08
l.+ni tişle- 72b/10
 [=2]
leb-teşneli mec. Aşırı arzulu.
l. 89b/10
 [=1]
leşker Far. Asker.
l.+ige 68b/06
l.+ini 68b/08
 [=2]
ley Far. Kap; mücevher kutusu.
l. 85a/09
 [=1]
lîkîn (< Far. *lîkîn*) Fakat, lakin.
l. 73b/08, 89a/02
 [=2]

M

māh Far. mec. Ay gibi güzel ve parlak.
m.+ı 82a/10

[=1]
maḥal (< Ar. *maḥall*) Yer, mekân,
 mevki.
m.+da (oşal maḥalda) 71b/06
m.+da (şul maḥalda) 76b/04, 76b/07
 [=3]
maḥmel Far. Kadife.
m.+din 89a/08
 [=1]
maḫām Ar. Bir durakla bir güçlünün
 etrafında onlara bağlı olarak
 kümelenen ve belli bir seyir
 gösteren seslerin genel durumu.
m. birlen 72b/09
 [=1]
maḫşad Ar. Niyet, amaç, gaye.
m.+ıḡa (murād u maḫşad) 73a/11
m.+ım (murād maḫşad) 85a/06
m.+ımıznı (murād maḫşad) 74a/05
 [=3]
māl Ar. Bir kimsenin sahip olduğu
 taşınır veya taşınmaz varlık, mülk,
 servet.
m. 78b/08, 84a/06
m. cān 79a/05
m.+ḡa 90b/05
m.+ı bilen 75a/10
m.+ımızdur 84a/11
m.+ıñız 84a/10
m. kıl- 79a/08
 [=8]
mañlay Alın, kafa.
m. 85b/07
 [=1]
maral Dişi geyik.
m.+day 76b/07
 [=1]
martaba Ar. Defa, kere, kez.
m. (bir martaba) 68b/07
 [=1]
ma‘şūk Ar. Aşkla sevilen, âşık olunan
 kimse.
m. 89b/07
m.+larınñ 90b/01
 [=2]
mavut Çuha; yünden dokunmuş, tüysüz,
 ince ve sık düz kumaş.
m. terlik 85a/05
m.+mı 75b/11
 [=2]

maya (< Far. *māye*) Öz; iktidar, güç.
m.+sı 79a/01
 [=1]
māyib (< Ar. *ma‘īb*) Ayıplanmış,
 kusurlu.
m.+i 81b/04
 [=1]
meded Ar. Yardım.
m. tile- Yardım istemek. 68b/03
 [=1]
medrese Ar. Ders okutulan, İslam
 dininin koyduğu esaslara uygun
 olarak eğitim öğretim yapılan yer,
 mektep.
m. 71a/06
 [=1]
melā’ik Ar. Melekler.
m.+ler 92a/02
 [=1]
men I Benzer, eş.
m.+im 79b/10
m.+iñ 82b/10
 [=2]
men II Ben, konuşan kimseyi temsil
 eden teklik birinci şahıs zamiri.
 Krş. **mén**
m. 77a/08, 79b/04, 80a/01, 80a/09,
 83b/11, 86b/03, 86b/09, 86b/09,
 90b/03, 92a/01
m.+din 78a/03, 79b/05
m.+i 80a/10, 83a/03, 90b/05, 90b/06,
 90b/11
m.+im 85b/10
m.+iñ 70b/10, 72a/07, 72a/07, 86a/09
maña 79b/05, 80a/02, 85a/06,
 90b/08, 91a/08
 [=27]
menen Bk. **bilen 2**
m. 85b/06
 [=1]
meñen Kalkan. (?)
m.+im 70a/08
 [=1]
mennān Ar. Lutufkâr, şefkatli,
 merhametli.
m. 91a/06
 [=1]
meşel Ar. Ata sözü.
m.+di 81a/04
 [=1]

mest Far. Aşk, sevgi, zevk vb. bir duygudan dolayı aklı başından gitmiş, sarhoş olmuş (kimse).

m. bol- Mest olmak. 73a/03
[=1]

metā (< Ar. *metā*ˆ) Eşya, mal.
m. 81b/12
[=1]

Mevlā Ar. Allah, Tanrı.

M.+n 90a/06
[=1]

mey Far. Şarap, bade.

m. 73b/07
m. döndür- 72a/08, 72a/08, 72a/10, 72a/10, 72b/04, 72b/04
m. toldur- 72b/02, 72b/02, 72b/06, 72b/06
[=11]

meydān Ar. Düz, açık ve geniş yer, alan.

m. 78b/05
m.+da 70b/06, 80b/13
[=3]

meyhāna Far. İçinde şarap vb. içkiler içilen ve satılan yer.

m.+da 73b/04, 73b/09
m.+ğa 83a/04, 83a/11
m.+sığa (Çembilni meyhānası) 72a/04
[=5]

mezrā (< Ar. *mezra*ˆ) Geniş tarım arazisi.

m. bilen 85b/11
[=1]

mén Bk. **men II**

m. 70a/04, 70a/07, 70a/10, 70b/06, 78b/11, 81a/09, 82a/03, 83a/03, 84a/04, 84a/08, 84b/07, 85a/04, 86a/02, 86b/06, 90a/04, 92a/06
m.+dey 91b/10
[=17]

miḥmān Far. Misafir, konuk.

m. 91b/08
[=1]

miḥnet Ar. Sıkıntı, zorluk, eziyet, zahmet, meşakkat.

m. (kaygu miḥnet) 72b/05
m. çek- 79b/06
[=2]

mihribān Far. Şefkatli, sevgi dolu, dost.

m. 83b/11

m. bol- 70b/06

[=2]

milyan Milyon.

m. 87b/02
[=1]

min Bk. **miñ**

m. 72a/01
[=1]

min- Binmek, bir şeyin veya bir hayvanın üzerine çıkıp ayakları sarkıtarak oturmak.

m.-dim 80a/04

m.-er 82a/02

m.-ip 69a/07, 75b/06, 85a/04, 85b/06, 88a/05

m.-ip-sén 85b/09
[=8]

minār (< Ar. *menār*) 1. Nur.

m. 78b/10
2. Minare.
m.+ı 71a/04
[=2]

mindür- Bindirmek, birini bir şeyin üzerine çıkarmak, çıkarıp oturtmak.

m.-! 87a/09

m.-üp 69a/07, 76b/02, 84b/03, 85b/01
[=5]

miñ Bin, dokuz yüz doksan dokuzdan sonra, bin birden önce gelen sayının adı. Krş. **min**

m. 73a/05, 74a/01, 74b/05, 79b/01, 87b/09

m. (kırk miñ) 87b/02

m. (on miñ) 69a/07

m. def'a 73a/06

m. türlü 91b/07
[=9]

Mirākūr Köroğlu'nun emrindeki sakilerden biri.

M.+nı (Sākī Mirākūr) 84b/05
[=1]

Miškāl Köroğlu'nun eşlerinden biri. Krş. **Miškāl Perī**

M. 80b/08, 81a/07, 81b/03

M. (ğazel-i Miškāl) 82a/01, 82a/13, 82b/09

[=6]

Miškāl Perī Bk. **Miškāl**

M. 71b/06, 85b/02
M.+niñ 80a/08
 [=3]
mişl Ar. Eş, benzer.
m.+ge 75b/04
 [=1]
miyve (< Far. *mīve*) mec. Bir iş veya çalışma sonucunda elde edilen şey, ürün, mahsul.
m.+si 81b/01
m.+siz 79a/03
 [=2]
munāra (< Ar. *menāre*) Camilerde müezzinin ezan okuduğu, sala verdiği, şerefesi olan, çoğunlukla taştan, yüksek ve ince yapı, minare.
m. 70b/03
m.+lar 71a/06
 [=2]
mūr-miyān (< Far. *mū-miyān*) İnce belli.
m. 90a/09
 [=1]
murād Ar. Arzu, istek, dilek.
m. makşad 74a/05, 85a/06
m. u makşad 73a/10
 [=3]
murun Burun, alınla üst dudak arasında bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama ve solunum organı.
m.+ı (murnı) 90b/06
 [=1]
muz Buz.
m.+nı 78a/12, 80b/07, 80b/11
 [=3]
müddet Ar. Zaman, vakit, süre.
m.+im 86a/10
 [=1]
mühr Far. Mühür, damga, hatem.
m. buzul- 69a/02
m.+ini (hükümet mühri) 73a/09
 [=2]
mü'min (< Ar. *mu'min*) Ar. İslam dinine inanmış, iman sahibi kimse, Müslüman.
m. 89b/09
m.+lerniñ 86b/08
 [=2]

N
nāgāh Far. Ansızın, birdenbire.
n. 73b/06, 83b/03
 [=2]
nākılān Ar. Nakledenler.
n.-ı āşār 73b/02
 [=1]
naķş Ar. Resim, tasvir.
n. alma 73a/01
 [=1]
namāz Far. İslamın beş şartından biri olan ve Müslümanların günde beş vakit, dinî kurallara göre yapmak zorunda oldukları ibadet.
n. oku- Namaz kılmak. 74b/10
 [=1]
nār Far. Ateş, alev.
n. bol- 82b/06
n.+day bol- 78b/09, 82a/11
n. dék bol- 82a/15
n. édim 78a/10
n. édiñ 80b/05
n. mu kin 89b/07
 [=7]
naşīb Ar. Allah'ın bir kimseye tayin ve kısmet ettiği şey, talih, baht.
n. bol- 69b/06, 69b/08, 70b/11
n.+e 70a/09
 [=4]
naşīhat Ar. Öğüt, pend.
n. ayt- 86b/06
n.+ler (pend naşīhatler bér-) 75a/04
 [=2]
nāyib (< Ar. *nā'ib*) Kadı vekili.
n.+i 79a/04, 81b/04
 [=2]
nayza (< Far. *nīze*) Söğüt, mızrak, kargı.
n. (kıızıl nayza) 78b/02
n.+ñmı 80b/10
n.+sığa 68b/03
 [=3]
nāzenin Far. İşveli, cilveli, nazlı.
n. 90a/11
 [=1]
ne 1. Bk. **né 1**
n. 83b/07
n. (her ne) 83b/10
 2. Bk. **né 2**
n. 77a/07, 77a/11, 77b/04

[=5]
neçe Çok, pek çok, bir çok. Krş. **néçe**
 n. 69b/01
 n. (bir neçe) 72a/06
 n.+ler (bir neçeler) 91a/04
 [=3]
nehr Ar. Akarsu, büyük ırmak.
 n.+imni 84a/03
 [=1]
neme 1. Ne, şey. Krş. **néme** 1
 n.+ni (bir neme) 91a/06
 2. Nasıl. Krş. **néme** 2
 n. 83a/05
 [=2]
nemerse Şey, nesne.
 n. (her nemerse) 79a/10
 [=1]
neñ Şey, nesne.
 n. 75a/08
 [=1]
nevbet Far. Sıra, nöbet.
 n. 75b/02
 n. (nevbet-be-nevbet) Sıra ile. 80b/03
 [=2]
neyle- Ne eylemek, ne yapmak.
 n.-y 69b/09
 [=1]
né 1. Zamir. Krş. **ne** 1
 n. 84a/06, 90a/06, 91a/05, 91a/07,
 91a/07, 91a/09, 91a/10, 91a/11
 n.+ler 69b/11
 n.+ñ 91a/01, 91a/03
 2. Sıfat. Krş. **ne** 2
 n. 75b/06, 75b/10, 85b/07
 3. Zarf.
 n. **dép** 79b/05
 [=15]
néçe Bk. **neçe**
 n. 85a/10
 [=1]
nége Niye, niçin.
 n. 86a/03
 [=1]
néme 1. Bk. **neme** 1
 n.+ni (bir néme) 81b/12
 2. Bk. **neme** 2
 n. 80a/10
 [=2]
nidā (< Ar. *nidā*ʾ) Seslenme, çağırma.
 n.+ğa 70a/10, 75a/06

[=2]
nöker Kul, köle.
 n. **sén** 91b/03, 92a/06
 [=2]
nukra Ar. Gümüş.
 n.+dın 69b/07
 n. **kılınç** 75b/10
 n. **tokım** 84b/10
 [=3]
nukra-kılınç Gümüş kılıç.
 n. **bilen** 75b/10
 [=1]
nukra-tokım Gümüş eyer takımı.
 n.+nı 84b/10
 [=1]
nūr Ar. Aydınlık, ışık, ziya.
 n.+day bol- 76b/10
 n.+ı (közüm nūrı) 85b/08, 85b/10
 n.+um (köz nūru) 86a/09
 [=4]

O

oba Göçebe toplulukların konakladığı
 yer, yurt; bölmeli göçebe çadırı.
 Krş. **opa**
 o. 88b/11
 o.+da 89b/10
 o.+dın 89b/06
 o.+ğa 88b/07, 88b/09, 88b/10
 [=6]
ofla- Duyduğu üzüntü, sıkıntı,
 yorgunluk vb.den dolayı of
 demek.
 o.-mas érdi 74b/11
 [=1]
oğlan Delikanlı, genç erkek.
 o. ('Avaz Oğlan) 69a/09, 73b/03,
 73b/07, 74a/09, 74b/09, 76b/02,
 86b/03
 o. birle ('Avaz Oğlan) 74a/01, 83a/05
 o.+ğa ('Avaz Oğlan) 72a/06, 84b/02
 o.+ıñ ('Avaz Oğlan) 73a/08, 74a/06
 o.+nı ('Avaz Oğlan) 72a/04
 o.+nıñ ('Avaz Oğlan) 74a/04, 75a/01
 [=16]
oğul Erkek çocuk, oğlan.
 o. 77b/10, 78a/03, 80a/05, 83a/01,
 83a/10, 85a/06
 o. **bilen** 79a/02
 o.+ı (oğlı) 81a/05, 81a/09, 86a/03
 o.+ı (oğlı mén) 89b/04

o.+ı (oğlu miz) 83a/09
o. kı1- 79a/11
o.+um (oğlum) 72a/08, 84b/08
o.+um (oğlum séndür) 86b/077
o.+umnı (oğlumı) 84a/01
 [=17]
oķ Yay denilen aletle fırlatılan ve ucunda sivri bir demir bulunan ince kısa değnek, tir, sehim.
o.+umnı 84b/09
 [=1]
oķu- Bir yazıyı meydana getiren harf ve işaretlere bakıp bunları seslendirmek veya düşünceyi anlamak.
o.-p 74b/11
 [=1]
namāz oķu- 74b/11
 [=1]
ol- Olmak.
o.-sıñ 81b/13
o.-sun 84a/07
 [=2]
olça Ganimet.
o. at 69a/05
o. birle 68b/11
o. kı1- 68b/10
o.+larını 69a/07, 70b/02
o.+ñ 85b/05
 [=6]
oltur- Oturmak.
o.-dı 83a/11
o.-ğan 89a/01, 89b/09
o.-sa 74a/01
o.-up 72b/08, 73b/05, 74b/10, 75a/02, 75a/04, 77a/03, 78a/08, 80a/07
 [=12]
olturğur- Oturtmak.
o.-up 72a/05
 [=1]
olturğuz- Oturtmak.
o.-up 72b/08, 75a/03, 75a/03, 83b/02
 [=4]
on Dokuzdan sonra, on birden önce gelen sayının adı.
o. 71b/05
o. (yüz on) 81a/09
o. beş 78a/10, 80b/05
o. iki 71b/10

o. miñ 69a/07
 [=6]
oñ- Yoluna konulmak, muvaffak olmak.
o.-mas 74a/08
 [=1]
opa Bk. oba
o.+dın 79b/11
o.+ge 88b/05
 [=2]
orda Hanın karargâhı, bir asilzadenin çadırı, belli başlı bir kimsenin obası.
o.+dagi 74a/11
o.+dın 85b/02
o.+nıñ 78a/08, 80a/10
o.+sıda 80a/07
 [=5]
orta 1. Ara.
o.+sığa 74a/02
 2. Herkesin görebileceği yer.
o.+da 72b/08
o.+ğa al- 71b/05
o.+largâ al- 76b/02
o.+sığa 72a/04
 [=5]
orun Yer.
o.+ıda (ornıda) 83a/10
o.+ığa (orniğa) 75b/08, 76a/03
 [=3]
Orus Rusya.
O.+dan 81b/12
 [=1]
oşal Sıfat. İşte şu, şu.
o. maħalda 71b/06
 [=1]
oşbu Sıfat. İşte bu, bu.
o. 75a/06, 82a/07, 91b/11
 [=3]
oşla- İşaret etmek.
o.-p 72b/10
 [=1]
ot I Ateş.
o.+ı (hecr otı) 69b/05
o.+ıge (hecr otı) 69b/09
o. tutaş- 70a/02
 [=3]
ot II Toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbaharda bitip bir iki mevsim sonra kuruyan küçük bitkiler.

o.+day 79b/03
[=1]
ota Oda.
o.+ñda 76a/11
[=1]
otav Oda.
o.+dın 90a/08
o.+ğa 89a/07, 89a/09
o.+ımda 91a/10
o. turur 89a/05
[=5]
otuz Yirmi dokuzdan sonra, otuz birden
önce gelen sayının adı.
o.+dağı 78b/08
o.+ñda 80b/05, 82b/06
[=3]
oyla- Düşünmek, tefekkür etmek.
o.-p tur- 91b/03
o.-sam 92a/06
[=2]
oyna- Oynamak, eğlenmek, rahat
durmamak.
o.-p 69b/02
o.-p kül- 74b/09, 76a/06, 90b/07
o.-r 87b/02, 89b/03
[=6]
oynaş- Her beraber oynamak.
o.-ıp 76b/06
[=1]
oynat- Oynamasını, hareket etmesini
sağlamak.
o.-ıp 88b/09
[=1]
oyun Oyun, eğlence.
o. 76b/04
[=1]

Ö

öl- Yaşamaz olmak, hayatı sona ermek,
can vermek.
ö.-er mü 79a/10, 82b/02
ö.-gen 92a/04
ö.-gendin soñ 80a/09
ö.-gen soñ 79b/04
ö.-günçe 83a/03
ö.-ir miz 74a/07
ö.-mey 79b/10, 82b/10
ö.-sem 69a/04, 80a/05
ö.-señ 82b/11
ö.-siñ 81b/09, 82b/15
ö.+ünçe 86a/02

ö.-üp ket- 79a/05, 79a/08
[=17]
ölüg Ölü.
ö. dék bol- 80a/11
[=1]
ölüm Hayatın tam ve kesin olarak sona
ermesi, vefat.
ö. 77b/07
[=1]
‘ömr (< Ar. *‘umr*) Yaşama veya var
olma süresi, hayat.
‘ö.+ini 74b/09
‘ö.+üm 78a/11
[=2]
öñ Ön.
ö. 78a/08, 80a/11
[=2]
ör- Saç tellerini iki veya daha fazla
bölüğe ayırıp bunları birbiri
arasından geçirmek suretiyle örgü
durumuna getirmek.
ö.-üçi édim 91a/02
[=1]
ördek Perde ayaklılardan, evcil ve
yabani türleri bulunan su kuşu.
ö. 76b/05, 84b/04, 88a/04
ö.+ge 88a/03
ö.+ini (ördegini) 88a/06
ö.+ni 81a/08
[=6]
örget- Öğretmek.
ö.-diñ 80b/09
[=1]
ös- Büyümek, gelişmek.
ö.-gen 69b/02
[=1]
öt- 1. Geçmek.
ö.-er 75a/07
ö.-gen 79a/03, 79a/06, 79a/10,
80a/03, 80a/06, 81b/02, 81b/06,
81b/10, 81b/14, 82a/04, 82a/08,
82a/12, 82a/16, 82b/04, 82b/08,
82b/12, 83a/01
ö.-mey 88b/07
ö.-ti 74b/08
ö.-üp 78a/11
2. Keskin olmak, kesmek.
ö.-üñ 75b/10
[=22]
devrān öt- 75a/07

dünyādm ö- 79a/03, 79a/06,
80a/03, 80a/06, 81b/02, 81b/06,
81b/10, 81b/14, 82a/04, 82a/08,
82a/12, 82a/16, 82b/04, 82b/08,
82b/12, 83a/01
[=17]
ötker- Geçirmek.
ö.-dim 84b/09
ö.-ip 84a/03
[=2]
öyret- Öğretmek.
ö.-tim 78b/01
[=1]
öz Kendi. İyelik ekleri alarak kişilerin
öz varlığını anlatmaya yarayan
dönüşlülük zamiri.
ö. 69a/04, 76b/06, 83a/08, 83b/01,
84a/11, 84a/11
ö.+i 69a/07, 72b/08
ö.+ige 73a/01
ö.+im 79b/10, 80a/10
ö.+imdin 79a/11
ö.+ime 78b/11
ö.+imge 86b/02
ö.+ini 68b/06, 69a/06, 73a/09, 83a/05
ö.+iñ 77b/09, 81b/05, 81b/09,
81b/13, 82b/10, 82b/11, 82b/14,
82b/15, 92a/06
ö.+iñdin 82b/03
ö.+leri 72a/02, 90a/10
ö.+üm 70b/10, 80a/04, 83b/11
[=33]
özge Başka, gayrı.
ö. 71b/07
[=1]

P

pād-šāhī Far. Padişaha ait, padişah ile
ilgili (şey). (Metinde “hakanlara
layık elbise” anlamındadır.)
p. 73a/08
[=1]
palay Ses taklidi kelime.
p. (apay palay) 91a/07
[=1]
Parken Parkent. Özbekistan’da
Taşkent’e bağlı şehir.
P.+di 85a/08
[=1]
pend Far. Nasihat, öğüt.
p. bér- 81b/04

p. naşīhatler bér- 75a/04
[=2]
perī Far. Peri; çok güzel genç kız veya
kadın.
p. (Ağa Yunus Perī) 71b/06, 71b/08,
77a/01, 77a/03
p. (Gülnār Perī) 71b/07, 80a/08,
85b/02
p. (Mişkāl Perī) 71b/07, 85b/03
p. bilen (Ağa Yunus Perī) 80a/08
p. birle (Ağa Yunus Perī) 85b/02
p.+dek 83a/06
p.+ge (Ağa Yunus Perī) 78a/09
p.+ka (Ağa Yunus Perī) 78a/05
p.+niñ (Ağa Yunus Perī) 77b/11,
80a/07, 86a/08
p.+niñ (Mişkāl Perī) 80a/08
[=18]
perī-zād Far. Peri çocuğu, peri çocuğu
olacak kadar güzel, çok güzel.
p. 85b/03
[=1]
perī-za‘īf Far. Peri çocuğu, peri çocuğu
olacak kadar güzel, çok güzel.
p. 80b/02
p.+ler 80b/01
[=2]
pest Far. Alçak, aşağı.
p.+e 87b/10
[=1]
peste-dehān (< Far. *beste-dehān*) Ağzı
kapalı, dili bağlı, susan, suskun.
p. 90a/09
[=1]
peygamber Far. Tanrı’nın emirlerini
insanlara haber veren ve insanları
dine çağıran kmse.
p.+ler 82a/02
[=1]
pīr Far. Ruhani mürşit.
p.+ge (kāmīl pīr) 86b/02
p.+im 75b/11
p.+lerdin 68b/03
[=3]
piş- Kızarmak.
p.-ip 90b/01
[=1]
pištāk (< Far. *pīš-i taht*) Minare şerefesi.
p.+ı (pištāgi) 71a/06
p.+larını 70b/03

[=2]
pīšvāz Far. Karşılama.
p.+a çık- 71b/01
 [=1]
piyāde Far. Yaya savaşan asker.
p. 87a/01, 87a/03
 [=2]
pul Para.
p. bol- 85b/05
 [=1]
pūr-nār Far. Ateş dolu, çok yakan, çok yakıcı.
p. 77b/03
 [=1]

R

rabbū’l-‘ālemīn Ar. Âlemlerin Rabbi, Allah.
r. 73a/11
 [=1]
rāḥat Ar. Üzüntüsüz ve sıkıntısız olma durumu, huzur.
r. 79b/07
r.+ım 86a/10
 [=2]
rāst Far. Doğru.
r. éken 83a/09
 [=1]
rāviyān Ar. Rivayet edenler, nakledenler, aktaranlar.
r.-ı aḥbār 73b/02
 [=1]
rāzī Ar. 1. Olana boyun eğip rıza gösteren.
r. bol- 70a/03, 70a/05
 2. Hoşnut olan.
r.+dur mén 83a/03
 [=3]
revān Far. Yola koyulan, giden.
r. 75b/04
 [=1]
revşen (< Far. *rūşen*) Parlak, aydın, aydınlık.
r. köz 78b/10
 [=1]
rīgistān Far. Çöl, kumluk yer.
r. 81b/12
 [=1]
Reyhān ‘Arab Kişi adı.
R. 81a/13
 [=1]

rivāyet Ar. Bir olay, haber veya sözü nakletme, anlatma.
r. kııl- Anlatmak, söylemek, nakletmek. 73b/02

[=1]
rūd Far. Irmak, çay.
r. 84a/03
 [=1]
rūmāl Far. Havlu.
r.+ğa 76b/11
 [=1]

Rüstem İran mitolojisinin efsanevi kahramanı. Türk edebiyatında Rüstem-i Zâl, halk ağzında da Zaloğlu Rüstem diye tanınır. Kahramanlık, kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak anılır.
R.+dey 78b/05
R.+dey bol- 76a/04
R. dék 71b/03, 80b/13
 [=4]

S

sa‘ādet Ar. Mutluluk, bahtiyarlık.
s. bilen 76a/09
 [=1]
sā‘at Ar. Günün yirmi dörtte birine eşit olan altmış dakikalık zaman birimi.
s.+ge (yarım sā‘at) 87b/11
 [=1]
saç- Saçmak, dağıtmak.
s.-tūnız 76a/02
 [=1]
yere saç- 76a/02
 [=1]
şadağa (< Ar. *şadağa*) Sadaka.
s. 70a/10
s. kııl- 75a/06
 [=2]
Sākī Mīrākūr Bk. **Mīrākūr**
S.+rı 84b/05
 [=1]
sākīyā Ar. İçki sunan, saki.
s. 84b/08, 84b/10, 85a/01, 85a/03, 85a/05, 85a/07, 85a/09, 85a/11
 [=8]
sal- 1. Koyvermek, serbest bırakmak.
s.-ıñ 75b/05
s.-ıp 77a/06
s.-mağıl 87a/05

- s.-up** 89b/02
2. Göndermek, yollamak.
- s.-dı** 88a/03
- s.-ğanda** 91a/03
- s.-ıp** 69a/08, 87b/01
3. Güç bir duruma düşürmek, uğratmak, duçar etmek.
- s.-a mén** 84a/03
- s.-aydur** 69b/03
- s.-dı** 75b/03
- s.-dı mu** 92a/08
- s.-up-dur-** 69b/05
4. Vermek, düşürmek, koymak.
- s.-ğaydı** 84b/07
5. Atmak, fırlatmak.
- s.-dım** 85a/08
6. Vurmak, şiddetle vurmak.
- s.-dı** 88b/06
7. Adlarla birlikte çeşitli anlamlarda eylemler oluşturur.
- s.-!** 70b/08
- s.-dım** 87a/07
- s.-gül** 86a/06
- s.-ın** 78b/10
- s.-iñ** 70a/10, 75a/06
- s.-ıp** 70b/07, 71b/09, 84b/10, 85a/01, 85a/05, 91b/08, 92a/09
- s.-ıp tur-** 83a/06
- s.-may sén** 86a/02
[=31]
- belâlar sal-** 75b/03
- kamçı sal-** 88b/06
- kulaş sal-** 70a/10, 70b/07, 70b/08, 75a/06, 78b/10, 83a/06, 86a/02, 86a/06, 87a/07, 91b/08
- şunkar sal-** 89b/02
- yaraşuka sal-** 84b/10, 85a/01, 85a/05
- yolığa sal-** 87b/01
- yürekge hecr otı sal-** 69b/05
[=18]
- san** Ün, şan, şöhret.
s.+da 75b/06
[=1]
- şanem** Far. Put; put kadar güzel kız.
s. 90a/10
[=1]
- sansız** Çok fazla, sayısız.
s. 68b/04
[=1]
- sargay-** Sararmak, solmak.
s.-dı 77b/05
[=1]
- sat-** Bir değer yahut çıkar karşılığında bir şeyi alıcıya vermek, gözden çıkarmak.
s.-iñiz 76a/07
s.-ıp 76b/09, 87b/06
s.-ğan 90b/05
s.-tım 87a/01
[=5]
- sattur-** Sattırmak.
s.-up 73b/08
[=1]
- şavâb** Ar. Doğruluk, doğru.
ş. 90a/07
[=1]
- savaş** Cenk, harp, muharebe.
s.+a kir- 72a/09
[=1]
- şavlet** Ar. Şiddetli hücum, saldırma.
ş.+ige 71b/04
ş. menen 85b/06
ş.+ni 72b/09
[=3]
- savut** Altın zırh, cebe.
s.+nı (tılla savut) 76a/01
s.+nıñ (küreke savut) 89a/03
[=2]
- savut-** (Ter için) Soğutmak.
s.-up 76b/06
[=1]
- say-** Hesaplamak, saymak.
s.-adı 79b/04
s.-ap sayap 78b/11
[=2]
- sayağ** Tek başına dolaşan, serseri, gezgin.
s.+iñ 77b/05
[=1]
- sayıl-** Sayma işine konu olmak, addedilmek.
s.-dı 85a/02
[=1]
- şâyib** (< Ar. *şāhib*) Bir şeyin mülkiyetini ve o şeyi istediği gibi kullanabilme hakkını elinde bulunduran kimse, malik.
ş.+i 79a/05, 81b/05
[=2]

sayla- İzzet, hürmet ve riayet etmek,
taltif eylemek, mihribanlık
göstermek.

s.-p 68b/10

[=1]

sāz Far. Gövdesi ağaçtan oyularak
yapılmış, telli, uzun saplı çalgı,
saz.

s.+nı 81a/08

[=1]

sebeb Ar. Bir şeyin olmasına yol açan
şey, neden.

s.+dın (şul sebebdir) 74a/03, 75a/01

s.+i birlen 73a/04

[=3]

selām Ar. Bir kimseyle
karşılaşıldığında, birinin yanına
gidildiğinde veya yanından
uzaklaşıldığında kendisine söz ve
işaretle bir nezaket gösterisi
yapma, esenleme, merhaba.

s. dé- 70a/03, 70a/05

[=2]

sen Teklik ikinci şahıs zamiri. Krş. **sén**

s. 85b/07, 91b/03

s.+dey 86b/10

s.-dék 86a/06

s.+i 86b/03, 86b/09, 90b/11

saña 72b/05, 85b/05, 85b/06,
86b/05, 86b/06, 86b/07, 86b/11,
87a/04, 87a/06, 87a/08, 87a/10,
91b/02, 92a/05, 92a/07

[=21]

seneh Far. Güçlü, zorba.

s. 87a/01

[=1]

Serdār Bk. **Aḥmed Serdār**

S. (Aḥmed Serdār) 89a/04

[=1]

sergerde Far. Bir topluluğun başı, baş,
başkan.

s.+leri birle 71b/01

[=1]

sevdā-ger Far. Tüccar.

s.+niñ 79a/07

[=1]

seyrek Sık olmayan, aralıklı.

s. açık 85a/09

[=1]

sén Bk. **sen**

s. 80b/10, 86a/01, 86b/07

s. sén 72a/07, 77b/03, 85b/10,
86a/10, 86a/11

[=8]

sığ- Sıgmak.

s.-may 80a/09

[=1]

sıgala- Gizlice bakmak, kenardan
bakmak.

s.-p 85b/02

[=1]

sıgın- Sığınmak.

s.-may 78a/09

[=1]

sılğat- (?)

s.-ip 81a/13

[=1]

sır (< Ar. *sirr*) Bilinmesi, duyulması,
açığa vurulması istenmeyen, gizli
tutulan şey.

s. bol- Sırrolmak, hiçbir iz
bırakmadan gözden kaybolmak,
ortadan yok oluvermek. 74a/03

[=1]

sırlaş- Birbirleri ile gizlice konuşmak.

s.-ğan 83b/08

s.-ip ay- 83b/05, 84a/09

[=3]

sırt 1. İnsanlarda göğsün arkasına isabet
eden ve ense kökü ile bel arasında
bulunan kısım.

s.+ıdın 83b/03

2. Dağ, tepe vb. yerlerin üst ya da
arka kısmı.

s.+ıdın 83a/06

[=2]

sırtlan Sırtlangillerden, etçil, postu
benekli bir hayvan, yeleli kurt.

s.+ım Gürbüz, cesur ve yiğit kimseler
için kullanılan hitap sözü. 77a/09,
77b/08

[=2]

Sıtmarağ Yer adı.

S.+da 89a/05

[=1]

siñil Küçük kız kardeş, hemşire.

s.+im 70a/01

[=1]

sitem Far. Eziyet, cefa, zulüm,
haksızlık.

s. (cebr sitem kıl-) 73b/04
[=1]
siy- İşemek.
s.-gen éken mén 90b/05
[=1]
siz Çokluk ikinci şahıs zamiri.
s. 75a/07, 75b/04, 84b/02
s.+ge 82a/03, 89b/08, 90a/01, 90a/03
s.+lerde 84a/06
s.+lerdin 70a/07, 83a/03
s.+lerge 84a/04, 84a/08
s.+ni 70a/11, 75a/09
s.+niñ 79b/04, 84a/10
[=16]
soğat İhsan, armağan.
s.+ı 82a/06
[=1]
sol Vücutta kalbin bulunduğu tarafta olan.
s.+ığa 89b/05
s.+niñ 75a/09
[=2]
sol- Diriliğini ve tazeliğini kaybetmek.
s.-ar mu 82b/02
[=1]
soñ Sonra.
s. 70b/11, 78b/08, 79b/04, 87b/05, 88b/03
s. (-dın soñ) 75b/03, 80a/08, 87a/08
s. (-din soñ) 80a/09
s.+ıdın (soğıdın) 75a/09
[=10]
sopa Kalın değnek.
s.+dan 78b/02
[=1]
sora- Soru yönelterek bilgi istemek, sual etmek.
s.-ma 86b/10
s.-p tur- 90b/02
[=2]
sön- I Solmak, güzelliğini ve tazeliğini kaybetmek.
s.-gen 79b/03
[=1]
sön- II Dayanmak, yaslanmak.
s.-ep turup érdi 68b/03
[=1]
söz Ağızdan çıkan, bir veya daha çok heceden meydana gelen kelime veya kelime dizisi.

s. 81a/04
s. ay- 69a/11, 70b/05, 72a/06, 75a/05, 77a/03, 78a/09, 80b/03, 83b/10, 84b/06, 85b/04, 86b/01, 89a/09, 90b/10, 91b/06
s. ayt- 91b/06, 92a/08
s.+ige 71b/04, 73a/01, 80b/01, 80b/02, 86a/06, 89b/07
s.+ime 78b/10, 86a/02
s.+ini 74b/02, 81a/12, 83b/08, 90a/08, 90b/09
s.+iñ ayt- 77b/09, 82b/14
s.+iñni 91a/05
s.+lerige 86a/08
s.+lerini 77b/11, 84a/09
s.+lerini ayt- 70b/01, 76b/01, 80a/07, 90a/06
s.+lerni 72b/07, 83a/02
s.+lerni ayt- 71a/11
s.+li 90a/08
s.+ni 80b/02
s.+niñ 79a/07
s.+üm ayt- 80a/04
s.+üme 91a/02
[=48]
sözle- Söylemek, demek.
s.-y tur- 80a/01
[=1]
sözleş- Konuşmak.
s.-ip 90b/08
s.-mes érdi 73b/09
[=2]
beyhüde sözleş- 73b/09
[=1]
su Hidrojen ve oksijenden meydana gelmiş renksiz, kokusuz, tatsız sıvı madde, âb, mâ.
s. 75b/08, 76a/03
s.+day 70b/06
s.+lar 85b/11
s.+nı (yer ü su) 71a/02
[=5]
sula- Uzanmak, yayılmak.
s.-yıp yat- 80a/11
[=1]
sultân Ar. Hükümdar, padişah.
s. 77a/02, 84a/10
s. (Köroğlı Sultân) 68b/03, 68b/09, 71a/11, 71b/11, 72b/07, 74a/04, 75a/02, 76a/10, 76b/01, 77b/11,

80a/09, 83a/02, 84a/09, 85b/01,
86a/08
s. bol- 83a/08
s. édim 79b/10
s. édin 82b/10
s.+ğa (Köroğlu Sultān) 70b/01
s.+ım 77b/06, 80b/07, 80b/11,
81a/02, 81a/06, 81a/10, 81a/13,
81b/02, 81b/06, 81b/10, 81b/14,
82a/04, 82a/08, 82a/12, 82a/16,
82b/04, 82b/08, 82b/12, 83a/01
s.+ıñ (Köroğlu Sultān) 76b/07
s.+nı (Köroğlu Sultān) 70b/04, 83a/07
s.+nıñ (Köroğlu Sultān) 78a/04
[=44]
sür- İçinde bulunup yaşamak, geçirmek.
s.-diñiz 76a/05
s.-iñ 75b/06
[=2]
devrān sür- 75b/06
devrānlar sür- 76a/05
[=2]
süre- Yönetip yürütmek, kullanıp
gitmesini sağlamak, ileri hareket
ettirmek.
s.-meñ 91b/10
s.-siñ 91a/09
s.-y-mén 89b/06
s.-ydim 89b/02
[=4]
sürt- Bir şeyi bastırarak diğer bir şeyin
üzerinden geçirmek.
s.-sek 74b/02
s.-üp 69a/03, 71b/08
[=3]
süsen Bk. **süsin**
s. 89b/08
[=1]
süsin (< Far. *sūsen*) Süsengillerden,
Nisan-Haziran ayları arasında
çeşitli renklerde iri ve güzel
kokulu çiçekler açan, uzun ömürlü
otsu bitki, süsen, sevsen.
Krş. **sūsen**
s. 90a/05
s. mi 91a/07
[=2]
süt Kadınların, yavrularını beslemek
için memelerinden gelen, besin
değeri yüksek beyaz sıvı.

s. (ak süt ber-) 69b/10
s.+ige 70a/05
[=2]
süy- Sevmek; öpmek; okşamak.
s.-medim 79b/08
[=1]
süyenç Dayanak, destek.
s.+i 86a/05
[=1]
süyret- Sürükletmek.
s.-tim 78b/01
s.-tiñ 80b/09
[=2]
süz- (Gözler için) Süzgün bakışlarla
baygın baygın bakmak.
s.-üp 78a/06
[=1]
közini süz- 78a/06
[=1]

Ş

şād Far. Sevinçli, memnun, mesrur.
ş. hurrem birle 74b/09
ş. hurrem bol- 72a/02
ş.+nı 84b/07
[=3]
şāh Far. Padişah, hükümdar.
ş. bol- 74b/09
ş.+ı 82a/10
Ş.+nı (Hünkār Şāh) 68b/08
Ş.+nıñ (Hünkār Şāh) 68b/06
[=4]
şalbır- Çalkalanmak, sallanmak.
ş.-ap 76b/11
[=1]
Şalkar Yer adı.
Ş. béli 75b/06
Ş. köli 75b/05
[=2]
şām Far. Akşam.
ş. 80a/02
[=1]
şarāb (< Ar. *şerāb*) İçki, mey.
ş. 72b/11, 83b/02
ş. iç- 73b/05, 75b/08, 76a/03
ş.+nıñ 73a/02
[=6]
şaş- Şaşırmak, hayret etmek.
ş.-ma! 68b/06
[=1]
şavķ (< Ar. *şevķ*) Işık.

ş.+ı birlen 73a/03
 [=1]
şayla- Hazırlamak.
ş.-p 88a/05
 [=1]
şehlā Far. Kusur değil güzellik
 sayılabilecek şekilde şaş, hafif
 şaş.
ş. köz 78a/05
 [=1]
şehir Far. Şehir, kent.
ş.+i (Gürcistān şehri) 69b/04
ş.+ige 68b/09
ş.+ige (Çembilni şehri) 71b/11
ş.+imni 84a/04
ş.+ini (Gürcistān şehri) 69a/09
 [=5]
şeker Far. Şeker kamışı, şeker pancarı
 vb. bitkilerin öz suyundan veya
 nişastasından çıkarılan,
 çoğunlukla beyaz billur hâlinde,
 suda kolayca eriyen, ağızda tatlı
 bir lezzet bırakan maddelere
 verilen ortak isim.
ş. dek 73a/01
ş. dék 71b/04, 74b/02, 90b/09
 [=4]
şekl Ar. Dış görünüş.
ş. şemāyil 90b/03
 [=1]
şeklī Ar. Şekle ait, şekille ilgili.
ş. 77b/01
 [=1]
şemāyil (< Ar. *šemā'il*) Bir kimsenin dış
 görünüşü.
ş.+i (şekl şemāyil) 90b/03
 [=1]
şīr Far. Aslan.
ş. 90a/02
ş. dék bol- 72b/01
 [=2]
şīr-dil Far. Aslan yürekli, cesur.
ş. 73a/04
 [=1]
şīrīn Far. Tatlı.
ş. 90a/08
ş. bol- 90b/03
 [=2]
şok (< Far. *šūḥ*) Şuh, muzip.
ş. 74b/06

[=1]
şūr Far. Sevgili.
ş.+ım 90b/05
 [=1]
şūrlı Tatlı.
ş. 70a/05
ş.+ğa 80a/01
ş.+nı 86b/09
 [=3]
şu Zamir.
şundağ 90b/02
şunday 71b/10
 [=2]
şul 1. Sıfat.
ş. 74a/09, 83a/03
ş. hālda 83a/04
ş. maḥalda 76b/04, 76b/07
ş. sebebdin 74a/03, 75a/01
 2. Zamir.
ş. 79b/08
 [=8]
şunḡar Doğan cinsinden yırtıcı ve avcı
 bir kuş, ak doğan, sungur.
 Krş. **şuñḡar**
ş. (alğur şunḡar) 85b/06, 86a/04
ş.+dayın 79b/12
ş.+larıñ 75b/05
ş.+nı (alğur şunḡar) 84b/03
ş. sal- 89b/02
 [=6]
şuñḡar Bk. **şunḡar**
ş. 87a/03
ş. (alğur şuñḡar) 87a/07
ş.+ın 88a/01
ş.+ıñmı 86b/04
ş.+larını (alğur şunḡar) 77a/06
 [=5]
şükrullah Ar. Tanrı'ya duyulan minneti
 dile getiren söz.
ş. 71a/08
 [=2]

T

tā Far. Bir şeyin bulunduğu, başladığı
 veya sona erdiği yeri veya zamanı
 anlatırken söze mübalağa katar.
t. 70a/01, 80a/11, 86a/02
 [=3]
tāc Far. Soyluluk, iktidar, güç veya
 hükümdarlık sembolü olarak başa

giyilen, değerli taşlarla süslü başlık.
t. taht 81b/05
 [=1]
tağ I Çevresindeki araziye göre büyük bir çıkıntı teşkil edecek şekilde yükselen toprak veya kaya kütlesi, dağ.
t. 70b/10, 70b/10
t. (Aşkar tağ) 78a/10
t. başı 80b/10
t. dék (Aşkar tağ) 80b/05
t.+ı (Çembilni tağı) 71a/01
t.+ım 75b/09, 75b/09
t.+ların 79a/01, 81a/15
t.+nı 79b/05, 87a/05
t.+nı (Bedbaht tağ) 69a/08, 70b/02
 [=14]
tağ II (< Far. *dāg*) mec. Aşk, elem, keder vb. içe işleyen duyguların verdiği yanıklık, yara.
t.+ını tart- Acısını çekmek, azap çekmek. 79a/09
 [=1]
tağa Dayı.
t.+sının 89a/04
 [=1]
tahtık Ar. Bir şeyin doğruluğunu araştırma, hakikatini anlayıp bilme.
t. kıl- 73b/05
 [=1]
taht Far. 1. Hükümdarların üzerine oturdukları koltuk.
t.+nı (tāc taht) 81b/05
 2. mec. En üst makam.
t.+ı felek 73a/07
 [=2]
tal Dal.
t. tal kıl- 91a/02
 [=1]
talay Talih, kısmet.
t. 75b/02
 [=1]
taleb Ar. İstek, dilek.
t.+iñdin 86a/02
t. kıl- Talep etmek, istemek. 85b/08
t. tile- Talep etmek, istemek. 86a/04
 [=3]
talkan Ufak, paramparça.

t. kıl- Parça parça etmek. 80b/10
 [=1]
talpındur- Yeltenmek, çırpınmak, ileri atılmak.
t.-up 79b/08
 [=1]
tamām Ar. Bütün.
t. 71b/01, 73a/11
 [=2]
tamar Canlıların vücudunda kan veya lenf dolaşımını sağlayan kanal, damar.
t.+ı 88a/09, 89b/01
 [=2]
tan- İnkâr etmek, kendine ait olduğunu veya kendisinin yaptığını tanımamak.
t.-ip 78a/07, 88a/10
 [=2]
tanı- Bilmek, bir şey hakkında bilgi sahibi olmak.
t.-ğın 71a/02
 [=1]
tañ Güneş doğmadan önceki alaca karanlık, fecir, şafak.
t. at- Şafak sökmek. 74b/10
 [=1]
tañla Sabahleyin, sabah vakti; yarın, ertesi gün.
t. 75a/09, 82a/02
 [=2]
tap- 1. Bulmak, ele geçirmek.
t.-a'lmaydur 91a/04
t.-ğan-dék bol- 72a/02
 2. Süreklilik işlevinde tasvirî fiiller yapar.
t.-ğanun 85b/03
 [=3]
bara tap- 85b/03
 [=1]
tapıl- Bulunmak.
t.-dı 85a/06
t.-mas 92a/03
t.-maydur 91b/11
t.-ur mu 90a/07
 [=4]
tapşur- Teslim etmek, emanet etmek.
t.-dım 70a/11, 86b/03, 86b/05, 86b/07, 86b/09, 86b/11, 87a/02, 87a/04, 87a/06, 87a/08, 87a/10

[=11]
emānet tapşur- 70a/11
 [=1]
tara- Tarakla saç tellerini birbirinden ayırmak, karışıklığını gidermek.
t.-mañ 91b/09
t.-y-mén 89b/05
 [=2]
taral- Dağılmak, yayılmak.
t.-ıp 72b/03
 [=1]
tarık Ar. mec. Takip edilen yol, usûl.
t.+de 83a/03
 [=1]
tart- Çekmek.
t.-ğan 79a/09
t.-ıp 85a/03
t.-ıp al- 71b/09
 [=3]
tağını tart- 79a/09
 [=1]
taş Kimyasal veya fiziksel durumu değişiklikler gösteren, rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde.
t. 71a/05, 85b/11
t.+ğa 80b/10
t.+ığa 87a/05
 [=4]
taşla- 1. Atmak, savurmak.
t.-p 72b/09
 2. Üzerine taş atmak, taşlamak.
t.-p 68b/09
 [=2]
tāyib (< Ar. *ta'yīb*) Ayıplama.
t.+i 79a/04
 [=1]
tāze Far. İlk ve yeni durumunu koruyan, solmamış, bozulmamış olan.
t. 77b/07, 81b/12, 89b/09
 [=3]
Te'ālā Ar. "Şanı yüce olsun" anlamında olup Allah, Hak, Hüda, Tanrı kelimelerinden sonra kullanılır.
T. (Ḥudā-yı Te'ālā) 74a/05, 74a/09, 78a/03
T.+nñ (Ḥudā-yı Te'ālā) 74b/11
 [=4]
Teke Marv, Ahal, Kızıl Rıbat, Ersarı, Sarık ve Yomutlarla birlikte

Horasan Salurlarını oluşturan Türkmen kavimlerinden biri.
T. Yomud éli 75b/05, 84a/02
T. Yomudnñ éli 73a/10
 [=3]
temāşā Far. Bakıp seyretme, zevkle, hayranlıkla seyretme, izleme.
t. kıl- Seyretmek, bakmak. 74b/05
 [=1]
temmet Ar. "Bitti, tamam oldu" anlamında kitapların ve yazıların sonuna yazılan kelime.
t. 73a/11
 [=1]
Temür Kürken Timur. Timur İmparatorluğu'nun kurucusu olan hükümdar.
T.+di 85a/08
 [=1]
ten Far. Vücut, beden.
t.+ige 70a/04
t.+im 69b/09, 79b/10, 89b/01
t.+imdin 90b/11
t.+iñ 82b/10
 [=6]
tenbīh Ar. Uyarma, uyarı.
t. bér- Uyarmak. 73b/07
 [=1]
ter I Deriden sızan, kendine has kokulu, yapışkan, renksiz, tuzlu sıvı.
t. 90a/02
 [=1]
ter II Far. Taze.
t. 89b/11
 [=1]
terk Ar. Bırakma, bırakıp gitme.
t.+imde 80a/10
 [=1]
terlik Atın üstüne atılan, ter almaya yarayan örtü.
t.+ni (mavut terlik) 85a/05
 [=1]
tesbīh Ar. Allah'ı takdis ve tenzih etme, onun her türlü kusurdan ve noksandan uzak olduğunu dile getirme.
t. eyle- Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih etmek. 92a/02
 [=1]
tey- İlişmek, takılmak.

t.-gen soñ 88b/03
t.-meydür 89a/02
 [=2]
köz tey- 88b/03
közi tey- 89a/02
 [=2]
teydür- Dokundurmak.
t.-me 86b/08
 [=1]
tez (< Far. *tīz*) Çabuk, hemen.
t. kél- 91a/06
t. kayt- 87b/06
 [=2]
té- Bk. **dé-** 2
t.-gen 75b/02
 [=1]
tég- Değmek, dokunmak.
t.-di 82a/06
 [=1]
télmür- İmrenmek, intizarla bakmak.
t.-er 86a/06
 [=1]
télmürt- İntizarla baktırmak.
t.-üp 81a/12
 [=1]
téş- Oymak, yara açmak,deşmek.
t.-ip 90b/01
 [=1]
yüregini téş- 90b/01
 [=1]
tézek Bazı yerlerde yakıt olarak kullanılan kurutulmuş sığır tersi.
t.+dey 90b/04
 [=1]
tılla Altın, zer.
t. cığa 77a/05, 89a/03
t. dabil 84b/03
t.+dın 76a/07, 81a/08
t. kılıç , 81a/01, 89b/03
t. kılınç 78b/04
t. savut 76a/01
 [=9]
tılla-cığa Altın taç.
t.+ñ 77a/05
t.+sı 89a/03
 [=2]
tılla-dabil Altın davul.
t.+nı 84b/03
 [=1]
tılla-kılıç Altın kılıç.

t. 89b/03
t.+nı 81a/01
 [=2]
tılla-kılınç Altın kılıç.
t.+nı 78b/04
 [=1]
tılla-savut Altın zırh.
t.+nı 76a/01
 [=1]
tıñla- Dinlemek, işitmek için kulak vermek.
t.-! 70b/07, 84b/07, 91b/08
 [=3]
tike Parça.
t. tike kıl- Paramparça etmek, parçalamak. 68b/07
 [=1]
til Ağızda bulunan, tat almaya ve konuşmaya yarayan organ.
t. aldur- Söz dinletmek. 79b/02
t.+din (yaman til) 74b/06
t.+idin 89a/10
t.+ige 70b/08, 87a/07, 88a/01
t.+im 80a/01
t.+imde 69b/07
t.+iñ (katı til) 86b/08
t.+ni (al til) 75a/10
 [=10]
tile- Dilemek, istemek.
t.-ñiz 84a/08
t.-ñizler 83b/10, 84a/02, 84a/04
t.-p 68b/03, 86a/04
t.-señizler 83b/10
 [=7]
meded tile- 68b/03
taleb tile- 86a/04
 [=2]
tilek Dilek, arzu, istek.
t.+imizni (tilegimizni) 74a/05
t. zār kıl- Yalvarmak. 79b/01
 [=2]
timsāl (< Ar. *timsāl*) Ata sözü.
t. keltür- Ata sözü söylemek. 72a/06
 [=1]
tirig Diri, canlı.
t. 81b/01
 [=1]
tiriglik Dirilik, sağ olmaklık.
t.+degi 77b/05
 [=1]

tiril- Dirilmek, canlanmak.
t.-dim 70a/06
 [=1]
tişle- Dişlerini geçirip ısırarak.
t.-p 72b/10, 78a/01, 87b/04
 [=3]
barmağını tişle- 78a/01
lebni tişle- 72b/10
 [=2]
tiyimlig Kârlı, kazançlı.
t. 86b/06
 [=1]
tiz Bacakta uylukla baldırın birleştiği
 oynak kısım, diz.
t.+de 86a/10
 [=1]
tizgin Gemin uçlarına bağlanarak
 hayvanı idare etmeye yarayan
 kayış, dizgin.
t. 84a/06
t.+idin 77a/02
t.+in 88a/11
 [=3]
tizil- Dizilmek, sıralanmak.
t.-ip 76b/11, 78a/05
 [=2]
yaş tizil- 78a/05
yaşı tizil- 76b/11
 [=2]
tizle- Diz üstünde durmak.
t.-gin 86b/04
 [=1]
tof Gülle veya şarapnel atan büyük
 ateşli silah, top.
t. 68b/08
 [=1]
tof-hāna Top dökümü yapılan yer.
t.+sını 68b/08
 [=1]
tofrak Toprak.
t. bol- 77a/05
 [=1]
toğrı Yönünü değiştirmeden, aynı
 doğrultuda.
t. kel- 68b/05
 [=1]
tok Tok.
t.+ıdın (toğıdın) 75a/08
 [=1]
tokım Eyer, eyer takımı.

t.+nı (nukra tokım) 84b/10
t.+nı (zer-bāb tokım) 85a/01
 [=2]
toksan Doksan, seksen dokuzdan sonra
 doksan birden önce gelen sayının
 adı.
t. bilen 78b/11
 [=1]
tokuz Dokuz, sekizden sonra, ondan
 önce gelen sayının adı.
t. 71b/07, 84b/04, 88a/04, 88a/06
t. tokuz 76b/03
t. türli 73a/08
 [=6]
tol- mec. (Bir duygu insanın içini,
 gönlünü) Kaplamak, sarmak.
t.-up 72a/02, 77a/08
 [=2]
içim tol- 77a/08
köñli tol- 72a/02
 [=2]
tolabuy (?)
t. 76b/10
 [=1]
toldur- Doldurmak, boş bir şeyi dolu
 hâle getirmek, dolmasını
 sağlamak.
t.-! 72b/02, 72b/02, 72b/06, 72b/06
 [=4]
mey toldur- 72b/02, 72b/02,
 72b/06, 72b/06
 [=4]
tolku- Dalgalanmak.
t.-ğan 74b/04
t.-p tur- 91b/05
 [=2]
ton Don, elbise.
t. (yaramlı ton) 68b/10
t.+ğaça 73b/08
t.+ların 88b/08
 [=3]
top Zümre, küme, yığın.
t. top Öbek öbek. 68b/05
 [=1]
topak Kitle, külçe, yığın.
t.+ıñ (topağın) 77b/06
 [=1]
torba (< Far. *tobre*) Kıl, bez, iplik
 vb.nden dokunmuş, çeşitli boyda,

ağız büzülebilen, küçük bir çuval
biçiminde kullanım eşyası, heybe.
t.+ñ 86a/01
[=1]
tögül Değil.
t. 77b/10, 80a/05, 83a/01, 84a/06
[=4]
tök- Dökmek, (göz yaşı) akıtmak.
t.-üp sén 82a/14
[=1]
yaşnı tök- 82a/14
[=1]
tökül- Dökülmek, düşüp veya taşıp
bütünden ayrılmak.
t.-üp kët- 83b/04
[=1]
töpe 1. Tepe, etrafındaki araziden daha
yüksek olan, genellikle yüksekliği
birkaç yüz metreyi geçmeyen
yeryüzü biçimi, küçük dağ.
t.+ge 88b/04
2. Bir şeyin en yüksek kısmı, en
üstteki bölümü, uç kısmı.
t.+sini 91b/01
[=2]
tör Baş köşe.
t. ét- Baş köşeye koymak, yüceltmek.
82b/06
[=1]
töre Bey.
t. kıl- 84a/01
t.+mizge 74a/09
t.+ñ 87b/10
[=3]
töşek Yatak, döşek.
t.+ge 90b/05
[=1]
töz- Kabullenmek, razı olmak.
t. 70a/09
[=1]
tuğ Hükümdarlara verilen şan ve şöhret
alameti.
t. baydağ 68b/08
t. baydağ çık- 68b/05
t. baydağ körün- 89a/02
[=3]
tuğ- Doğmak, dünyaya gelmek.
t.-dın 91a/01 (?)
t.-masa 79a/11, 82b/03
[=3]

tulum Koyun, keçi yahut sığır
derisinden yapılmış, içine süt,
ayran vb. maddeler konan torba
biçimindeki kap.
t.+ları 76b/10
[=1]
tur- 1. Hareketsiz kalmak.
t.-ğanını 85b/02
t.-sañ 76a/10
2. Ayakta durmak, ayağa
kalkmak.
t.-up 83a/04
3. Bir yerde olmak, bir yerde
bulunmak.
t.-ğan 71a/02, 71a/10
4. İsimleri yüklem yapar.
t.-ur 89a/05
5. Süreklilik işlevinde tasvirî ve
yarı tasvirî fiiller yapar.
t.-ap turup érdi 68b/03
t.-ar turğan 78a/02
t.-ğan (béretuğan) 90a/05
t.-ğan (kılatuğan) 92a/05, 92a/07
t.-ğan (sözleytuğan) 80a/01
t.-ıp turdı 69a/04
t.-ıp turğan 90a/06
t.-ıp turup érdiler 83a/06
t.-ıp turup érdi 83b/03
t.-p turarğa 80a/05
t.-p turarge 82b/15
t.-p turğannığa 91b/05
t.-p tursam 91b/03
t.-p turupdur 90b/02
t.-up turdıñız 76a/04
[=22]
aytıp tur- 90a/06
bére tur- 90a/05
bérip tur- 83b/03
çıkar tur- 78a/02
kıla tur- 92a/05, 92a/07
kılıp tur- 69a/04
oylap tur- 91b/03
salıp tur- 83a/06
sorap tur- 90b/02
sözley tur- 80a/01
tolküp tur- 91b/05
yığlap tur- 80a/05, 82b/15
[=14]
tura- Hareketsiz kalmak.
t.-ma Durma. 86b/10

[=1]
turam Ya, işte.
 t. 71b/02, 77b/08, 91a/06, 91a/08
 [=4]
turfe Ar. Yeni; tuhaf, acayip.
 t. 89b/02
 [=1]
turuş Duruş, durma tarzı ve şekli,
 vaziyet.
 t.+ımı kıl- 78b/05
 t.+nı kıl- 80b/13
 [=2]
tut- 1. Doldurmak, istila etmek, etrafını
 kaplamak.
 t.-updur 71a/03
 2. Gereğini yapmak, gereğini
 yerine getirmek.
 t.-up 87b/06
 [=2]
emrin tut- 87b/06
 [=1]
tutaş- Tutuşmak, yanmak, alev almak.
 t.-dı 70a/02
 [=1]
ot tutaş- 70a/02
 [=1]
tuy- Duymak, işitmek.
 t.-dı 88a/02
 t.-gen éken mén 90b/04
 t.-madım 79b/07
 [=3]
dabil tuy- 88a/02
fulad dabil tuy- 79b/07
 [=2]
tuyak Hayvan tırnağı, toynak.
 t.+ımdın (tuyağımdın) 70a/06
 [=1]
tuyrat- Doğrultmak.
 t.-tım 78b/02
 t.-tıñ 80b/10
 [=2]
tükür- Ağızdan tükürüğü, balgamı veya
 yutulmak istenmeyen bir şeyi
 dışarı atmak.
 t.-mak 73b/10
 [=1]
Türkmen Oğuz Türklerinin bir kolu ve
 bu koldan olan kimse.
 T. éli 73b/03, 89a/03
 T. halkı 88b/11

[=3]
türli Türlü, çeşitli.
 t. 79a/01, 81a/15, 81b/08
 t. (miñ türli) 91b/07
 t. (tokuz türli) 73a/08
 [=5]
tüş- 1. İnmek.
 t.-! 92a/05, 92a/09
 t.-gıl 91a/09
 t.-üp 70b/02, 71b/02, 91b/04, 92a/07
 2. (Bir şey veya bir kimse)
 Dengesini kaybederek yıkılmak,
 dik durumda iken devrilip yatık
 duruma gelmek. Krş. düş-
 t.-se 73b/06
 3. Aşağı doğru sarkmak.
 t.-üp 90b/01
 4. (Zorlayıcı bir sebeple) Başını
 alıp gitmeye koyulmak.
 t.-tüm 70b/08
 5. Uğramak, duchar olmak.
 t.-edür 82a/02
 6. (Göz) İlişmek, takılmak.
 t.-ti 88b/05
 [=12]
közi түş- 88b/05
 [=1]
tüşür- İndirmek.
 t.-üp 77a/02
 [=1]
tüye Deve.
 t.+si 79a/07
 [=1]
tüz- Düzmek.
 t.-üp 87b/09
 [=1]

U

u 1. (Sıfat) O.
 u. 77a/04, 88b/05
 2. (Zamir) O.
 u. 78a/03
 u.+nı 74a/06, 76a/06
 u.+nıñ 89b/05
 u.+ña 82b/06
 [=7]
uç 1. Bir şeyin baş veya son noktası.
 u.+ığa bilen 89a/08
 2. Ön.
 u.+ıdağı (köz uçı) 88b/07
 [=2]

uç- 1. (Kuş) Havada yol almak, havada gitmek.

u.-adur 71a/01

u.-ğan 70a/03

2. Çok hızlı gitmek, çabucak geçmek.

u.-ğan 79a/12, 79b/12

u.-up bar- 79b/11

[=5]

uçkur Hızlı uçan, iyi uçan.

u.+ımda 70a/06

[=1]

ul I Oğul.

u. 69a/06, 90a/01

u.+um 80a/02

u.+uñ 77b/08

[=4]

ul II 1. (Sıfat) O.

u. 68b/07, 73b/07, 89a/02, 89a/09, 90a/08, 90b/09

2. (Zamir) O.

u.+mı 88b/11

alarınñ Onların. 84a/11

anda Orada; o zaman. 68b/07, 68b/09, 69a/01, 69a/05, 69a/08, 70b/04, 80a/09, 80b/01, 83b/02, 83b/07, 84b/05, 88b/11, 89a/04, 89a/09, 90b/02

andağ O gibi, bu gibi, böyle, öyle. 73b/02, 73b/03, 73b/05

andın Ondan. 84a/06

anı Onu. 88a/04

anıñ Onun. 74a/07, 79a/04, 83b/07, 86b/10

[=32]

ulı Ulu, yüce.

u. Köroğlı 74a/10

[=1]

uluğ Ulu, yüce.

u. bil- 86b/02

[=1]

ur- 1. Vurmak.

u.-adur 69b/05

u.-ar 81b/08

u.-ma 87a/06, 87a/10

u.-up 68b/07

2. Dua vs. göndermek.

u.-up 68b/08

3. (At vb.ne) Binmek, kendini bir şeyin üzerine fırlatmak.

u.-up 69a/06

4. Koymak, yerleştirmek.

u.-up 85a/11

5. İsimlerle birlikte birleşik fiil yapan yardımcı fiil.

u.-dım 86b/02, 86b/02

u.-ğanın 91a/01

u.-up 78a/08, 86b/02

[=13]

ah ur- 78a/08, 86b/02

baş ur- 86b/02

cân ur- 91a/01

ervāh ur- 68b/08

ķamçı ur- 87a/10

yaraşuķa ur- 85a/11

yaş ur- 86b/02

[=8]

ura- I Sarmak, dolamak.

u.-dım 69b/07

[=1]

ura- II Uğramak.

u.-y ber- 88b/02

[=1]

urağ Sık sık uğranan yer; konaklanıp bir süre durulan yer.

u.+ı 71a/05

[=1]

urğaçı Kadın.

u.+mı 90b/07

[=1]

uruş Savaş, muharebe.

u. 76a/01

u. bol- 72a/09

u.+da 70a/08, 75b/11

[=4]

us Akıl.

u.+um 91a/03

[=1]

uş- Uçmak.

u.-up 90b/02

[=1]

‘aklı uş- 90b/02

[=1]

uşla- Tutmak.

u.-p 76b/06, 77a/02, 78a/02, 87b/04

u.-r 77b/02, 77b/04, 77b/08, 86a/03

[=8]

uya Yuva.

u.+dım 79a/12

u.+sı 81a/15

[=2]
uyat Utanç, ayıp, yüz karası.
 u.+ı 82a/06
 [=1]
uydur- İtaat ettirmek, uymasını
 sağlamak.
 u.-ma! 86b/08
 [=1]
uzak Arada çok mesafe bulunan, uzun
 sürede gidilebilen, irak.
 u.+dan 71a/03
 [=1]
uzal- Uzamak.
 u.-ıp 72b/03
 [=1]

Ü

üç İkiiden sonra, dörtten önce gelen
 sayının adı.
 ü. 76a/07, 80b/01, 80b/02, 85b/03
 [=4]
üçe Üç kişi, her üçü.
 ü.+leri 85b/03
 [=1]
üçün İçin, sebebiyle, -den ötürü, -den
 dolayı.
 ü. 76a/02, 78b/04, 79b/07, 80b/13,
 82b/03, 89b/02, 90a/07
 [=7]
ülfet Ar. Ünsiyet, dostluk.
 ü. 72b/05
 [=1]
‘ümerā (< Ar. *umerā*) Emirler, beyler.
 ‘ü. 71b/01
 [=1]
ümīd Far. Ümit, umut.
 ü. birle 79a/08
 [=1]
üst 1. Bir şeyin yukarı, göğe doğru olan
 kısmı.
 ü.+iden 91b/04
 ü.+ige 85b/01, 85b/06, 89a/06,
 89a/08
 2. Vücut, gövde, beden.
 ü.+ige 73a/08, 80a/11
 [=7]
üy Ev, oturulan yer.
 ü. 89a/05, 89a/05
 ü.+de 89a/02
 ü.+din 91a/06
 ü.+ge 91b/01

ü.+niñ 75a/02, 83a/06, 89a/06
 ü.+üm 91b/01
 ü.+ün 81b/13
 [=10]
üz- Koparmak, ayırmak.
 ü.-üp 87b/08
 [=1]
üzengü Eyerin iki yanında asılı bulunan
 ve hayvana binildiğinde ayakların
 basılmasına yarayan, altı düz
 demir halka.
 ü.+sini 71b/08
 [=1]
üzil- Kopmak, ayrılmak.
 ü.-di 70a/09
 [=1]

V

va‘de Ar. Söz verme, taahhüt, ahit.
 v. kıl- Söz vermek. 69a/04
 [=1]
vākı‘a Ar. Olay, vaka, hadise.
 v.-ı ‘Avaż Han 73b/01
 [=1]
vakt Ar. Zaman.
 v. (her vaktā ki) 73b/05
 v.+a dék 86b/05
 v.+ı 68b/09, 70b/04, 72b/07, 83a/02
 v.+ı bol- Vakti, zamanı gelmek.
 88a/08
 v.+ını 72b/10
 v.+ıñda 81a/05, 81a/09
 [=10]
var Sahip olunan şeylerin bütünü, mal,
 servet.
 v. yoķu Varı yoķu, bütün varlığı,
 sahip olunan her şey. 84b/09
 [=1]
ve Ar. İki kelime, cümle ve öbeği
 birbirine bağlar, ile.
 v. 69a/02, 69a/03, 69a/06, 69a/07,
 69a/07, 69a/10, 71b/02, 71b/05,
 71b/07, 71b/07, 71b/10, 72a/01,
 72a/04, 72a/05, 72a/05, 72b/08,
 73a/01, 73a/01, 73a/02, 73a/03,
 73a/03, 73a/05, 73a/05, 73a/07,
 73a/08, 73a/08, 73a/09, 73a/09,
 73a/10, 73a/10, 73a/11, 73b/02,
 73b/03, 73b/04, 73b/08, 73b/10,
 73b/10, 73b/10, 73b/11, 74a/02,
 74a/04, 74a/05, 74a/06, 74a/07,

74a/08, 74a/08, 74a/08, 74a/11,
74a/11, 74a/11, 74a/11, 74b/01,
74b/01, 74b/01, 74b/02, 74b/02,
74b/03, 74b/04, 74b/05, 74b/06,
74b/06, 74b/06, 74b/07, 74b/08,
75a/03, 75a/04, 76b/02, 76b/05,
78a/06, 80b/02, 83a/09, 83a/11,
83b/04, 83b/06, 83b/08, 84a/10,
84b/02, 84b/03, 84b/03, 86a/10,
89a/02, 89a/05, 90b/08
[=83]
velikîn (< Far. *velikîn*) Velakin, lakin,
fakat, ama.
v. 83b/01, 84a/11
[=2]
veyâ Yahut, ya da.
v. 73b/06, 74a/01
[=2]
vîrân 1. Far. Yıkılmış, harap.
v. **bol-** 69b/09
2. mec. Gamlı, kederli, üzüntülü.
v. **köñül** 69b/11
[=2]
Y
yâd Far. Anma, hatırlama.
y. **ét-** 75b/11
[=1]
yağ Yağ.
y.+1 (**közümniñ yağı**) 71a/05
[=1]
yağış Güzel, iyi.
y. 69a/05, 74b/08, 84a/07, 85a/02
y.+1**lar** 84a/07
[=5]
yağ Taraf.
y.+a 84b/01
[=1]
yağa Giyeceklerin boynun etrafına gelen
kısmı ve bu kısma eklenen türlü
biçimdeki parça.
y.+sı 89a/03
y.+sı**dın** 71b/09
[=2]
yakın Arada az mesafe bulunan, uzak
olmayan.
y.+**dın** 76b/08
y.+**mı** 72b/10
[=2]
yakîn Ar. Bir şeyi şüphesiz olarak tam
ve doğru şekilde bilme.

y. **ķıl-** 80b/02
[=1]
yakınlaş- Yaklaşmak.
y.-**ıp** 78b/11
[=1]
yalbır- Parlamak, nur saçmak.
y.-**ap** 76b/10, 90a/11
[=2]
yalçm̃ Sarp, dik.
y. 91b/04
[=1]
yalğançı Yalancı, sahte.
y. 78a/01
y.+**dur** 75a/11
[=2]
yalķuz Yalnız.
y. 79a/12, 79b/11, 79b/12, 80a/04,
82b/14, 85b/09, 86a/03, 86a/05,
86b/07, 87b/09
y. **sén** 77b/09
[=11]
yaman Kötü, fena.
y. 84b/11
y.+**dur** 82a/10
y.+**ğa** 77b/07
y. **köz** 74b/06
y.+1**lar** 82a/02
y.+1**arnıñ** 92a/04
y. **til** 74b/06
[=7]
yamanlık Kötülük, fenalık.
y.+**mı** 74a/10, 84a/07
[=2]
yan 1. Taraf, yön, cihet.
y. 88b/05, 88b/05
y.+a 91a/01
y.+1**da** 75a/03, 78a/08, 80a/11
2. Vücudun sağ veya sol tarafı.
y.+1**ğa** 84b/03, 85a/07
3. Yakın, civar.
y.+1**da** 75a/02, 78a/08, 80a/11
4. Kat, nezd, huzur. Krş. **yañ**
y.+1**nda** 82b/11
[=12]
yana Yine, tekrar, yeniden; hatta, bile,
ayrıca.
y. 69b/02, 69b/04, 69b/10, 73b/11,
74a/08, 74a/11, 74b/03, 74b/06,
86a/10, 89a/02, 89b/11, 90b/08,
91b/05, 91b/06

[=14]
yanlıg Gibi, benzer.
y. (bu **yanlıg**) 90b/07
 [=1]
yañ Bk. **yan** 4
y.+ımda 79b/11
 [=1]
yapdur- Örttürmek. Krş. **yaptur**-
y.-updur 89a/07, 89a/09
 [=2]
yaptur- Bk. **yapdur**-
y.-up 80b/01
 [=1]
yar Dik ve derin uçurum.
y.+ğa 85b/05
 [=1]
yār Far. Dost, sevgili.
y. bol- 82b/06
y.+ım 90b/04
 [=2]
yara- Hoşa gitmek, yaramak.
y.-sıñ 91a/08
 [=1]
yarağ Silah.
y.+ımızğaça (yav **yarağ**) 83b/07
y.+ıñ (yav **yarağ**) 85b/09
y.+ını (yav **yarağ**) 73b/08
 [=3]
yaraqla- Hazırlamak.
y.-p 71a/04
 [=1]
yaraqlan- Hazırlanmak, donanmak.
y.-ğa 71a/08
 [=1]
yaramlı Yararlı, faydalı, işe yarayan.
y. at 68b/10
y. ton 68b/10
 [=2]
yārān Far. Arkadaş, dost.
y.+lar 78b/10
 [=1]
yaraş- Yakışmak.
y.-a 72a/09
 [=1]
yaraşık Faydalı, yararlı.
y. 81b/01
 [=1]
yaraşuk Hoşluk, güzellik.
y.+a 89b/05

y.+a sal- Güzelce sermek, yaymak,
 koymak, vurmak. 84b/10, 85a/01,
 85a/05
y.+a ur- Güzelce koymak, vurmak.
 85a/11
 [=5]
yarat- (Allah) Yoktan var etmek,
 halketmek.
y.-ğan 90a/06
 [=1]
yarım Bütün bir şeyin ayrıldığı iki eşit
 parçadan her biri.
y. sā'at 87b/11
 [=1]
yarkılat- Ses çıkarmak.
y.-ıp 79b/07
 [=1]
yarmang (< R. *yarmarka*) Şenlik.
y. 71b/02
 [=1]
yaş I Doğuştan itibaren geçen ve yıl
 birimiyle ölçülen zaman.
y.+ım 78a/11
y.+ıñ 80b/06
 [=2]
yaş II Göz yaşı.
y.+ı 69a/09, 92a/04
y.+ı tizil- 76b/11
y.+ığa 75b/01
y.+nı (köz yaşı) 70b/01
y.+nı tök- 82a/14
y. tizil- 78a/05
y. ur- 86b/02
 [=8]
yaş III Genç.
y. 76b/10, 90a/11
 [=2]
yaşa- Sağ olmak, ömür sürmek.
y.-dımını 91a/01
y.-ğan 81a/05
 [=2]
yüz yaşa- 81a/05
 [=1]
yaşadurat- Yaşartmak.
y.-dın 91a/04
 [=1]
yat- 1. Boylu bozunca uzanmak.
y.-dılar 80b/01
y.-ıñız 76a/06
y.-ıp 80a/11

2. Süreklilik işlevinde tasvirî fiiller yapar.
y.-ğan 71a/07
y.-gende 71a/11
 [=5]
kéle yat- 71a/07, 71a/11
sulayıp yat- 80a/11
 [=3]
yav Yay.
y. yarağ 73b/08, 83b/06, 85b/09
 [=3]
yay- Bir şeyi açıp sermek.
y.-adı 79b/04
 [=1]
çaçını yay- 79b/04
 [=1]
yayıl- Herkes tarafından duyulmak.
y.-dı 85a/02
 [=1]
yaz- Yazmak.
y.-! 91a/08
 [=1]
yer 1. Ayakla basılan, ayakların altında bulunan yüzey, zemin.
y. dék bol- 72b/01
y.+di 71a/05
y.+din 77a/07
y.+e saç- 76a/02
y.+ge 83b/04
 2. Güneş sisteminde yer alan, insanların üzerinde yaşadıkları gezegen, dünya.
y. kök Yer gök. 85a/02
y. ü su Vatan, yurt. 71a/02
y. yüzi 74b/08
 3. Mevki, mekân, mahal.
y.+din 77a/04, 77a/04, 77a/11, 77b/04
y.+ge 85b/07, 85b/07, 91b/08
y.+ini 70b/05
y.+lerdin 92a/03
y.+lerni 73a/07
 4. Yaşanılan, oturulan şehir, kasaba veya toprak.
y.+de 91a/05
 5. Taraf, bölge.
y.+lerdin 72a/06
 6. Toprak, arazi.
y.+im 90b/06
 [=21]

yér-yüzi Dünya.
y.+ge 74b/08
 [=1]
yet- 1. Kâfi gelmek.
y.-ip 70b/01, 78a/11
y.-ti 80b/06
 2. Ulaşmak, varmak. Krş. **yét-**
y.-ip 73a/06, 81a/06
y.-ip bar- 88b/07, 88b/09, 88b/11
y.-mey 79a/10
y.-ti 73a/11
 [=10]
ecel yet- 79a/10
haber yet- 73a/06
 [=2]
yetek Yedek.
y.+de 79a/07
 [=1]
yetele- Yedeğine almak, yedeğinde, beraberinde götürmek.
y.-gen 89b/07
y.-y ber- 76b/06
 [=2]
yetim (< Ar. *yetīm*) Babası ölmüş kimse.
y.+lerniñ 75b/01
 [=1]
yét- Bk. **yet-** 2
y.-mey 82b/02
 [=1]
ecel yét- 82b/02
 [=1]
yıgla- Ağlamak, göz yaşı dökmek.
y.-p 74b/11, 77a/01
y.-p tur- 80a/05, 82b/15
y.-y bér- 80a/09
y.-y yıglay 83a/10
y.-ydur 87a/01
 [=7]
zār yıgla- 87a/01
 [=1]
yıkıl- I Devrilmek, düşmek.
y.-ip 73a/03
 [=1]
yıkıl- II Yıgılmak, toplanmak.
y.-dılar 68b/09
 [=1]
yıl Sene.
y. (dört yıl) 74b/08
y.+da 86a/10

[=2]
yiber- Göndermek, yollamak.
y.-diler 68b/07
 [=1]
yigirme Yirmi, on dokuzdan sonra,
 yirmi birden önce gelen sayının
 adı.
y. 89a/02
y. (yüz yigirme) 80b/06
y.+de 78a/10
y.+ñde 81a/13
 [=4]
yigit Delikanlı, genç adam.
y. 73a/05, 74a/01, 90a/11, 90b/02,
 91b/08
y. (Kırk Yigit) 72b/08, 73b/09,
 73b/11, 74a/04, 74a/11, 75a/07,
 75a/09, 75a/11, 75b/02, 75b/04,
 75b/06, 75b/08, 75b/09, 75b/10,
 76a/01, 76a/03, 76a/05, 76a/07,
 76a/09, 76a/11, 77a/09, 84a/09
y. (koçak yigit) 90a/05
y. birle (Kırk Yigit) 73b/05
y. birlen (Kırk Yigit) 74b/10
y. dek 74a/03
y. dek bol- 74a/02
y.+din (Kırk Yigit) 87a/11
y.+ge 81b/04
y.+ge (er yigit) 81a/04
y.+ge (Kırk Yigit) 70b/11, 82b/07
y.+im(Kırk Yigit) 72b/05, 76a/08
y.+ler 83b/04, 84a/05
y.+ler birle 90b/07
y.+lerğa 83b/02
y.+lerge 75a/04, 78b/04, 81a/01,
 83b/09
y.+lerini 75a/03, 83b/02
y.+lerni 83b/08
y.+lerniñ 74a/02, 83b/08
y.+ni 77a/04, 79a/04
y.+ni (Kırk Yigit) 72a/04, 73b/04,
 74a/03, 76b/02, 77a/07
y.+niñ 73a/05
y.+niñ (Kırk Yigit) 72a/01, 72b/10,
 72b/11, 76b/01, 76b/05
 [=65]
yipek İpek.
y. arkan 78b/01, 80b/09
 [=2]
yok Bulunmayan, mevcut olmayan.

y. 77a/10, 77a/10, 77a/11, 77b/01,
 77b/01, 77b/02, 77b/06, 77b/07,
 77b/07, 77b/08, 77b/09, 77b/09,
 77b/10, 79b/10, 79b/10, 79b/11,
 80a/01, 80a/01, 80a/02, 80a/04,
 80a/04, 80a/05, 82b/10, 82b/10,
 82b/11, 82b/14, 82b/14, 83a/01,
 90b/08, 91a/10, 91a/10, 91a/11,
 92a/02, 92a/02, 92a/03, 92a/04,
 92a/04, 92a/05, 92a/07
y. dép 69a/04
y. érdi 73b/10
y.+ıdın (yoğıdın) 75a/08
y.+tur 91b/10
y.+umnı (var yokı) 84b/09
 [=44]
yokla- Hatırlamak, aklına getirmek, yad
 etmek. Krş. **yoklat-**
y.-ğanga 83a/07
y.-p 80b/03
y.-r siz 80a/10
y.-sañızlar 83a/04
 [=4]
yoklat- Bk. **yokla-**
y.-ur éken 83a/05
 [=1]
yoklık Yokluk, yok olma durumu,
 bulunmama.
y.+ıdın 82a/15, 82b/07
 [=2]
yol 1. Bir yerden bir yere gitmek
 amacıyla içinden veya üzerinden
 geçilen yer, tarık, rah.
y. bol- 85b/06, 85b/08, 85b/10,
 86a/01, 86a/03, 86a/05, 86a/07
y.+ığa sal- 87a/11
y.+ıge 87a/08
y.+ıge (Çembil yolu) 70b/08
y.+ıñ 86b/03
y.+ıñdan 92a/01
y.+nı 70b/09
y. yürü- 70b/03
 2. Bir şeye ulaşmak için takip
 edilen seyir.
y.+ını aç- 76a/02, 81a/02
 [=16]
yolat- Yaklaşmak, yanaşmak.
y.-mağıl 87a/05
 [=1]
yoldaş Arkadaş, dost.

y. bol- 91a/08
[=1]
Yomud Ersarı, Teke ve Sarıklarla birlikte Horasan Salurlarını oluşturan Türkmen kavimlerinden biri.
Y. éli (Teke Yomud éli) 75b/05, 84a/02
Y.+niñ éli (Teke Yomudniñ éli) 73a/10
[=3]
yorga Yumuşak, rahvan yürüyüşlü (at).
y. aṭ 69a/05
y.+ga 69a/06
[=2]
yulavçı Kurtarıcı.
y.+niñ 84a/05
[=1]
yumşat- Yumuşak duruma getirmek.
y.-ayın 91a/05
[=1]
yurt 1. Ülke, memleket, vatan.
y.+ı (Gürcistān yurtı) 69b/06
y.+ıda 83a/08
y.+ıge 70a/04
y.+ında 83a/08
y.+ıñız 84a/10
y.+nı (él yurt) 81b/09
2. Halk.
y.+ı (Çembilniñ yurtı) 74a/11
y.+ı birle (éli yurtı) 69a/10
[=8]
yügen Gem, dizgin.
y.+di 85a/09
[=1]
yügrük Koşan (at).
y.+imde (yügrüimde) 70a/06
[=1]
yügür- Koşmak.
y.-üp 90a/11
y.-üp kél- 85b/04
[=2]
yükle- Bir yere, taşınması için belli ağırlıkta eşya veya araç gereç koymak.
y.-p 69a/08
[=1]
yür- Yürümek, adım atarak ilerlemek, gitmek. Krş. **yüri-**, **yürü-**
y.-di 87a/03

y.-edi-mén 77a/08
y.-e'lmedi 88a/11, 88b/01
y.-e bér- 83a/04
y.-eyin 88a/11
y.-mek bol- 88a/08
y.-üp 68b/10
[=8]
yürek İnsanın bütün duygularının kaynağı ve manevi varlığının merkezi, gönül.
y. bağı ézil- Çok üzölmek. 78a/05
y.+de 79b/01
y.+ge hecr otı sal- 69b/05
y.+ide (yüregide) 90a/02
y.+imde (yüregimde) 91b/07
y.+ini (yüregini téş-) Yüregini yaralamak. 90b/01
[=6]
yüri- Bk. **yür-**
y.-di 84b/01
[=1]
yürü- Bk. **yür-**
y.-p 70b/03
y.-r érdiler 74b/07
y.-y-men 91a/07
[=3]
yol yürü- 70b/03
[=1]
yürük Hızlı giden, koşan at.
y. 76b/03
[=1]
yürüş Yürüme, yürüyüş.
y.+ini 78b/05
[=1]
yüz I 1. Surat, çehre.
y.+i 90a/11
y.+ıge 71b/04, 72b/09, 73a/02, 86a/07
y.+ime 69b/05
y.+imge 91b/09
y.+imniñ 82a/06
y.+ini 74b/02, 74b/05, 90b/09
y.+iñe 72a/09, 72b/03
y.+lerde 84a/05
2. Yüzey, satıh.
y.+ıge (yér-yüzi) 74b/08
[=15]
yüz II Doksan dokuzdan sonra, yüz birden önce gelen sayının adı.
y.+ime 78b/11

y. elvān Yüz çeşit. 89b/03
y. on bir 81a/09
y. yaşa- Yüz yaşına kadar yaşamak. 81a/05
y. yigirme 80b/06
 [=5]
yüzlen- Yönelmek.
y.-ip 70b/03
 [=1]

Z

zāğ Far. Karga.
z.+ı 71a/01
 [=1]
zamān Ar. Süre, vakit.
z. 84b/08
 [=1]
zār Far. 1. Ağlayan, inleyen.
z. mu kin 89b/07
 2. Ağlama, inleme.
z. 77b/03
z. (tilek zār kıl-) 79b/01
z. iñrel- Yüksek sesle ağlamak. 75a/08
z. yığla- Yüksek sesle ağlamak. 87a/01
 [=5]
zarlığla- Acı acı ağlamak, sızlanmak, tasalanmak.
z.-ñız 75a/07
 [=1]
zāt (< Ar. *zāt*) Bir varlığın hakikati, hüviyeti, mahiyeti.
z.+ıge 87a/09
 [=1]
zehr Far. Organizmaya girdiğinde kimyasal etkisiyle fizyolojik görevleri bozan ve miktarına göre canlıyı öldürebilen madde, ağı, sem.
z. 81a/04
z.+i 69b/03
 [=2]

zer Far. Altın.
z.+iñiz 84a/10
z. kākül 72b/09, 88b/02, 89b/05
 [=4]
zer-bāb Far. Altından dokunmuş, altından yapılmış.
z.+ım 76a/09
z. tokım 85a/01
 [=2]
zer-bāft Far. Altından dokunmuş, altından yapılmış.
z. bilen 75b/11
 [=1]
zerre Ar. Çok küçük parçaçık.
z. dék Çok küçük, çok az, zerre kadar. 73b/04, 74a/10
 [=2]
zīrā Far. Çünkü, şundan dolayı.
z. ki 83b/05
 [=1]
ziyāde Ar. Fazla, çok.
z. 87a/02, 87a/04
z. bol- 73a/05
 [=3]
ziyānkār Far. Sürekli zarar veren, zarar vermek huyunda olan.
z.+dın 74b/07
 [=1]
zorlık Bk. **zorluk**
z. ilen 81a/10
 [=1]
zorluk Zorluk, güçlük. Krş. **zorlık**
z.+nı 85a/04
 [=1]
zūlf Far. Zülûf, yüzün iki tarafına sarkan saç lülesi.
z.+i 90a/09, 90b/01
z.+iñ 72a/09, 72b/03
 [=4]
zürriyetsiz Çocuksuz, evlatsız.
z. 79a/06
 [=1]

KAYNAKLAR

- Akalın, Mehmet, “Ahmedî’nin Dili”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* (1989), s. 9-153.
- Akalın, Şükrü Halûk vd., *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Baskı, Ankara 2011.
- Argunşah, Mustafa, *Çağatay Türkçesi*, Kesit Yayınları, İstanbul 2014.
- Argunşah, Mustafa, Galip Güner, *Codex Cumanicus*, Kesit Yayınları, İstanbul 2015.
- Atalay, Besim, *Abuşka Lugatı veya Çağatay Sözlüğü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1970.
- Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- Boratav, Pertev Naili, *Köroğlu Destanı*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1931.
- Caferoğlu, Ahmet, *Türk Dili Tarihi II*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1974.
- _____, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1993.
- Clauson, Sir Gerard, *Sanglax, A Persian Guide to the Turkish Language, by Muhammed Mahdi Xan, Facsimile Text, with an Introduction and Indices*, London 1960.
- _____, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford University Press, Oxford 1972.
- Courteille, A. P., *Dictionnaire Turk-Oriental*, Amsterdam 1972.
- “Destan”, *TDEA*, C. 2, s. 263-271.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2010.
- Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- Eckmann, Janos, *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (hzl. Osman Fikri Sertkaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- Ekici, Mehmet, *Türk Dünyasında Köroğlu (İlk Kol) -İnceleme ve Metinler-*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- Eraslan, Kemal, “Çağatay Edebiyatı”, *DİA*, C. 8, s. 168-176.
- Ercilasun, Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2013.
- _____, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- Eren, Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999.

- Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul 2009.
- Ergun, Metin, “Özbek Türklerinin İntizar Destanı”, *Millî Folklor*, S. 7 (1990), s. 45-47.
- Fedakar, Selami, “Özbekistan’da Destan Çalışmalarının Tarihçesi” *Millî Folklor*, S. 62 (2004), s. 67-79.
- Gabain, A. Von, *Eski Türkçenin Grameri*, (çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Garriyev, B. A., *Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları*, (çev. Fikret Türkmen, Muvaffak Duranlı, Feyzullah Rahmankul), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- Hacıeminoğlu, Necmettin, *Türk Dilinde Edatlar*, (hızl. Vahit Türk), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.
- Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lûgati*, 4 cilt, İstanbul Devlet Matbaası, 1928-43.
- Kaçalin, Mustafa, *Nevayi’nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Kara, Mehmet, *Ayrı Düşmüş Kelimeler*, Çağlar Yayınları, Ankara 2004.
- Karamanlioğlu, Ali Fehmi, *Gülistan Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti’t-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, (hızl. Ahmet Bican Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.
- Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri – Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- Memmedbağiroğlu, Ali, “Koroğlu Destanına Ait Elyazma Nüshaları”, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi “Ortak Türk Geçmişinden Ortak Türk Geleceğine” VI. Uluslararası folklor konferansının materyalleri, Bakü 2010, s. 156-160.
- Oğuz, M. Öcal, “Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları”, *Millî Folklor*, S. 62 (2004), s. 5-7.
- Redhouse, J. W., *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2005.
- Steingass, F., *Persian-English Dictionary*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2005.
- Sümer, Faruk, Nurettin Albayrak, “Koroğlu”, *DİA*, C. 26, s. 268-270.
- Şahin, Hatice, *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.

Şen, Mesut, *Türk Dilinin Dünü ve Bugünü*, Post Yayın, İstanbul 2016.

_____, “Almak Fiili Üzerine”, 3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı (1996), s. 1071-1092, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

_____, “Miktar Zarfı Olarak Kullanılan Kelimelere Lengüistik Bir Bakış”, *TDAY – Belleten* (2008), s. 109-123.

_____, “Tanzimat Aydınlarının ‘Çağatay Türkçesi’ne Bakışı ve Şemseddin Sâmî’nin Tesiri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 17, s. 195-227, İstanbul 2005.

_____, “Tarihî Şivelerde Ek Uyumsuzluğu Var mı?”, 4. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (2000), s. 1695-1733, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

Şeyh Süleyman Efendi-yi Buhari, *Lugat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmanî*, İstanbul 1298.

Tekin, Talat vd., *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Simurg Yayınları, Ankara 1995.

Topaloğlu, Ahmet, İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2007.

Toparlı, Recep, Hanifi Vural, Recep Karaatlı, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Türkmen, Fikret, “Köroğlu’nun Özbek ve Ermeni Varyantları”, Köroğlu Semineri Bildirileri, Ankara 1983, s. 83-90.

Ünlü, Suat, *Doğu ve Batı Türkçesi Kur’an Tercümeleleri Sözlüğü*, Eğitim Kitabevi, Konya 2012.

Yetiş, Kâzım, “Destan”, *DİA*, C. 9, s. 202-205.

Yıldırım, Dursun, “Köroğlu Destanı’nın Orta-Asya Rivayetleri”, Köroğlu Semineri Bildirileri, Ankara 1983, s. 103-114.

Yudahin, K. K., *Kırgız Sözlüğü*, (çev. Abdullah Taymas), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.